

De Koninck van Antwerpen **Van ambacht tot industrie (1950-'59)**

Verhandeling aangeboden door
Hans Van Grieken
tot het behalen van de graad van
licentiaat in de Geschiedenis

Inhoudstabel	
Inhoudstabel	p. 1
Tabellen en grafieken	p. 3
Hoofdstuk 1: Inleiding	p. 1
1. <u>Motivatatie en situering van het onderzoek</u> a) <u>Probleemstelling</u> b) <u>Methode en bronnenmateriaal</u> 2. <u>Historiografische situering</u>	p. 2 p. 3 p. 4 p. 5
Hoofdstuk 2: Voorgeschiedenis – Van ambacht tot industrie	p. 8
A. Brouwen in onze gewesten	
1. <u>Relevantie en bronnenmateriaal</u> 2. <u>Brouwen in het pre-industrieel tijdperk</u> 3. <u>De invloed van de Industriële Revolutie</u> 4. <u>Besluit</u>	p. 8 p. 8 p. 10 p. 15
B. Brouwen in Antwerpen	
1. <u>De Cammerstrate</u> 2. <u>De Brouwersvliet</u> 3. <u>Het Waterhuis</u> 4. <u>Antwerps bier</u>	p. 15 p. 16 p. 17 p. 19
Hoofdstuk 3: De Belgische biersector tijdens de jaren vijftig	p. 21
1. <u>Relevantie en bronnenmateriaal</u> 2. <u>De situatie na Wereldoorlog II</u> 3. <u>Brouwen tijdens de jaren vijftig</u> 4. <u>Consumptieprofiel van de gemiddelde Belg</u> 5. <u>Waarde van het Belgisch bier</u> 6. <u>Productieproces</u> 7. <u>Besluit</u>	p. 21 p. 21 p. 22 p. 24 p. 25 p. 27 p. 28
Hoofdstuk 4: De geschiedenis van een Antwerpse brouwerij	p. 30
1. <u>Relevantie en bronnenmateriaal</u> 2. <u>Brouwerij De Hand</u> 3. <u>Brasserie Charles De Koninck, Société Anonyme</u> 4. <u>De families Van Bauwel en Van den Bogaert nemen over</u> 5. <u>Bieren De Koninck</u> 6. <u>Brouwerij Charles De Koninck tijdens de jaren vijftig</u>	p. 30 p. 30 p. 32 p. 33 p. 33 p. 35

Hoofdstuk 5: Bouwdossiers en milieuvergunningen (1950 –'59)	p. 36
1. <u>Relevantie en motivatie</u>	p. 36
2. <u>Bronnenmateriaal</u>	p. 36
a) Bouwdossiers	p. 37
b) Gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven (milieuvergunningen)	p. 38
c) Vergunningen voor brouwerijen	p. 39
3. <u>Aanvragen door Charles De Koninck N.V. (1950 –'59)</u>	p. 41
o 1950	
- <u>Bouwdossier 18/26359</u>	p. 42
- <u>Bouwdossier 18/27226</u>	p. 43
- <u>Milieuvergunning 18599</u>	p. 44
- <u>Milieuvergunning 18603</u>	p. 45
o 1956	
- <u>Bouwdossier 18/34977</u>	p. 49
- <u>Bouwdossier 18/36447</u>	p. 52
o 1959	
- <u>Bouwdossier 18/39219</u>	p. 54
- <u>Bouwdossier 18/40119</u>	p. 55
- <u>Milieuvergunning 18714/2</u>	p. 55
4. <u>Besluit: <i>De Koninck is dood, lang leve De Koninck!</i></u>	p. 56
Hoofdstuk 6: Gepubliceerde jaarbalansen (1950 –'59)	p. 58
1. <u>Relevantie en bronnenmateriaal</u>	p. 58
2. <u>De originele boekhouding</u>	p. 59
3. <u>Brasserie Charles De Koninck, Société Anonyme</u>	p. 60
a) Aandelenstructuur	p. 60
b) Financiële evolutie (1919 – 1944)	p. 63
4. <u>Gepubliceerde jaarbalansen van Brouwerij Charles De Koninck N.V. (1950 – '59)</u>	p. 65
o Solvabiliteitsfactor: Berekeningswijze en betekenis	p. 65
o Winst & Verkoop: Berekeningswijze en betekenis	p. 66
o Rentabiliteitsratio: Berekeningswijze en betekenis	p. 67
o Liquiditeitsratio: Berekeningswijze en betekenis	p. 68
o Eigen Vermogen	p. 70
5. <u>Besluit: <i>De renaissance van De Koninck</i></u>	p. 70
Hoofdstuk 7: Sectoriele productiecijfers (1950 –'59)	p. 73
1. <u>Relevantie en bronnenmateriaal</u>	p. 73
2. <u>Sectoriele productiecijfers (1950 –'59)</u>	p. 75
3. <u>Verdwenen brouwerijen in Antwerpen</u>	p. 76
4. <u>Besluit: <i>When the going gets tough...</i></u>	p. 78
Hoofdstuk 8: Slotbeschouwingen	p. 79
1. <u>Nabespreking</u>	p. 79

2. <u>De renaissance van De Koninck</u>	p. 79
3. <u>En verder ...</u>	p. 82
4. <u>Tenslotte</u>	p. 82
Bibliografie	p. 84
1. <u>Onuitgegeven bronnen</u>	p. 84
2. <u>Uitgegeven bronnen</u>	p. 85
3. <u>Mondelinge bronnen</u>	p. 86
4. <u>Websites</u>	p. 87
Bijlagen	p. 88

Tabellen en grafieken	
<u>Tabel 1</u> : Aantal actieve brouwerijen en geschatte bierproductie in hl (1831 – 1914)	p. 12
<u>Tabel 2</u> : De Belgische brouwnijverheid (1900 – 2003)	p. 14
<u>Tabel 3</u> : Solvabiliteitsfactor (1950 –'59)	p. 65
<u>Tabel 4</u> : Verkoopcijfers (1950 –'59)	p. 66
<u>Tabel 5</u> : Winstcijfers (1950 –'59)	p. 66
<u>Tabel 6</u> : Rentabiliteitsratio (1950 –'59)	p. 68
<u>Tabel 7</u> : Liquiditeitsratio (1950 –'59)	p. 69
<u>Tabel 8</u> : Verdwenen brouwerijen in Antwerpen	p. 77
<u>Grafiek 1</u> : Winst (1950 –'59)	p. 67
<u>Grafiek 2</u> : Eigen vermogen (1950 –'59)	p. 70
<u>Grafiek 3</u> : Winstcijfers (1919-1959)	p. 71
<u>Grafiek 4</u> : Productiecijfers Antwerpen (1950 –'59)	p. 75
<u>Grafiek 5</u> : Aantal brouwerijen Antwerpen (1950 –'59)	p. 76

Hoofdstuk 1: Inleiding

Het is een publiek geheim dat de meeste Antwerpenaren beschikken over een gezonde dosis chauvinisme. Ook ik dien mezelf eerlijkheidshalve tot deze categorie te rekenen. Toen het tijd was om een thesisonderwerp te kiezen stond er bijgevolg maar één ding vast: het zou betrekking hebben op Antwerpen. Een voor de hand liggende keuze bood zich aan. Antwerpen staat in de eerste plaats bekend om haar wereldhaven. Na mijn kandidatuur oefening Nieuwste Tijd – over het Koninklijk Stapelhuis – was ik enigszins bekend met de douanediens ten van die haven. Zij beschikken over een uitgebreid archief en zijn steeds op zoek naar vorsers om daar enig licht op te werpen. Het bronnenmateriaal en de vraagstellingen liggen er als het ware voor het oprapen. In die context begon ik dan ook enthousiast met de zoektocht naar een mogelijk onderwerp.

Toeval wou echter dat ik rond deze tijd de kans kreeg om een dossier in te kijken van patentbureau Gevers. Dit dossier uit 1991 bevatte een internationale patentaanvraag voor het logo en het stichtingsjaar van de Antwerpse Brouwerij De Koninck. Daaruit bleek dat die stichtingsdatum in het buitenland ter discussie stond. Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Rusland, Zwitserland, Spanje en Duitsland weigerden 1833 te erkennen als officieel stichtingsjaar. Bijgevolg zou het logo van De Koninck dit jaartal niet mogen vermelden in de betreffende landen. Ik had er nooit eerder bij stilgestaan dat er onzekerheid kan bestaan over een historisch gegeven als de oprichtingsdatum van een onderneming.

Dit wekte mijn interesse in het Antwerps biericoon. Als enige brouwerij van de stad zijn zowel haar verleden als haar toekomst onlosmakelijk verbonden met de metropool. Daarenboven is de onderneming erin geslaagd om haar naam en product permanent te linken aan de identiteit van Antwerpen en haar inwoners.

Het vraagstuk omtrent de oorsprong van deze brouwerij inspireerde me tot een zoektocht naar de bron van haar succes. De stad Antwerpen telde immers ooit tientallen gelijkaardige brouwerijen. Niettemin slaagde enkel Brouwerij De Koninck erin haar voortbestaan te vrijwaren. Dat het succes van dit bedrijf reeds inherent aanwezig was in haar oervorm van 1833 zou een teleologische blik op de geschiedenis verraden. Het doet ook afbreuk aan de moderne geschiedenis van de brouwerij en haar ontwikkelingsproces van artisanale onderneming tot modern industriebedrijf. De zoektocht naar hoe en wanneer het unieke succes van de huidige Brouwerij De Koninck tot stand kwam vormt de aanleiding voor dit onderzoek.

1. Motivatatie en situering van het onderzoek

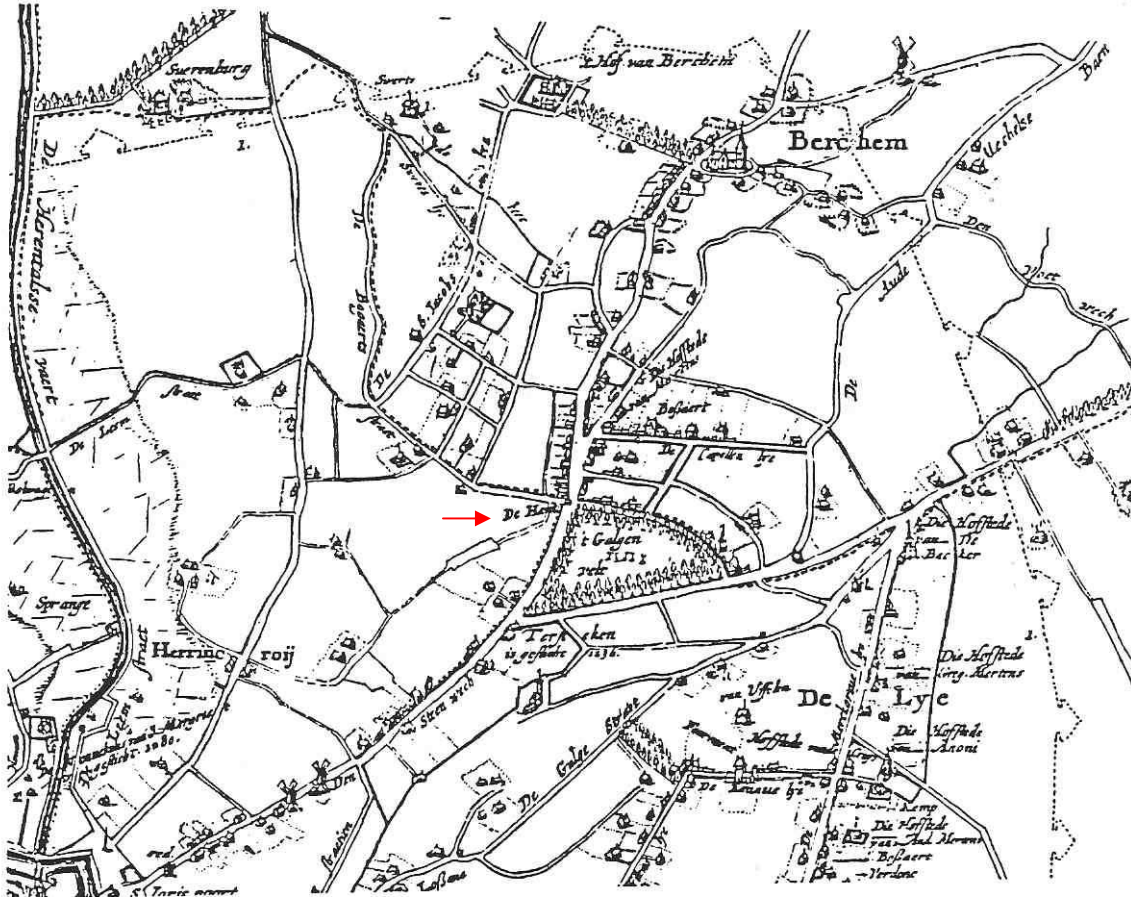
Een tijdsafbakening bepalen waarin de sleutel naar dat succes te vinden is bleek geen eenvoudige opdracht. Tijdens een begeleid groepsbezoek aan de historische infrastructuur van Brouwerij De Koninck, boden ervaren stadsgidsen een algemeen beeld op de geschiedenis van het bedrijf. Het viel evenwel op dat alle informatie daarover afkomstig was van de brouwerij zelf. Op diepgaande vragen kwam dan ook zelden respons. Men kende enkel de mythisch klinkende *Chroniek van De Koninck*, zoals geformuleerd door de onderneming. Dit wakkert bij elke rechtgeaarde historicus de zin voor historische kritiek enkel aan.

Per brief nam ik rechtstreeks contact op met afgevaardigd bestuurder op rust Modeste Van den Bogaert. In de hoop een scharniermoment te kunnen onderkennen in de ontwikkeling van Brouwerij De Koninck, waarbij een definitieve wending werd gegeven aan de totstandkoming van haar succes. Hij bestuurde meer dan vijftig jaar Brouwerij De Koninck, die ondertussen volledig in het bezit is van zijn familie. Ik kreeg de kans hem te interviewen over zijn verleden aan het hoofd van dit bedrijf. Dit gesprek (zie Bijlage 1 voor een volledige transcriptie) zorgde voor de doorslag in het bepalen van mijn onderzoeksveld en vormt de basis voor de tijdsafbakening van het onderwerp.

Begin 1950 brak namelijk een decennium aan dat voor de ontwikkeling en het succes van de brouwerij van even groot belang kan blijken als haar oprichting tot kleine familiale huisbrouwerij in 1833. Na het overlijden van zijn vader eind 1949, nam Modeste Van den Bogaert diens functie over als afgevaardigd bestuurder van de toenmalige brouwerij De Koninck. Samen met vennoot Joseph Van Bauwel, stelde hij op dat moment de levensvatbaarheid van hun bedrijf in vraag. Sinds 1941 waren de winstcijfers gestaag gedaald. Daarenboven had de infrastructuur zwaar geleden onder de Tweede Wereldoorlog. Dit had zo zijn invloed op de kwaliteit van het geproduceerde bier.

Beide heren stonden voor een keuze die het verdere lot zou bezegelen van de gehele Antwerpse biercultuur: de brouwerij sluiten of de onderneming nieuwe kansen bieden door het investeren van vers kapitaal. Modeste Van den Bogaert – een jaar eerder afgestudeerd aan de brouwerijschool van Leuven – deed bij deze overweging een beroep op professor Jean De Clerck, een van zijn voormalige docenten. Hij hielp een analyse maken van de eventuele toekomstmogelijkheden van het bedrijf. Op basis hiervan beslisten ze uiteindelijk om de brouwerij open te houden en nieuw kapitaal te investeren in de uitbouw van een industrieel productieapparaat. Op deze manier zouden ze trachten de brouwerij een tweede leven te geven en haar positie op de regionale markt te consolideren.

De eerste sporen van Brouwerij De Koninck vinden we terug in 1833 op de grens van Antwerpen met Berchem, gelegen tegenover het toenmalige galgenveld. Het huidige bedrijf is nog steeds gehuisvest op dezelfde locatie (Mechelsesteenweg 291, 2018 Antwerpen).

Figuur afkomstig uit het Stadsarchief Antwerpen

a) Problemstelling

De toenmalige beslissing resulteerde in een doorgedreven renovatie en modernisering van de bedrijfsinfrastructuur tijdens de jaren vijftig. Het productieapparaat werd daarbij volledig vernieuwd. De hiermee gepaard gaande expansiepolitiek culmineerde in 1960 tot de oprichting van een nieuwe vennootschap 'Brouwerij De Koninck N.V.'. De naam waaronder de onderneming vandaag nog steeds bekend is. Op dat moment was het bedrijf uitgegroeid tot een volwaardige industriële instelling aangepast aan de eisen en de noden van de twintigste eeuw. In deze vorm zou de brouwerij er uiteindelijk in slagen om uit te groeien tot de enige bierproducent op het grondgebied van de stad Antwerpen. Met alle bijhorende gevolgen voor het imago en de identiteit van haar producten.

Vele bedrijven beroepen zich op een eeuwenoude (ambachtelijke) traditie als onderdeel voor de verklaring van hun huidige succes. Ook Brouwerij De Koninck verwijst veelvuldig naar het ‘artisanale’ karakter van haar hedendaags productieproces. Is dit echter wel terecht? Of gaat het louter om een marketingstrategie die de uitstraling van het bedrijf in kwestie ten goede moet komen. Er straalt namelijk degelijkheid af van een instelling die beroep kan doen op een ver en rijk verleden. Welke kernmomenten in de ontwikkeling van een onderneming leiden tot haar succes is echter moeilijk te bepalen. Het in vraag stellen van de levensvatbaarheid van Brouwerij De Koninck begin 1950 staat evenwel in schril contrast met het welslagen van de onderneming in de tweede helft van de twintigste eeuw. Dit onderzoek zal de ontwikkeling van Brouwerij De Koninck tijdens de jaren vijftig bestuderen en kaderen in een brede economische context. Met als doel het belang van deze evolutie te achterhalen voor het succes van dit bedrijf.

b) Methode en bronnenmateriaal

Het corpus van het onderzoek zal zich in de eerste plaats toespitsen op het totstandkomen van de industriële infrastructuur van Brouwerij De Koninck. Bouwdossiers en milieuvergunningen uit het stadsarchief van Antwerpen zullen de schaal van de uitbreidingen in beeld brengen. Op deze manier zal de strategie, die het management toepaste bij de reanimatie van de onderneming, gereconstrueerd worden. In een tweede fase volgt een analyse van de financiële resultaten van de brouwerij, op basis van de jaarbalansen gepubliceerd in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad. Om zo de invloed te achterhalen van de investeringen op de financiële structuur van het bedrijf. Een derde luik zal de bedrijfshistorische context schetsen van deze ontwikkelingen, aangezien de evolutie van de Antwerpse brouwerijsector de economische achtergrond vormde voor de expansie van de onderneming. Dit zal gebeuren aan de hand van onder andere maandelijkse productiecijfers afkomstig uit het vakblad *Le Petit Journal du Brasseur*. Zo wordt er gepeild naar het ondernemingsklimaat dat van invloed was op de ontwikkeling van brouwerij De Koninck tijdens de onderzochte periode.

Deze onderzoekscasus is bijgevolg niet louter een chronologische beschrijving van de geschiedenis van Brouwerij De Koninck. Dit werk is gebaseerd op een wetenschappelijke vraagstelling, die de aanleiding is voor een historische zoektocht naar de modaliteiten van het succes van de enige Antwerpse brouwerij.

2. Historiografische situering

De website www.bierliteratuur.info biedt een volledig historiografisch overzicht van alle Belgische en Nederlandse publicaties met betrekking tot bier vanaf 1745. Mocht ik deze link eerder ontdekt hebben, had dit me heel wat bibliografisch opzoekwerk bespaard. Het totale overzicht telt meer dan 325 titels, die zijn ingedeeld per periode en alfabetisch gerangschikt. Dit grote aantal is echter enigszins misleidend – kwantiteit betekent immers niet steeds kwaliteit. Het diverse aanbod bevat heel wat werken van bedenkelijk wetenschappelijk allooi.

Het is vaak moeilijk om de betrouwbaarheid van een publicatie te bepalen. Door het ontbreken van een voetnotenapparaat, volledige bibliografische verwijzingen en een duidelijke vermelding van het gehanteerde bronnenmateriaal blijft de afkomst van veel informatie vaag. Dit resulteert onder andere in een veelheid aan minderwaardige gedenkboeken en bedrijfspublicaties, die er in de eerste plaats op gericht zijn het imago van een bepaalde brouwerij te bevorderen. Veel publicaties afkomstig van amateur-historici of lokale heemkundige genootschappen zijn iets beter onderbouwd maar worden niet zelden gekenmerkt door een informele schrijfstijl. Het overaanbod aan populaire werken houdt zekere risico's in. Reeds in 1913 redeneerde men als volgt: 'De schrijvers, die gewoonlijk niet het minste begrip hebben van de bierfabrikatie, herhalen en overdrijven een hoop dwaasheden die zij in oude en achterhaalde werken hebben opgezocht.'¹

Het streng toepassen van de regels der historische kritiek is dus een essentiële voorwaarde bij het bepalen van het wetenschappelijke karakter van deze werken. Het spreekt voor zich dat dit nog belangrijker is bij het interpreteren van bronnen op het internet.

Ondanks de indrukwekkende hoeveelheid publicaties met betrekking tot dit onderwerp, is een degelijk overzicht van de Belgische brouwerijgeschiedenis voorlopig niet te vinden. Degelijk wetenschappelijk onderzoek blijft schaars en al te beperkt in zowel tijd als ruimte. Er bestaat vooralsnog geen canon dat kan dienen voor de historische evolutie van deze bedrijfstak in België. Zoals wel het geval is voor andere landen. Het is een onderwerp dat in diepgaande wetenschappelijke studies over de verschillende aspecten van de industriële sector slechts zijdelings aan bod komt. Ondanks het belang van de biercultuur in onze sociaal-economische

¹ *Het bier. Belgische Brouwers Verbond. Wereldtentoonstelling van Gent, 1913, Luik, 1913, p.1.*

geschiedenis. Ook met betrekking tot Antwerpen merkte Hugo Soly eenzelfde lacune op: ‘Het belang van deze nijverheid werd door de Antwerpse historici tot nog toe eerder stiefmoederlijk behandeld’.² Men is bijgevolg aangewezen op het zo zorgvuldig mogelijk samenrapen van de noodzakelijke informatie. Daarom zal bij het begin van elk hoofdstuk in dit werk specifiek aandacht worden besteed aan de relevantie en de kenmerken van het gebruikte bronnenmateriaal. Wanneer dit resulteert in een beperkte selectie van gebruikte literatuur is dat niet te danken aan onvolledigheid maar enkel het gevolg van de hoge kwaliteitseisen die eraan gesteld werden.

Met specifieke betrekking tot Brouwerij De Koninck zijn tot hiertoe slechts twee werken geschreven. De hieronder vermelde thesis van E. Geudens en het boek van W. Patroons getiteld: *Met Konincklijke Groeten – De geschiedenis van de brouwerij De Koninck, een toekomstgerichte onderneming op mensenmaat* (1995). Voor het goede begrip van deze publicatie is het nodig te weten dat de auteur in kwestie toentertijd de public relations verantwoordelijke van de brouwerij was. Het omvat dan ook een perfect gestileerde versie van hun succesverhaal, echter zonder te verwijzen naar het gebruikte bronnenmateriaal.

Verder leek het relevant om een kort overzicht te bieden van recent thesisonderzoek dat zich afspeelt op hetzelfde onderzoeksterrein. Vooral onder het promotorschap van prof. E. Vanhaute (Universiteit Gent) zijn de afgelopen jaren verschillende bedrijfshistorische thesissen geschreven met betrekking tot bepaalde brouwerijen. Er vallen echter een aantal belangrijke verschillen op te merken in vergelijking met het doel van dít werk.

De thesis met betrekking tot de N.V. Brouwerij Raymond Van Roy & Co (1866 – 1994)³ zowel als die over Brouwerij De Halve Maan (1860 – 1988)⁴ en Brouwerij Maes (1880 – 1993)⁵ hebben een aantal kenmerken gemeen. Ze bieden een chronologisch overzicht van de (volledige) geschiedenis van een bepaalde brouwerij. Hierbij wordt uitsluitend beschrijvend te werk gegaan, wat de functie van de historicus reduceert tot het maken van algemene observaties. Het eerste werk beschrijft zichzelf dan ook als een ‘historisch-kritische

² SOLY, H., *De brouwerijonderneming van Gilbert van Schoonbeke (1552-1562)*, Gent, 1968, p. 337

³ VAN CAUWENBERGE, D., *N.V. Brouwerij Raymond Van Roy & Co in sociaal en economisch perspectief (1866-1994)*, UG, onuitgegeven proefschrift, 2003.

⁴ ANSEEUW, H., *Brouwerij De Halve Maan. Evoluteschets en vergelijkend historisch onderzoek van dit industrieel-archeologisch patrimonium met andere (Brugse) brouwerijen*, UG, onuitgegeven proefschrift, 1999.

⁵ VAN HECKE, L., *De geschiedenis van Brouwerij Maes afgeschuimd : een evoluteschets van een familiebedrijf in sociaal-economisch perspectief (1880-1993)*, UG, onuitgegeven proefschrift, 2002.

bedrijfsbiografie zonder theoretische bevraging’.⁶ De auteur van de tweede thesis benadrukt dat zijn werk niet gezien mag worden als een bedrijfsgeschiedenis maar eerder als een familiegeschiedenis.⁷ De thesis met betrekking tot Brouwerij Maes roept anderzijds vragen op over de positie van de onderzoeker wanneer die stelt: ‘door mijn gebondenheid met dit onderwerp was het moeilijk altijd even objectief te zijn’.⁸

Geen van deze werken maakten een analyse van de resultaten van het onderzocht bedrijf of stelden haar ontwikkeling in vraag. Het blijft bij een pure opsomming van de verwezenlijkingen van deze ondernemingen. Het synthetische opzet verklaart ook dat deze werken een uitgebreide tijdspanne kunnen beslaan.

In contrast hiermee staat de thesis van Eddy Geudens met betrekking tot Brouwerij De Koninck, die weldegelijk een boekhoudkundige doorlichting omvat.⁹ Op deze manier peilt hij naar de wijze waarop een bepaald resultaat geboekt werd. Het is echter een product van de toegepaste economische wetenschappen en de bevindingen worden bijgevolg nergens geïntegreerd in een brede historische vraagstelling. Het hier gepresenteerde onderzoek zal wel aansluiting vinden bij zijn analyse van de financiële structuur van brouwerij De Koninck.

Het is niet de bedoeling om de waarde van het werk van collega’s in twijfel te trekken. Wel om het gebrek aan interdisciplinaire invalshoeken duidelijk te maken en het verschil met de benadering van dit onderzoek te beklemtonen. Zoals Adriaan Linters immers stelde is het uiteindelijk de bedoeling om relaties te leggen en verklaringsmodellen aan te brengen. Opvallend is dat de meeste studies de onderwerpen vanuit een beperkt gezichtspunt aanpakken.¹⁰ Het is hier dus niet de bedoeling om te blijven steken in een beschrijvend stadium. Daarom worden de verwezenlijkingen van de economische en statistische wetenschappen betrokken bij de verwerking van dit historisch onderzoek en de vraagstelling die eraan ten grondslag ligt.

⁶ VAN CAUWENBERGE, *N.V. Brouwerij Raymond Van Roy & C°*, p. 139

⁷ ANSEEUW, *Brouwerij De Halve Maan*, p. 16

⁸ VAN HECKE, *De geschiedenis van Brouwerij Maes afgeschuimd*, p. 22

⁹ GEUDENS, E., *De Belgische brouwnijverheid economisch-historisch doorgelicht met bijzondere aandacht voor de geschiedenis van de Antwerpse brouwerij “N.V. Charles De Koninck” (1912-1944) op basis van het origineel bedrijfsarchief*, Ufsia, onuitgegeven proefschrift, 1991.

¹⁰ LINTERS, A., *De wortels van Flanders Technology. Industrieel erfgoed. Industriële archeologie in Vlaanderen*, Leuven, 1987, p. 275

Hoofdstuk 2: Voorgeschiedenis – Van ambacht tot industrie

A. Brouwen in onze gewesten

1. Relevantie en bronnenmateriaal

Om de economische ontwikkeling van de biersector tijdens jaren vijftig van de twintigste eeuw in een bredere historische context te kunnen plaatsen beschrijft dit eerste hoofdstuk het ontstaan en de evolutie van het brouwen in onze gewesten en te Antwerpen. Vooralsnog is er geen publicatie beschikbaar die als canon kan dienen voor de geschiedenis van deze bedrijfssector in België.

De nadruk komt onvermijdelijk te liggen op de invloed van de Industriële Revolutie vanaf de 19de eeuw. Enkel in de artikels van R. Baetens (m.b.t. Antwerpen) en G. Dejongh (m.b.t. België) is daar een wetenschappelijk onderbouwde beschrijving van terug te vinden. Ze beperken zich daarbij spijtig genoeg zowel in de tijd als in de ruimte. Er is met betrekking tot deze en andere periodes zeker ruimte voor meer historisch onderzoek.

Hoewel vele hedendaagse biermerken graag verwijzen naar hun roemrijk verleden of eeuwenoude brouwtraditie, moet worden benadrukt dat het product dat men vroeger bier noemde helemaal niet te vergelijken is met het bier dat we nu kennen. Het historisch bewustzijn van menige brouwerij is dan ook overtrokken. Vaststelling is dat de geschiedenis nog altijd tot de verbeelding blijft spreken.

2. Brouwen in het pre-industrieel tijdperk

De geschiedenis van het bier is zeer oud maar hoe oud precies daar is niet iedereen het over eens. Sommigen beweren dat het al bekend is sinds het begin van de menselijke beschaving en teruggaat tot het neolithisch tijdperk. In onze gewesten is wachten op de Germanen, die aanvaardden de drank met overtuiging, zo berichtte Tacitus¹¹. Bij Scandinaven, Kelten en Germanen gold bier als een beloning voor helden en als offer aan de goden. Zij waren de eersten die het brouwproces verfijnden door middel van het rechtstreekse gistingsproces van de granen. Als eersten gingen ze de drank opslagen in houten tonnen, wat de houdbaarheid en de smaak ten goede bleek te komen. Het bier zou er uitgroeien tot de volksdrank bij uitstek.

¹¹ Publius Cornelius Tacitus, De origine et situ Germanorum

Na de val van het Romeinse rijk kwamen de meeste landerijen in handen van de Kerk. Het brouwen op grote schaal werd bijna uitsluitend een bezigheid van kloosters en abdijen. Monniken waren hoog opgeleid en beschikten bovendien over geschriften van de Grieken en Romeinen. Hun kennis droeg verder bij tot de verbetering van het productieproces.

Verder was het brouwen een recht in handen van de plaatselijke vorst of leenheer. Als gewone burgers zelf bier brouwden was dit enkel bestemd voor consumptie in huiselijke kring.

Tijdens de vroege middeleeuwen dronk het gewone volk letterlijk bier als water. Dit had vooral te maken met het feit dat er geen veilig drinkwater was. Door de bereidingswijze bevatte bier geen ziektekiemen, in tegenstelling tot water. Dat vervuilde water was vaak de oorzaak van het verspreiden van epidemieën zoals cholera en de pest.¹² Iedereen, zelfs de kinderen, dronk dan ook heel de dag bier. Hoewel het vaak tafelbier betrof met een laag alcohol gehalte.¹³ Men brouwde in deze periode bier met een zelfbereid kruidenmengsel genaamd ‘gruit’ als smaakversterker. Omstreeks 800 was in Duitsland voor het eerst hop gebruikt om bier te brouwen, vanaf ca. 1300 zou deze smaakverandering in Europa algemeen zijn doorgedrongen.¹⁴ Het is het hop dat zorgt voor de typisch bittere smaak van bier.

Pas tijdens de opkomst van (vrij)steden in de late middeleeuwen ontstonden er stadsbrouwerijen. Tussen de veertiende en vijftiende eeuw kwamen in die context te Delft, Amersfoort, Dordrecht, Brugge, Leuven, Bremen, Eimbeck en München vele kleine en grote brouwerijen tot stand. Deze brouwerijen hadden het recht bier te brouwen voor de verkoop aan de binnenlandse en buitenlandse markt.¹⁵ Het waren overwegend mannen die het bier in stadsbrouwerijen maakten. Opvallend aangezien het de vrouwen waren die in het begin van de geschiedenis het bier brouwden als deel van het huishoudelijk werk.¹⁶

De stadsbrouwers verenigden zich in brouwersgilden. De gilde van Brusselse brouwers kwam tot stand in 1365. Dit soort gilden maakten van het brouwen een beschermd beroep: ze spraken regels af omtrent de techniek van het brouwen en de prijs waaraan het bier werd verkocht. Wie brouwer wilde worden moest eerst als leerling in dienst bij een meester. In 1678 telde de Brusselse brouwersgilde reeds vierennegentig meesters.¹⁷ De brouwersgilden

¹² HALLEMA, A. en EMMENS, Ir.J.A., *Het bier en zijn brouwers. De geschiedenis van onze oudste volksdrank*, Amsterdam, 1968, p. 15-17

¹³ VAN OPSTAL, T., *Het Bierboek*, Amsterdam, 2007, p. 9; “Bier is van alle tijden”, *Het Brouwersblad*, 107/3, 2000, p. 5

¹⁴ “De natuurlijke samenstelling van bier”, *Het Brouwersblad*, 107/3, 2000, p. 6-8

¹⁵ HALLEMA, en EMMENS, *Het bier en zijn brouwers*, p. 15-17

¹⁶ VAN OPSTAL, *Het Bierboek*, p. 9; “Bier is van alle tijden”, *Het Brouwersblad*, 107/3, 2000, p. 5

¹⁷ “Bier is van alle tijden”, *Het Brouwersblad*, 107/3, 2000, p. 5

hadden vanwege hun rijkdom erg veel macht. Bovendien was belastingsheffing op bier voor vele steden een belangrijke bron van inkomsten, waardoor deze gilden op politiek vlak een belangrijke invloed konden uitoefenden. Steden als Leuven en Diest bijvoorbeeld dankten hun welstand toentertijd volledig aan het bier.

Binnen de brouwersgilden werden ook afspraken gemaakt over brouwrecepten.¹⁸ Aangezien iedere gilde eigen bierrecepten ontwikkelde ontstonden verschillende streekbieren met een eigen smaak. Bieren afkomstig van elders werden vaak van de eigen markt geweerd door ze zwaarder te belasten. In deze context past ook het zgn. Reinheitsgebot, dat Willem IV in 1516 uitvaardigde. Er werd in bepaald dat bier uitsluitend van water, gerst en hop mocht worden gebrouwen. Het was een poging tot het beschermen van de brouwerijen van zijn onderdanen tegen de buitenlandse concurrentie. Tegelijk kon hij zijn eigen belastingsinkomsten veilig stellen.

Vanaf de zeventiende eeuw kreeg het bier als meest populaire drank steeds meer concurrentie. Onder andere van geïmporteerde dranken als koffie en thee.¹⁹ Bovendien verbeterde de kwaliteit van het drinkwater. Aan het eind van de achttiende eeuw bleek ook dat de Franse revolutie geen heilzame werking had op het brouwerserfgoed. Ze maakte een einde aan de brouwersgilden en was ook verantwoordelijk voor de verwoesting van vele kloosters en abdijen, waardoor er een eind kwam aan heel wat brouwersactiviteiten. Met de komst van Napoleon raakte de economie uit het slop en kwam de biersector weer tot bloei. Deze was niet langer alleen voorbehouden aan monniken, maar vormden gaandeweg een echte industrie.²⁰ Dit mede onder impuls van een aantal wetenschappelijke en technische innovaties tijdens de negentiende eeuw.

3. De invloed van de Industriële Revolutie

In vergelijking met andere industrietakken liet de modernisering van de Belgische bierbrouwerijen lang op zich wachten. Tot diep in de negentiende eeuw bleef het bier brouwen een artisanale bedrijvigheid, steunend op empirische kennis en overgeleverde

¹⁸ VAN OPSTAL, *Het Bierboek*, p. 9

¹⁹ Ibidem, p. 10

²⁰ HALLEMA. en EMMENS, *Het bier en zijn brouwers*, p. 19

tradities.²¹ Zowel het brouwen voor eigen gebruik als de productie van bier bestemd voor distributie bleven innig vergroeid met de landbouw. Enerzijds leverde de akkerbouw de nodige grondstoffen, anderzijds vormde de draf geschikt veevoeder.²² Aangezien die twee activiteiten elkaar wonderwel aanvulden maakten de landelijke bedrijfjes vaak deel uit van een boerderij. Tijdens de zomer werd er gewerkt op het land zodat de winter het aangewezen seizoen was om te brouwen, mede doordat de temperatuur gunstiger was. In de zomer verzuurde het bier te snel. De paarden die het land bewerkten, konden tevens voor de bierkar worden gespannen en de werklui waren 's zomers als 's winters verzekerd van werk.²³

De beperkte afzetmarkt – omwille van de relatief dunne bevolkingsdichtheid en beperkte transportmogelijkheden – had wel een zeer groot aantal inrichtingen in het leven geroepen. In de eerste decennia van de negentiende eeuw telde bijna elk dorp een eigen brouwerij. De nijverheidstelling van 1846 vermeldde voor geheel België niet minder dan 2.680 brouwerijen, die samen 6.766 arbeiders te werk stelden (gem. 2,5 werknemers per brouwerij).²⁴

In de tweede helft van de negentiende eeuw zou het brouwproces onder invloed van de oprukkende mechanisering en revolutie in de chemische en biochemische wetenschappen sterk gerationaliseerd worden.²⁵ Zoals vele andere nijverheden zou ook de brouwerij zich meer en meer tot een echt fabrieksbedrijf ontwikkelen. Dat ging gepaard met het verdwijnen van talrijke kleine brouwerijen en een concentratie van de bierbereiding.²⁶ Wat niet wegneemt dat de bedrijfsomvang van de brouwerijen tot het einde van de eeuw gering bleef. Getuige hiervan is het beperkt aantal naamloze vennootschappen: 9 in 1873, 19 in 1880 en 28 in 1890. De expansie van de bierindustrie valt wel op te maken uit de sterke groei van de gemiddelde productie per brouwerij, gaande van 1.779 hl. in 1850 tot 4.399 hl. in 1900. Op het einde van de eeuw raamde het Ministerie van Industrie en Arbeid het aantal loontrekkenden in deze sector op 14.159, wat neerkomt op een verdubbeling van de totale arbeidskracht op vijftig jaar

²¹ DEJONGH, G., "Een nationale drank, een nationale industrie: de ontwikkeling van de biernijverheid", in: VAN DER HERTEN, B., e.a., *Nijver België: het industriële landschap omstreeks 1850*, Brussel en Antwerpen, 1995, p. 277

²² OLYSLAGER, P.M., *De localiseering der Belgische nijverheid*, Antwerpen, 1947, p. 166

²³ VERDONCK G., *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, Leuven, 1994, p. 8

²⁴ OLYSLAGER, *De localiseering der Belgische nijverheid*, p. 167

²⁵ DEJONGH, *Een nationale drank, een nationale industrie*, p. 277

²⁶ OLYSLAGER, *De localiseering der Belgische nijverheid*, p. 167

Hoofdstuk 2: Voorgeschiedenis – Van Ambacht tot industrie

tijd.²⁷ Het bierverbruik per hoofd steeg dan ook van ongeveer 114 l. in 1831 tot 221 l. in 1900.²⁸

Tabel 1: Aantal actieve brouwerijen en geschatte Bierproductie in hl (1831 – 1914)²⁹

	aantal België	aantal prov. Antwer- pen	produktie België	produktie prov. Antwerpen		aantal België	aantal prov. Antwer- pen	produktie België	produktie prov. Antwerpen
1831	—	—	4 686 503	—	1873	2 525	237	9 188 882	872 097
1832	—	—	4 756 350	—	1874	2 530	239	9 360 219	857 981
1833	—	—	5 113 757	—	1875	2 540	240	9 673 609	871 087
1834	—	—	5 570 186	—	1876	2 559	—	9 688 095	—
1835	—	—	5 575 251	—	1877	2 554	242	9 267 518	964 730
1836	—	—	5 632 182	—	1878	2 565	—	9 170 716	995 660
1837	—	—	5 638 626	—	1879	2 572	256	8 682 950	951 935
1838	—	—	5 231 889	—	1880	2 576	259	9 238 499	1 035 593
1839	—	—	5 577 386	—	1881	2 575	260	9 496 717	1 239 940
1840	—	—	5 308 667	—	1882	2 584	263	9 618 369	1 251 430
1841	—	—	5 160 554	—	1883	2 586	258	9 693 018	1 059 573
1842	—	—	5 221 260	—	1884	2 602	—	10 307 710	954 715
1843	3 158	297	4 842 528	—	1885	2 615	—	9 974 230	1 306 110
1844	3 128	291	5 731 025	—	1886	2 635	258	9 971 572	1 162 832
1845	3 089	287	5 536 920	—	1887	2 702	268	10 559 459	1 235 149
1846	3 020	277	5 338 027	—	1888	2 759	274	10 557 292	1 353 467
1847	2 893	272	4 549 969	—	1889	2 788	279	10 955 059	1 367 718
1848	2 870	276	5 229 847	—	1890	2 786	281	11 026 916	1 364 285
1849	2 902	281	5 276 929	—	1891	2 862	283	10 880 374	1 283 596
1850	2 894	286	5 544 128	—	1892	2 840	287	11 067 759	1 307 480
1851	2 875	283	5 669 106	585 459	1893	2 875	294	11 383 340	1 363 446
1852	2 886	289	5 586 408	583 917	1894	2 900	292	11 550 989	1 406 237
1853	2 850	290	5 382 020	562 023	1895	2 914	296	12 230 308	1 473 405
1854	2 785	284	5 089 250	542 778	1896	2 977	303	12 572 195	1 603 311
1855	2 705	278	5 130 191	513 674	1897	3 057	318	13 186 301	1 581 538
1856	2 692	275	5 603 346	569 361	1898	3 143	323	13 706 842	1 626 967
1857	2 671	275	6 235 150	607 523	1899	3 181	327	14 289 529	—
1858	2 690	275	6 995 794	666 287	1900	3 223	327	14 616 535	1 618 683
1859	2 730	275	7 167 376	670 308	1901	3 253	331	14 660 330	1 632 883
1860	2 736	272	6 554 692	623 173	1902	3 276	330	14 382 266	1 674 568
1861	2 689	268	6 503 346	623 277	1903	3 319	336	14 804 000	1 780 684
1862	2 652	259	6 424 247	646 753	1904	3 336	344	15 317 000	1 842 709
1863	2 626	258	6 911 288	656 154	1905	3 362	349	15 750 000	1 905 598
1864	2 605	256	7 216 877	701 831	1906	3 375	351	16 399 000	1 978 784
1865	2 613	257	7 562 326	692 166	1907	3 387	352	16 283 000	1 957 702
1866	2 605	254	7 288 522	664 975	1908	3 379	351	15 932 000	1 887 691
1867	2 586	251	6 951 421	638 809	1909	3 379	355	15 394 000	1 860 297
1868	2 543	246	7 392 762	689 681	1910	3 349	350	16 019 000	1 950 220
1869	2 533	245	7 767 069	707 549	1911	3 336	350	17 032 000	2 085 975
1870	2 528	241	7 794 459	738 961	1912	3 309	355	16 594 000	2 049 766
1871	2 522	244	7 720 668	794 063	1913	3 214	—	16 727 000	—
1872	2 522	241	8 788 680	876 148	1914	3 131	—	13 404 000	—

²⁷ DEJONGH, *Een nationale drank, een nationale industrie*, p. 278

²⁸ BAETENS, R., "Bierbrouwerijen en stokerijen", in BAETENS, R., (ed.), *Industriële Revoluties in de provincie Antwerpen*, Antwerpen, 1984, p. 105

²⁹ Bron: BAETENS, "Bierbrouwerijen en stokerijen", p. 106

De wetenschappelijke basis voor de modernisering van de brouwtechniek werd onder meer gelegd door het onderzoek van Louis Pasteur (*Etudes sur la Bière*, 1876). De Fransman en grondlegger van de moderne biochemie en bacteriologie, verdiepte het inzicht in het gistingsproces en legde de basis van de moderne conserveringstechnieken van voedingswaren en dranken. Hij ontdekte dat het gistingsproces door micro-organismen gegenereerd werden. Naar aanleiding daarvan ontwikkelde hij omstreeks 1875 een methode om bacteriële infecties van onder andere bier te minimaliseren door gecontroleerde verhitting of pasteurisatie. De wetenschappelijke verdienste van de Deense botanicus Emil Christian Hansen betrof het kweken van gist in reinculturen, een proces waarbij één enkel micro-organisme verder gekweekt wordt zodat verontreiniging met andere organismen is uitgesloten. Het kweken van gist in reinculturen werd voor het eerst succesvol toegepast in de Carlsberg brouwerij te Kopenhagen (1883) en gaf de productie van ondergiste bieren of pilssoorten een ongekennde stimulans. Sinds 1860 perfectioneerden brouwers van München, Pilsen en later van Dortmund en Kopenhagen de gistingstechniek bij lage temperatuur. Deze techniek betekende een aanzienlijke verbetering van de houdbaarheid van het bier.³⁰

Om al deze wetenschappelijke kennis door te kunnen geven richtte men brouwerijscholen op, in 1873 in Parijs en Berlijn, gevolgd door Gent (1885) en Leuven (1887).³¹

De overgang naar de industriële productie van laaggistende bieren vormde een belangrijke etappe in de modernisering van de Europese brouwerijsector. De Belgische brouwers namen deze biersoorten echter relatief laat op in hun productieproces. Uiteindelijk moeten we wachten tot het interbellum alvorens het pilsbier onze markten begon te veroveren.³²

Technische vernieuwingen uit deze periode zoals de stoommachine en later de elektrische motor vonden hun ingang in de brouwnijverheid.³³ Zoals gezegd verliep de mechanisering van deze industrietak echter traag. In 1846 registreerde het Ministerie van Binnenlandse Zaken drieëndertig stoommachines in de volledige brouwerijsector. In 1880 bleek minder dan één derde van de bedrijven uitgerust te zijn met een motor.³⁴ De doorbraak van de grote

³⁰ DEJONGH, *Een nationale drank, een nationale industrie*, p. 277

³¹ VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 16

³² DEJONGH, *Een nationale drank, een nationale industrie*, p. 277

³³ ‘De elektrische motor wordt in 1873 uitgevonden, enkele jaren nadien gevolgd door het apparaat om vaten onder druk af te vullen. In het jaar 1879 heeft Duitser Carl von Linde de verdienste een koelmachine op de markt te brengen. Dit toestel maakte het mogelijk de gistingstemperatuur te beheersen en het bier achteraf koel te lageren, zodat het langer kon bewaard worden. In 1883 kwam er een toestel om gecontroleerd gist te gaan kweken. In 1895 vinden we de eerste roterende flessenspoelmachine terug.’ Uit: VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 16

³⁴ DEJONGH, *Een nationale drank, een nationale industrie*, p. 278

brouwerijen vond ook op dit vlak pas plaats tijdens het interbellum. Pas vanaf dan was men in staat het hele jaar door te brouwen met een constante kwaliteit.

De mechanisering, het invoeren van het gebruik van flessen en de evolutie van het transportwezen vereisten hogere kapitaal investeringen.³⁵ In het bijzonder de toenemende voorkeur voor ondergiste bieren en de heftige prijs- en kredietconcurrentie droegen sterk bij tot deze ontwikkeling. De langere duur van het productieproces en het gebruik van geavanceerde koelinstallaties maakten de productie van laaggistende bieren tot een kapitaal intensieve bedrijvigheid.³⁶ Wie het zich kon veroorloven trachtte daarenboven zijn afzet te verzekeren door het aankopen van herbergen.³⁷

Tabel 2: De Belgische brouwnijverheid 1900 - 2003³⁸

De Belgische brouwerijnijverheid 1900 - 2003						
	Aantal brouwerijen	Productie (in 000 Hl)	Import (in 000 Hl)	Export (in 000 Hl)	Verbruik (in 000 Hl)	per hoofd
1900	3.223	14.617	149	5	14.761	221
1910	3.349	16.019	272	9	16.282	219
1920	2.013	10.408	201	47	10.562	143
1930	1.546	16.099	228	10	16.317	202
1939	1.120	12.488	65	7	12.546	149
1950	663	10.140	97	5	10.232	118
1960	414	10.110	378	205	10.283	112
1970	232	13.015	739	973	12.781	132
1980	143	14.291	969	2.315	12.945	131
1990	126	14.141	648	2.752	12.037	121
1995	115	14.528	593	4.608	10.513	104
1999	112	14.575	703	5.072	10.206	100
2000	113	14.734	804	5.474	10.064	99
2001	117	14.966	877	5.857	9.986	98
2002	118	15.696	744	6.539	9.901	96
2003	115	15.650	1023	6.738	9.935	96

Bron: N.I.S. - Douane Accijnzen - Belgische Brouwers - Nationale Bank.

³⁵ BAETENS, "Bierbrouwerijen en stokerijen", p. 107

³⁶ DEJONGH, *Een nationale drank, een nationale industrie*, p. 277

³⁷ BAETENS, "Bierbrouwerijen en stokerijen", p. 110

³⁸ Bron: Confederatie van de Brouwers van België

Parallel met deze evolutie daalde het aantal brouwerijen op een spectaculaire wijze. Pas vanaf 1875 valt er een schuchtere toename te noteren, die naarmate het einde van de negentiende eeuw nadert, naar een ongekend hoogtepunt groeit.³⁹ Dit wijst erop dat sommigen bij de ontwikkeling van ambacht tot fabrieksbedrijf over genoeg middelen beschikten en het nodige initiatief bezaten om zich aan de nieuwe toestand aan te passen.⁴⁰ Na 1907 begon het aantal ondernemingen terug lichtjes te dalen, maar in 1913 zijn er nog steeds 3.362 brouwerijen in ons land. Het was pas na Wereldoorlog I, toen de meeste koperen ketels door de bezetter waren weggehaald, dat een duidelijke toename te zien is in de concentratie van grote brouwerijen. Hun aantal zou stijgen van 7 in 1919 tot 70 in 1935. De kleintjes werden daarbij verdrongen door fusie of sluiting. Tussen de twee wereldoorlogen verdwenen 1022 brouwerijen.⁴¹

4. Besluit

De technische en wetenschappelijke innovaties van de negentiende eeuw zorgden voor het ontstaan van een grootschalige brouwerindustrie. Een echte kentering in de structuur van de Belgische brouwerijsector volgt pas in de 20ste eeuw. Beide wereldoorlogen waren mede verantwoordelijk voor de definitieve verankering van het concentratieproces doordat ze bijdroegen tot de uitschakeling van vele familiale brouwerijen. Bijna een eeuw brouwevolutie herleidde het aantal brouwers in België van 3.223 tot 115. Toch is de productie vandaag nagenoeg even groot als in het begin van vorige eeuw wat wijst op de toenemende schaalvergroting in deze sector.

B. Brouwen in Antwerpen

1. De Cammerstrate

Vanaf de dertiende eeuw vestigden de brouwers zich in een eigen wijk, waarvan de Cammerstrate (nu Kammenstraat) de belangrijkste straat was. *Camme* stond voor brouwerij en *cammer* was bijgevolg een brouwer. De brouwerijtjes luisterden naar de namen de Spiegel, de Rode Leeuw, de Ketel, de Sleutel, het Zwaard, ... Het water betrokken ze uit de vlieten.

³⁹ BAETENS, “Bierbrouwerijen en stokerijen”, p. 105

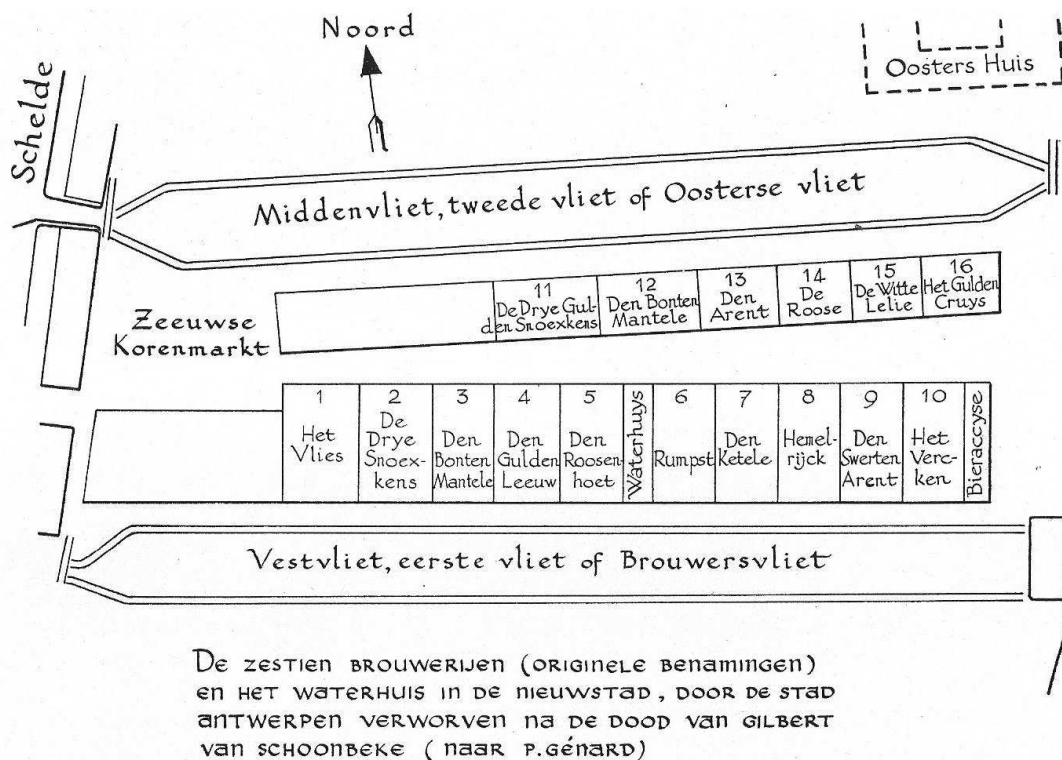
⁴⁰ OLYSLAGER, *De localisering der Belgische nijverheid*, p. 170

⁴¹ BAETENS, “Bierbrouwerijen en stokerijen”, p. 110

Op het einde van de vijftiende eeuw werd de Herentalsevaart gegraven. In tegenstelling tot wat haar naam doet vermoeden ging ze niet verder dan de wijk Immerseel in Wommelgem, waar ze gevoed werd door de rivier de Grote Schijn. Haar tracé liep over de huidige Plantin en Moretuslei, dwars door het stadspark, de Oude Vaartplaats, de Wapper en via de Meir naar de Kammenstraat. Zo bracht ze zoet en zuiver water tot bij de brouwers.⁴²

2. De Brouwersvliet

In de zestiende eeuw was de Antwerpse bevolking, als gevolg van de economische groei, toegenomen. De Antwerpse bierproductie was op verre na niet in staat om aan de steeds grotere vraag te voldoen en de stad was in sterke mate aangewezen op de invoer van vreemd bier. Gilbert van Schoonbeke, de vermaarde grondspeculant, urbanist en industrieel, liet in het noorden van de stad vlieten graven en legde er omheen een nieuwe wijk aan. Het project kreeg de naam 'Nieuwstad'.⁴³

De Brouwersvliet, gelegen tussen het Falconplein en de Van Meterenkaai, werd in vroegere tijden de *Eerste Vliet* genoemd. De straat dankt haar naam aan de brede greppel die er in 1410

⁴² VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 14-15

⁴³ SOLY, *De brouwerijonderneming van Gilbert van Schoonbeke*, p. 355. Bron afbeelding: Ibidem, p. 335

als vestinggracht werd gegraven. Het maakte deel uit van de vierde stadsvergroting. De stadsgracht, die rond 1880 werd gedempt, was aan de zijde van de huidige Schelde kaaien begrensd door de Brouwersbrug (ook wel *Eerste Brug*). Aan de oostzijde kruiste de Pisernebrug (ook *Cisternebrug*) de vliet. Er was enkel langs de noordzijde een doorlopende kaaiweg. Aan de overzijde van het water liep een korte kaaiweg ter hoogte van de Rouaanse Vliet, van aan de Brouwersbrug tot de Kriekenstraat.⁴⁴

Van Schoonbeke suggereerde om tussen de eerste en de tweede vliet een zestiental brouwerijen te vestigen en zodoende de activiteiten van de Cammerstrate naar hier over te brengen. Hij gaf de brouwers tevens de schriftelijke belofte om met schepen zoet water uit de Rupel te zullen aanbrengen. In 1554 konden de eerste tien brouwerijen van start gaan. Gedurende bijna vier eeuwen zal er gebrouwen worden op de Brouwersvliet.⁴⁵

3. Het Waterhuis

Ook wel Brouwershuis genoemd, is een van de laatst overgebleven zestiende-eeuwse huizen aan de vroegere Brouwersvliet dat nog herinnert aan de industriële bedrijvigheid van die tijd. Het werd vermoedelijk niet veel later gebouwd dan de omliggende brouwerijen omdat al snel bleek dat de aanvoer van Rupel water duurder was dan gedacht.⁴⁶ Dit kleinste museum van de stad, zelfs door de meeste Antwerpenaars miskend, is een pareltje van industriële archeologie. De werking van het Waterhuis is vrij eenvoudig: vers water, aangevoerd door een stadsriool die in verbinding stond met de Herentalsevaart, liep in de uitgestrekte kelder onder het gebouw. Een verticale transportband, waaraan ijzeren bakjes bevestigd, voerde het water naar een hoger gelegen vergaarbak. Dit mechanisme werd aangedreven door een rosmolen: een horizontaal rad dat voortbewogen werd door twee paarden. Door middel van loden leidingen kon men het water dat zich in de bovenste kuip bevond, naar de omliggende brouwerijen voeren. De brouwers moesten wel betalen voor de hoeveelheid water die ze kregen.

Vandaar dat de naam Waterhuis de originele bestemming van het gebouw beter weergeeft dan Brouwershuis. Die naam kreeg het pas later toen hier op de eerste verdieping de brouwgilde

⁴⁵ VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 15

⁴⁶ SOLY, *De brouwerijonderneming van Gilbert van Schoonbeke*, p. 367

haar bijeenkomsten ging houden. Het Waterhuis zou onafgebroken zijn functie vervullen tot in 1930.⁴⁷

De brouwersvliet omstreeks 1875 (Bron: Gazet van Antwerpen)

Het procentuele aandeel van de provincie Antwerpen in de nationale productie tot 1876 bedroeg 8 à 10%. Vanaf 1877 tot 1914 schommelde dat tussen de 10 en 13%. Per provincie bekeken komt Antwerpen daarmee op de vijfde plaats. Antwerpen volgde wel de positieve trend maar vergrootte haar aandeel in slechts geringe mate.⁴⁸

Onderzoeken we de concentratie van brouwerijen binnen de provincie, dan zijn een drietal centra duidelijk te onderscheiden: de stad Antwerpen, Mechelen en een kern bestaande uit Boom, Willebroek, Bornem en Puurs. Antwerpen zelf telde met zijn talrijker bevolking en een haven in volle expansie logischerwijze de meeste brouwerijen. In de stad bevonden zich 14 brouwers in 1794.⁴⁹ Omstreeks 1850 waren er in Antwerpen brouwerijen bekend op de Suikerrui, aan de Hoogstraat, de Dambruggestraat en uiteraard aan de Brouwersvliet.⁵⁰

⁴⁷ VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 15-16

⁴⁸ BAETENS, "Bierbrouwerijen en stokerijen", p. 105

⁴⁹ Ibidem, p. 108

⁵⁰ Ibidem, p. 109; 'Aan de brouwersvliet bevonden zich in de 19de eeuw ongeveer de helft van de Antwerpse brouwerijen.' Uit: VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 11

Omstreeks 1910 was het aantal toegenomen tot 20 brouwers (zie Bijlage 2: Grafiek aantal actieve brouwerijen provincie Antwerpen (1843 – 1915)).⁵¹

Antwerpen stad produceerde in de jaren 1853-'54 jaarlijks 87.390 hl.; in 1883-'84 was dit cijfer gestegen tot 173.982 hl. Naast 'De Koninck' waren enkele bekende brouwerijen 'De Leeuw' van 'Schulte en Co' in de Venusstraat, 'Tivoli' in de Pyckestraat, de 'gebroeders Hermans' op de Brouwersvliet, 'Meeussen' in de Brouwersstraat en 'Van den Bergh en Co' aan de Oude Leeuwenrui.⁵²

Ook in deze provincie liet de modernisering van het productieapparaat lang op zich wachten. Volgens de industrietelling van 1880 waren slechts 19% van de Antwerpse brouwerijen uitgerust met een motor. In 1910 was dit cijfer sterk gestegen tot 62%.⁵³

4. Antwerps bier

Antwerpen en omgeving waren vooral bekend om het gerstebier. Er bestonden een heel gerste-, een half gerste- en een klein gerstebier. De beste soort werd nooit in de zomer en zelden bij hevige koude gebrouwen. Het werd pas na vier à zes maanden gisten gedronken en kon twee jaar bewaard blijven. Gewoonlijk werd dit bier nog versneden met bier van een maand oud om een nieuwe gisting te stimuleren en het bier beter te doen schuimen. Om dezelfde reden voegde men soms ook bruine suiker toe.

Er werd het hele jaar door ook witbier gebrouwen. Dat was evenwel moeilijker te bewaren. In de huisbrouwerijen verzuurden deze bieren gemakkelijk. Ze moesten dan ook binnen de vijftien dagen gedronken worden.

In 1860 begonnen twee Antwerpse brouwers met de fabricage van Beiers bier, waarschijnlijk van lage gisting. Dit veronderstelde ingewikkelder en duurder apparatuur en het werd in de jaren tachtig van de negentiende eeuw dan ook enkel gebrouwen door industrieel uitgeruste brouwerijen. Deze pils of *bock* zoals het ook genoemd werd, vond een afzet op de schepen en zou een stijgend succes kennen. Zonder dat de traditionele bieren hierdoor verwaarloosd werden.

Seef, een welbekend witbier brouwde men te Wijnegem. In de regio van Mechelen werden in het algemeen twee soorten bier bereid, namelijk dubbel bruin en gewoon bruin bier. Men trachtte op die manier de Engelse bieren te imiteren. Ook *bock* en Munich werden te

⁵¹ BAETENS, "Bierbrouwerijen en stokerijen", p. 109

⁵² Ibidem, p.109

⁵³ Ibidem, p.107

Mechelen gebrouwen. Tenslotte kunnen we het Lierse bier niet onvermeld laten, dat noemde men *kaves*. De beste soort was voor lokaal gebruik. Een tweede, *Gentse kaves* geheten, werd geëxporteerd naar overal in Vlaanderen. De Lierse brouwer bereidde ook nog *cleynbier*, getrokken uit de draf die reeds goed bier geleverd had, en *mengelbier* samengesteld uit goed bier en *cleynbier*.⁵⁴

⁵⁴ BAETENS, “Bierbrouwerijen en stokerijen”, p. 112-114

Hoofdstuk 3: De Belgische biersector tijdens de jaren vijftig

1. Relevantie en bronnenmateriaal

In tegenstelling tot voorgaand overzicht van de algemene evoluties in het brouwerijlandschap, is volgend hoofdstuk cruciaal voor het begrip van de onderzoekscasus. Het vormt het uitgangspunt en het breder economische kader voor de ontwikkeling van Brouwerij De Koninck tijdens de onderzochte periode. De evolutie die gedurende de jaren vijftig in deze sector plaatsvond, verantwoordt mee de keuze om de situatie van ‘De Koninck’ in dit tijdperk van dichtbij te bekijken.

Om dit zo grondig mogelijk te illustreren wordt niet enkel een aposteriori beeld van de toenmalige brouwerijsector opgehangen. Aan de hand van artikels gepubliceerd in ‘Le Petit Journal du Brasseur’ zal ook nadrukkelijk aandacht besteed worden aan hoe de tijdgenoot deze evoluties inschatte en erop trachtte in te spelen. De angst voor wat komen zou was bij de aanvang van 1950 reeds duidelijk aanwezig bij vele, vooral kleinere, Belgische brouwers. Het vermogen om dit sleutelmoment te overleven zou voor vele brouwerijen cruciaal zijn in hun verdere ontwikkeling.

2. De situatie na Wereldoorlog II

De eerste jaren na Wereldoorlog II werden algemeen gekenmerkt door grote moeilijkheden en allerlei beperkingen. Bovendien zocht de consument, die tijdens de oorlog gedwongen was slap *fluitjesbier* van 0,8° te drinken (zgn. *zero huit*), zijn heil in andere producten van betere kwaliteit. België slaagde er sneller dan zijn buurlanden in om er weer bovenop te komen. Dat de gemiddelde Belg per jaar ca. 120 l bier verzette zorgde voor een niet te verwaarlozen afzetmarkt. De brouwerijsector kwam weer op gang en het bier kreeg vanaf december 1945 opnieuw de vertrouwde dichtheid.⁵⁵

Weer dunde een oorlog het brouwersbestand uit: in 1946 bleven er nog maar 775 brouwerijen over van de 1025 in 1940 (procentueel vergelijkbaar met de invloed van Wereldoorlog I).⁵⁶ Wereldoorlog II versnelde zo op ingrijpende wijze het concentratie- en schaalvergrotingsproces. Vooral de kleine en middelgrote (veelal familiale) brouwerijen

⁵⁵ PERRIER-ROBERT, A. en FONTAINE, C., *België door het Bier. Het Bier door België*, Esch-sur-Alzette, 1996, p. 75

⁵⁶ LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, p. 136

hadden het immers steeds moeilijker om het hoofd boven water te houden.⁵⁷ Anderzijds waren de jaren vijftig een periode waarin op grote schaal de industriële infrastructuur van Europa vernieuwd werd. Wat door de oorlog aangetast was werd nieuw en beter opgebouwd.⁵⁸ De bierconsumptie nam opnieuw toe maar de vooroorlogse productie zou nooit meer geëvenaard worden.

3. Brouwen tijdens de jaren vijftig

De geproduceerde hoeveelheid bier heeft in België tijdens het decennium 1950-1960 geen belangrijke wijzigingen gekend: ca. 10.000.000hl per jaar (zie Bijlage: Evolutie van de bierproductie (1950 – 1964). Wel nam de densiteit van het bier duidelijk toe: de hoeveelheid gebruikte grondstoffen steeg sterker dan de productie van het bier.⁵⁹ In 1950 telt België 661 brouwerijen waarin naar schatting 18.000 tot 25.000 werknemers actief waren.⁶⁰ Anno 1952 waren de 55 grootste brouwerijen goed voor 79% van de nationale productie.⁶¹

De vraag die de brouwers zich stelden was wat er zou gebeuren met de 177 middelgrote en 355 kleine brouwerijen die dat jaar nog actief waren in ons land. Zij concurreerden immers onderling om 20% van de markt! De tijd dat *gewoon een goede brouwer zijn* voldoende was, is nu definitief voorbij. In elke brouwerij won commerciële, financiële, boekhoudkundige en administratieve functionaliteit aan belang om een antwoord te kunnen bieden aan het veelvoud aan problemen, het directe gevolg van de toenemende complexiteit van de moderne economie.⁶² De federatie van Belgische brouwers was er echter van overtuigd dat het antwoord op deze vraag voornamelijk zou afhangen van de prijs en de kwaliteit van het bier. Enkel door een kwalitatief beter bier op de markt te brengen zouden kleine of middelgrote brouwerijen kunnen blijven bestaan. Een goede boekhouding bijhouden om de financiële gezondheid van het bedrijf op de voet te kunnen volgen was hierbij van cruciaal belang. Door expansie via massaproductie konden deze brouwerijen een oplossing bieden aan het probleem

⁵⁷ “Brouwen en brouwers in Vlaanderen”, *Industrieel erfgoed in Vlaanderen*, 1995, p. 39-40

⁵⁸ LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, p. 225

⁵⁹ *De Belgische brouwnijverheid*, Brussel, 1966, p. 7; “La situation économique générale de la Brasserie”, *Le Petit Journal du Brasseur*, 64, 1956, p. 457

⁶⁰ 18.000 “Un article sur la Brasserie belge”, *Le Petit Journal du Brasseur*, 60, 1952, p. 674; 17.500 *De Belgische brouwnijverheid*, p. 12; 25.000 *Beroepsopvoeding – De brouwerijnijverheid. Gesteld onder de bescherming van de Beroepsorganisatie der Brouwerij*, 1950, p.7; 17.000 “La Brasserie belge, son histoire, son importance économique”, *Le Petit Journal du Brasseur*, 62, 1954, p. 586-587

⁶¹ PEUMANS, H., “L’évolution économique de la Brasserie belge”, *Le Petit Journal du Brasseur*, 62, 1954, p. 27-31

⁶² *Ibidem*, p.30

van de prijs van het bier. Door het rationaliseren van het productieproces, het transport en de distributie, konden ze de kosten drukken.⁶³ Een onaangenaam gevolg hiervan dat duidelijk werd onderkend was oneerlijke concurrentie tengevolge van dumpingprijzen. Een loyale en gezamenlijke campagne moest garanderen ‘dat de werkman zijn bier kon kopen aan een eerlijke prijs’.⁶⁴ Deze economische en technische factoren werkten de ondergang van vele kleine brouwerijen in de hand.

Er tekende zich een diepgaande structurele verandering af. Langzaam aan – en vervolgens versneld door de invloed van Wereldoorlog II en haar gevolgen – begon er voor de Belgische brouwindustrie een omschakelingsfase richting grote industrie. Dit in de eerste plaats onder invloed van hevige onderlinge concurrentie. Hieruit volgde de noodzaak tot aanzienlijke kapitaal injecties waaraan enkel de grotere brouwers konden voldoen. De zwaarste klappen vielen dus bij de kleinere brouwerijen.⁶⁵ Ook het aantal middelgrote brouwerijen nam af. Het was de opdracht van ieder bescheiden familiebedrijf, zich om te vormen tot industriële onderneming. In ieder geval kan men vaststellen dat familiale ondernemingen moeilijkheden ondervonden om de nieuwe kapitalen aan te trekken.⁶⁶ Als men al over de nodige investeringsmiddelen beschikte was het de kunst om een afzetstijging te realiseren en synchroon te laten verlopen met productie uitbreiding.⁶⁷ De marktomstandigheden bepaalden het voortschrijdend concentratieproces.

Reeds in 1955 waren een kleine honderd van de in totaal meer dan 500 brouwerijen goed voor 90% van de totale hoeveelheid gestorte grondstoffen – (voornamelijk mout) op basis waarvan de accijnzen werden bepaald.⁶⁸ De overige drie vierde van de Belgische brouwerijen kunnen als patronale ondernemingen beschouwd worden. Het brouwerijlandschap decimeerde op tien jaar tijd van 661 in 1950 tot 432 in 1959 (a rato van gemiddeld 23 per jaar).⁶⁹

Vele uitgeschakelde kleine brouwerijen verdwenen door fusies of overnames en werden als o.a. depothouders van grote brouwerijen in de handelscyclus ingeschakeld.⁷⁰ De interesse van grote brouwerijen ging echter in de eerste plaats uit naar de lokale klantenkring van

⁶³ PEUMANS, “L’évolution économique de la Brasserie belge”, p.30

⁶⁴ “Union des Brasseurs d’Anvers”, *Le Petit Journal du Brasseur*, 58, 1950, p. 168-169

⁶⁵ PEUMANS, “L’évolution économique de la Brasserie belge”, p. 28

⁶⁶ *De Belgische brouwnijverheid*, p. 17

⁶⁷ JACOBS, M.P.G.A., (e.a.), *Heineken 1947-1988*, Amsterdam, 1991, p. 20

⁶⁸ PERRIER-ROBERT en FONTAINE, *België door het Bier*, p. 75

⁶⁹ *De Belgische brouwnijverheid*, p.13

⁷⁰ VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 29

plaatselijke brouwers. Zo speelden ze mee een rol in de strijd om afzetgebied, de zgn. ‘hectoliterjacht’.⁷¹

4. Consumptieprofiel van de gemiddelde Belg

Vooreerst zette de toenemende welvaart aan tot het drinken van bier vooral van hoge densiteit. Een andere trendlijn werd stilaan zichtbaar: de voorkeur van de consument ging voornamelijk uit naar bieren van lage gisting. De gewijzigde gewoonte, waarbij het bier meer en meer aan huis verbruikt werd, had een aanzienlijke vermindering van het aantal openbare drankgelegenheden meegebracht. Daarentegen waren de leveringen aan de voedingswinkels in

belangrijke mate toegenomen.⁷² Het belangrijkste gevolg daarvan was de groeiende populariteit van het flessenbier. Deze ontwikkelingen in het koopgedrag noodzaakte vele brouwerijen tot het investeren in bottelinstallaties.⁷³ Daar bieren van lage gisting tegelijk een hogere graad van technicitijd en kapitaal intensiviteit vereisten, hebben deze factoren aanleiding gegeven tot het uitschakelen van talrijke brouwerijen.⁷⁴

Het feit dat de Belgische verbruiker in zekere mate een voorkeur had voor vreemde bieren blijkt uit het stijgend belang van de importbieren in de nationale consumptie (een verviervoudiging gedurende 1950-'59). Bovendien spaarden deze buitenlandse brouwerijen geen inspanning om hun aandeel op de interessante Belgische markt, gekenmerkt door een hoog bierverbruik per hoofd, te vergroten. Door de vermaardheid van de grote buitenlandse merken en zelfs in zekere mate het snobisme, werden ook binnenlandse brouwerijen zich bewust van het toenemende belang van merk- en naambekendheid.⁷⁵ Men ging nu ook moeten investeren in het eigen imago door middel van reclame.⁷⁶

⁷¹ JACOBS, (e.a.), *Heineken 1947-1988*, p. 20

⁷² *De Belgische brouwnijverheid*, p. 25. Bron afbeelding: Ibidem, p. 25

⁷³ CELS, J., *Het brouwersgeslacht Maes 1880-1990*, Antwerpen, 1990, p. 53; JACOBS, (e.a.), *Heineken 1947-1988*, p. 21

⁷⁴ *De Belgische brouwnijverheid*, p. 4

⁷⁵ *De Belgische brouwnijverheid*, p. 29

⁷⁶ JACOBS, (e.a.), *Heineken 1947-1988*, p.41

Belangrijkste concurrent van het bier waren echter alcoholische dranken zoals jenever. Vergeleken met 1939 steeg de consumptie van sterke drank met 160% terwijl die van bier daalde met 25%.⁷⁷

5. Waarde van het Belgisch bier

De brouwerijsector was anno 1954 in totaal goed voor zo'n 3 miljard Belgische frank aan accijnsheffingen.⁷⁸ Reeds sinds 1939 bedroeg de heffing 3,45 Belgische Frank (per kilo gestorte grondstoffen) terwijl de belasting op sterke dranken kon dalen door de consumptiestijging in dat segment. De brouwerijwereld pleitte actief voor een verlaging van de accijnzen, die ondanks de globale daling van de bierconsumptie, op hetzelfde niveau werden gehouden als voor Wereldoorlog II.⁷⁹ Bovendien werd de accijnsheffing door de wet van 19 maart 1951 de facto verzwaaard voor de kleinere brouwerijen. Men onderscheidde nog maar drie in plaats van zes categorieën m.b.t. de orde van bedrijfsgrootte.⁸⁰ Hierdoor kwamen vele kleine brouwerijen in een hogere belastingsschaal terecht. Sedert 1938 werd de accijnsheffing wel bepaald op basis van productie (in plaats van voorspelde verkoop) met als doel de kleine brouwerijen te sparen.⁸¹

De economische relevantie van de bedrijfstak tijdens deze periode mag dan ook niet worden onderschat. De eigenlijke brouwerijen hielden in normale periode ongeveer 18.000 à 25.000 arbeiders en bedienden aan het werk, onafgezien van het talrijk personeel bij de nevenbedrijven en van de bierhandel. De brouwerij hield veelvuldige aanverwante nijverheden in leven, nl.: mouterijen, maïs- en rijstpellerijen, glucose-, saccharose-, invertsuiker-, en *karamelkleur*fabrieken. Maar ook kuiperijen, bierkist fabrikanten, glasblazerijen, ketelgieters en fabrieken voor speciale brouwerijmachinebouw. Ook aan onze landbouwbevolking verleende de Belgische brouwsector ruimschoots werk, daar zij beroep deed op de inlandse gerst-, hop- en voedingsproductie. Naast de werkverschaffing aan neven- en aanverwante bedrijven, deed de brouwerij ook een beroep op elektrische centrales, waterdistributie, autovervoer, publiciteitsfirma's, ... Voor de schipperij en spoorwegen is zij

⁷⁷ "L'alimentation dans les budgets familiaux", *Le Petit Journal du Brasseur*, 58, 1950, p. 599-602

⁷⁸ Som van zowel directe als indirecte belasting op bier. "La Brasserie belge, son histoire, son importance économique", p.586-587

⁷⁹ "Observations critiques de la Brasserie belge à l'égard des projets unifiant les droits d'accise dans le cadre de Benelux", *Le Petit Journal du Brasseur*, 58, 1950, p. 597-598

⁸⁰ "La disparation des petits et moyenne brasseries", *Le Petit Journal du Brasseur*, 60, 1952, p. 766

⁸¹ PERRIER-ROBERT en FONTAINE, *België door het Bier*, p. 179

Hoofdstuk 3: De Belgische biersector tijdens de jaren vijftig

een belangrijke klant. De herbergiers dankten hun bestaan bijna uitsluitend aan de bierverkoop, die minstens 80% van hun zakencijfer vertegenwoordigde.

Het in de eigenlijke brouwerij belegd kapitaal overtrof de tien miljard Belgische franken. De benuttigde drijfkracht bereikte 65 miljoen kW.⁸²

In de naoorlogse periode werd de algemene voedingswaarde van bier, als volksdrank bij uitstek, (te) hoog ingeschat. Het werd beschouwd als een calorierijke drank en een bron van vitamine B.

Toenmalige voedingsdeskundigen stelden dat een liter bier met een dichtheidsgraad van 5°6 dezelfde voedingswaarde bevat als 330g varkensvlees of 200g brood. Dit is gelijk aan zo'n 2700 calorieën.⁸³ Rantsoenering zorgde tijdens de jaren veertig voor een caloriearm dieet. Ook het bier werd daar een slachtoffer van (cf. 'zero huit'). Vanaf het moment dat het in 1945 weer naar behoren geproduceerd kon worden, werd het aangeprezen als 'voedsel bij uitstekendheid'.⁸⁴

Dit had weinig gevolgen voor de geproduceerde hoeveelheid bier, die min of meer stabiel bleef. Wel is duidelijk dat de gemiddelde densiteit van het bier toenam met ca. 0,5°. Niet zelden vroeg het brouwen van kwalitatief hoogstaander bier om bijkomende investeringen in het productieproces.

De prijs van het bier steeg maar licht tijdens de jaren vijftig. Vergeleken met de vooroorlogse situatie (1936) bedroeg de kostprijs wel circa een drievoud van de toenmalige prijs.⁸⁵ In 1957 betaalde men voor 24 flesjes huishoudbier van ¼ liter 40,80 Belgische Frank.⁸⁶

⁸² *Beroepsopvoeding – De brouwerijnijverheid*, p. 7-9

⁸³ Een meer gedetailleerde analyse van hoe men de voedingswaarde van het toenmalige bier inschatte komt aan bod in de publicatie *Bière et santé* (1955) van DUHAMEL, G. (lid van de Franse Academie van Geneeskunde). DUHAMEL, G., "Bière et santé", *Le Petit Journal du Brasseur*, 64, 1956, p. 347

⁸⁴ *Beroepsopvoeding – De brouwerijnijverheid*, p. 9

⁸⁵ ANSEEUW, *Brouwerij De Halve Maan*, (Bijlagen) p. 17: Tabel XII – Prijzen en accijnsheffingen (1900-1958)

⁸⁶ *De Belgische brouwnijverheid*, p. 23. Bron afbeelding : Ibidem, p.25

De uitgaven voor bier waren redelijk stabiel. Een vergelijkende studie van het INSOC⁸⁷ betreffende voedingsuitgaven anno 1929 en 1948, komt tot de volgende conclusie. Een gemiddeld gezin besteedde op beide tijdstippen ongeveer 2,5% van het familiebudget aan bier. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat de gezinsuitgaven voor voeding beduidend lager lagen in 1948⁸⁸. Ook tijdens de jaren vijftig bleef de bierconsumptie per capita stabiel met 118,5 l à 119,5 l. De meest opmerkelijke evolutie is de sterke stijging van de consumptie van wijn en sterke dranken. De uitgaven daarvoor verviervoudigden van 0,4% in 1929 tot 2% in 1948.

6. Productieproces

Het staat vast dat het algemeen productieproces van bier tijdens dit decennium een steeds hogere graad van industrialisering bereikt, niet enkel onder invloed van de naoorlogse heropbouw, maar vooral onder druk van de hevige concurrentie en de steeds hogere kwaliteitseisen. Het artisanale brouwen verdween definitief naar de achtergrond.

Dit had gevolgen op de werkvloer. In een ambachtelijk brouwproces werden verschillende vakfuncties verenigd in eenzelfde persoon. Het aantal werknemers van zo'n onderneming bleef dan ook beperkt. Een steeds verder gemechaniseerd en gerationaliseerd brouwproces vroeg echter om gespecialiseerde arbeiders met een welomlijnde vakfunctie. Een industriële brouwerij deed een beroep op: de mouter, de brouwer, de maalder, de afkoeler, de keldergast, de aftrekker, de pekker, de *filtermassa wasser* en de laboratoriumgast. Daarnaast waren er nog de *vatenspoeler*, de perser en de vatencontroleur, hun functie behoefde geen speciale opleiding.⁸⁹

Brouwers waren er zich van bewust dat investeren in menselijk kapitaal van primordiaal belang was voor het welslagen van het productieproces. Ook de Belgische brouwerijscholen speelden in op deze evolutie door steeds meer aandacht te besteden aan de kwaliteit van hun opleidingen, rekening houdend met de stijgende nood aan goed geschoold personeel. De nadruk kwam daarbij te liggen op de toenemende wetenschappelijkheid en rationalisatie van het brouwproces.⁹⁰

⁸⁷ Centre belge pour l'étude de l'opinion publique et des marchés

⁸⁸ 'Bij arbeidersgezinnen valt een daling vast te stellen van 58,2% naar 44,37% van het totale inkomen. Bij bedienden daalde het voedingsbudget van 48,9% naar 33,77%'. Uit: "L'alimentation dans les budgets familiaux", p. 600-601

⁸⁹ *Beroepsopvoeding – De brouwerijnijverheid*, p. 28-30

⁹⁰ PEUMANS, "L'évolution économique de la Brasserie belge", p. 31

Dat fabricageproces werd dus meer en meer complex. Het is echter niet opportuun om hier dieper op in te gaan. Een gedetailleerde analyse van de techniek van het bier brouwen zou onnodig veel ruimte in beslag nemen.⁹¹

7. Besluit

De structuur van de Belgische bierbrouwerijsector werd tijdens deze periode gekenmerkt door een toename van de concentratiegraad, productdifferentiatie en het belang van de verkoop van bier via de detailhandel. De vermindering van het aantal bedrijven heeft zich vooral doen voelen bij de kleine brouwers en in mindere mate bij de middelgrote brouwerijen, terwijl het aantal grote ondernemingen toenam.

De familiale en ambachtelijke structuur, de lagere graad van rationalisatie zowel bij de productie als bij de distributie van de kleinere bedrijven, de stijgende concurrentie van de grote brouwerijen en de hoge financiële eisen gesteld voor de modernisatie en publiciteit zijn zoveel redenen die aan de basis liggen van het afnemen van het aantal brouwerijen.

In ieder geval kan men vaststellen dat zekere brouwerijen, in het bijzonder familiale ondernemingen, moeilijkheden ondervinden om nieuwe kapitalen aan te trekken. Dit legt grote beperkingen op ten aanzien van de strategische manoeuvreerruimte van de kleine en middelgrote bedrijven. Met alle gevolgen van dien.

In Antwerpen voltrok zich tijdens deze periode een vergelijkbaar proces van concentratie als op nationaal niveau. Relevante informatie met betrekking tot deze specifieke evolutie is echter nergens terug te vinden in de bestaande literatuur. De noodzakelijke achtergrond voor dit onderzoek zal dan ook bijna uitsluitend gebaseerd zijn op verwerkt cijfermateriaal afkomstig uit het vakblad van de Confederatie voor Belgische Brouwers: *Het (Kleine) Brouwersblad* of *Le Petit Journal du Brasseur*.⁹² Daarin werden per provincie onder andere maandelijkse productiecijfers gepubliceerd. Deze kostbare bron is overigens opmerkelijk genoeg nergens aanwezig in Antwerpse bibliotheken of archiefcentra.

De gedetailleerde analyse van de brouwerijsector in de provincie Antwerpen tijdens deze periode komt aan bod in Hoofdstuk 7.

⁹¹ Voor wie in het bijzonder geïnteresseerd is in de brouwertechnieken van deze periode kan terecht in de handboeken van toenmalig brouwerijprofessor J. De Clerck: DE CLERCK, J., *Cours de Brasserie*, Leuven, 1968; DE CLERCK, J., *A textbook of brewing*, Londen, 1957.

⁹² Voor meer informatie zie: Hoofdstuk 7.1. Relevantie en bronnenmateriaal

Hoofdstuk 3: De Belgische biersector tijdens de jaren vijftig

We kunnen vandaag vaststellen dat er niet veel meer overblijft van dat eens zo bruisend verleden. In de provincie Antwerpen zijn amper drie oude brouwerijen historisch beschermd.⁹³ Enkel brouwerij De Koninck is er nog actief, het onderzoek naar de modaliteiten van haar succes vormt het onderwerp van deze verhandeling.

⁹³ “Brouwen en brouwers in Vlaanderen”, p. 39-40

Hoofdstuk 4: De geschiedenis van een Antwerpse brouwerij

1. Relevantie en bronnenmateriaal

Deze korte voorgeschiedenis van brouwerij De Koninck dient ertoe inzicht te verschaffen in de structuur en ontwikkeling van het bedrijf, voorafgaand aan de bestudeerde periode. Het heeft onder andere als doel te verduidelijken hoe het komt dat er in de jaren 1950 twee verschillende families samen hoofdaandeelhouders waren. Daarenboven zijn geen van beide genaamd De Koninck. Ook de verklaring van het stichtingsjaar 1833 komt ter sprake.

Om een correct beeld te schetsen is zo vaak als mogelijk gebruik gemaakt van origineel bronnenmateriaal. Het ontstaansverhaal van brouwerij De Koninck wordt op meest kritische wijze vorm gegeven.

Het zal duidelijk worden dat de brouwerij doorheen de tijd verschillende namen kende. Pas in 1960 nam het bedrijf definitief de naam Brouwerij De Koninck aan. Voor de duidelijkheid en het begrip van de lezer zal er in de verdere bespreking meestal verwezen worden naar: brouwerij De Koninck. Hieronder verstaan we retrospectief de huidige brouwerij onder haar verschillende benamingen. Zo vermijden we een anachronistische gebruik van de hedendaagse naam van het bedrijf.

2. Brouwerij De Hand

De geschiedenis van brouwerij De Koninck is terug te voeren tot afspanning ‘De Plaisanten Hof’. Deze herberg bevond zich aan de grens van Antwerpen en Berchem tegenover het beruchte galgenveld, waar in nog vroegere tijden misdadigers terecht werden gesteld. In dit soort afspanningen, gelegen in een groene omgeving, ontvluchtten de Antwerpenaren regelmatig het drukke stadsleven. Het etablissement werd op 27 juni 1827 aangekocht door Joseph Henricus De Koninck.⁹⁴ Hij stierf echter nog datzelfde jaar en liet een vrouw, Elisabeth Cop, en vijf kinderen na. Om de erfdelen van de kinderen te kunnen betalen moest men de afspanning weer van de hand doen (zie Bijlage 4: Stamboom familie De Koninck).⁹⁵

Weduwe De Koninck hertrouwde met Johannes Vervliet, een natiebaas annex herbergier. In 1833 kocht hij de goederen uit de erfenis van wijlen Henricus De Koninck terug, inclusief de

⁹⁴ Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis (CBG) (UA), Fonds B24, nr. 161.1, nalatenschap J.H. De Koninck, 27-01-1830

⁹⁵ CBG (UA), B24, nr. 161.2, liquidatie nalatenschap J.H. De Koninck, 14-08-1839

voornoemde afspanning.⁹⁶ Tevens vroeg hij de toestemming van de stad en de provincie om er een brouwerij uit te baten (zie Bijlage 5: ter illustratie).⁹⁷ Vandaar dat brouwerij De Koninck 1833 als haar stichtingsjaar vermeldt. De aanspraak op dat jaartal is gebaseerd op de toelating van de provinciegouverneur om een brouwerij in Berchem te vestigen (dd. 13 december 1833):

‘Gelet op het verzoek van de heer Joannes Vervliet om de toelating te krijgen een brouwerij op te richten in het huis dat hij bewoont aan de Steenweg te Berchem in de vijfde wijk van Antwerpen. Gelet op het proces-verbaal de commodo et incommodo naar aanleiding hiervan opgemaakt door de commissaris van de politie van de vijfde wijk. Gelet op de raadgevingen van het college van burgemeester en schepenen van de stad Antwerpen van 9 december 1833. Gelet op het Koninklijk Besluit van 31 januari 1824 betreffende de oprichting van bedrijven en fabrieken. Gelet op het feit dat niemand van de burens zich verzet tegen de oprichting van het beoogde bedrijf.

Besluit:

- Artikel 1: De heer Joannes Vervliet is gemachtigd een brouwerij te vestigen in het bovengenoemde huis onder de volgende voorwaarden:
 1. De schoorsteen moet twee meter hoger zijn dan de nok van het dak
 2. De schoorsteen en de schoorsteenpijp moeten over hun gehele lengte overal minstens tien centimeter verwijderd zijn van alle houtwerk
 3. Op een zelfde afstand (10 cm.) van de gemeenschappelijke muren moeten de ovens geplaatst worden zodat een vrije luchtcirculatie mogelijk wordt
- Artikel 2: De verzoeker zal zich daarenboven schikken naar alle voorschriften van de architect van de stad Antwerpen.

Wanneer niet voldaan is aan deze voorwaarden, kan de toelating ingetrokken worden.⁹⁸

Op dat moment kreeg de onderneming evenwel de naam ‘De Hand’, naar de afbeelding op een nabijgelegen grenspaal.⁹⁹ Dat symbool is nu nog terug te vinden het embleem van brouwerij De Koninck. Enkele jaren later besloot Johannes Vervliet zich uitsluitend bezig te

⁹⁶ CBG (UA), B24, nr. 161.3, inventaris nalatenschap J. Vervliet, 24-04-1845

⁹⁷ Antwerpen Provinciearchief, L 217 A, aanvraag tot oprichting van brouwerij, 28-10-1833

⁹⁸ Antwerpen Provinciearchief, L217A, besluit provinciegouverneur, 13-12-1833

⁹⁹ PATROONS, W., *Met Koninklijke Groeten – De geschiedenis van de brouwerij De Koninck, een toekomstgerichte onderneming op mensenmaat*, Antwerpen, 1995, p. 6

houden met zijn brouwerij, wat hij deed tot aan zijn dood in 1845.¹⁰⁰ Zijn stiefzoon, Carolus De Koninck, zette de zaak verder op een andere locatie. Dit perceel (gelegen op de hoek van de Mechelsesteenweg en de Boomgaardstraat) was in 1843 aangekocht door Vervliet (zie Bijlage 6: ter illustratie) – hier bevinden zich nog steeds de huidige gebouwen van de brouwerij.¹⁰¹

Op zijn beurt werd Carolus, na zijn dood in 1883, opgevolgd door zijn zoon Charles De Koninck.¹⁰² Aangezien hij geen kinderen had, nam zijn zus Josephina Joanna De Koninck de zaak van hem over in 1901 (zie Bijlage 7: Overzicht bestuurderseigenaars van brouwerij De Koninck).¹⁰³ De verder groeiende brouwerij heette nog steeds ‘De Hand’. Elf jaar later kwam daar verandering in.

3. Brasserie Charles De Koninck, Société Anonyme

Op 15 oktober 1912 werd het succesvolle ambachtelijk bedrijf omgevormd tot een naamloze vennootschap met als hoofdaandeelhouder Josephina De Koninck en als zaakvoerder Florent Van Bauwel. Deze vennootschap begon met een startkapitaal van 1,6 miljoen Belgische Frank. Ze had als doelstelling de industriële uitbating van de brouwerij en de mouterij, evenals de productie van en de handel in bieren, gerst en mout.¹⁰⁴

Het kapitaalintensieve karakter van de brouwindustrie verklaart de snelle ontwikkeling van het aantal N.V.’s in de brouwsector in het begin van deze eeuw. De toenemende kapitaalbehoefte werd voornamelijk bepaald door twee factoren. Enerzijds waren er de noodzakelijke uitbreidingsinvesteringen van het materiaal omdat de vraag voortdurend steeg door de groei van de bevolking en haar koopkracht. Anderzijds moesten de brouwerijen ook investeren in hun distributieapparaat omdat de afzetmarkt zich verruimde tot buiten de stad. Hierdoor werd de aansprakelijkheid van de vennoten tevens beperkt tot hun inbreng.¹⁰⁵

Voor het eerst krijgt het bedrijf de ook naam ‘De Koninck’ mee. In tegenstelling tot wat men zou verwachten bleef de zaak niet veel langer in handen van deze familie.

¹⁰⁰ CBG (UA), B24, nr. 161.3, inventaris nalatenschap J. Vervliet, 24-04-1845

¹⁰¹ CBG (UA), B24, nr. 161.4, nalatenschap Josephina De Koninck, 20-03-1942

¹⁰² PATROONS, *Met Koninklijke Groeten*, p. 26

¹⁰³ Ibidem, p. 27

¹⁰⁴ *Receuil spécial des actes, extraits d’actes, procès-verbaux et documents relatifs aux sociétés commerciales*, Annexe au Moniteur Belge, Brussel, 1912, acte nr. 7022, dd. 06-11-1912, p. 729-736

¹⁰⁵ GEUDENS, *De Belgische brouwnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 53

4. De families Van Bauwel en Van den Bogaert nemen over

In 1919 gaf Josephina haar belang in de zaak op. Florent Van Bauwel vond zijn tijd gekomen om de brouwerij definitief over te nemen. Dit kon hij echter niet zonder de financiële hulp van Joseph Van den Bogaert, een brouwer uit Willebroek. Op deze manier kwam een partnership tot stand tussen de families Van Bauwel en Van den Bogaert, die vanaf nu samen zouden besturen.¹⁰⁶ Aan deze transactie ging een verhoging van het maatschappelijk kapitaal tot 3 miljoen Belgische Frank vooraf.¹⁰⁷ Het bedrijf kon zo gespaard blijven van lastige erfeniskwesties die de neergang van menig brouwerij heeft betekend. Het was dan ook geen familiebedrijf in de strikte zin – wanneer men daaronder zou verstaan dat een bedrijf in handen blijft van één bepaalde familie.

Florent Van Bauwel zorgde voor de commerciële relaties. Joseph Van den Bogaert, ingenieur brouwer afgestudeerd aan de Leuvense universiteit, stond in voor de productie. De samenwerking bleek een succes vermits de grote crisis van de jaren 1930 zonder te grote aderlating overbrugd werd.¹⁰⁸

In 1937 werd Florent Van Bauwel opgevolgd door zijn zoon Joseph. Hetzelfde gebeurde bij het overlijden van Joseph Van den Bogaert, hij werd in 1949 opgevolgd door zijn zoon Modeste.¹⁰⁹ Vanaf dat moment bestuurde hij de brouwerij samen met Joseph Van Bauwel, tot diens overlijden in 1983. Op dat moment kon familie Van den Bogaert het bedrijf volledig in handen krijgen.

5. Bieren De Koninck

Brouwerij De Koninck is vandaag bekend voor haar ‘De Koninck’ bier, een amberkleurig bier van hoge gisting. De brouwerij produceerde in de eerste helft van de twintigste eeuw echter een heel gamma aan verschillende bieren die ondertussen uit haar aanbod verdwenen zijn. Dat was in de eerste plaats gerstebier en verschillende variaties ervan, zoals dubbel gerstebier, extra gerstebier en half gerstebier. Vooral het extra gerstebier was bekend, in de totale bierproductie schommelde het aandeel ervan tussen de 60% en 70%. In 1933 bereikte het een hoogtepunt met 77,9% van de productie. Vijf jaar later bleef daar echter nog slechts 23,3%

¹⁰⁶ Met ingang vanaf 01-06-1919. Uit: *Receuil spécial des actes*, 1919, acte nr. 4829, dd. 24-05-1919, p. 2487

¹⁰⁷ *Receuil spécial des actes*, 1919, acte nr. 4829, dd. 24-05-1919, p. 2479-2488

¹⁰⁸ GEUDENS, *De Belgische brouwnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 64

¹⁰⁹ Interview met Modeste Van den Bogaert, Antwerpen, dd. 10/12/2003 (zie [Bijlage 2](#))

van over ten aanzien van de totale productie. Het relatieve aandeel van het gewone gerstebier kende een piek in 1921 met 28,3% maar kende nadien een sterke achteruitgang en werd tenslotte in 1934 afgevoerd.¹¹⁰

De oorzaak van deze dalingen was te danken aan de introductie van twee nieuwe bieren: de amberkleurige ‘De Koninck’ en de donkerkleurige Excelsior. Dit laatste was in 1938 het meest gebrouwen bier met een aandeel van 44,75%.¹¹¹ Het werd na de oorlog echter afgevoerd omdat het paradepaardje van de brouwerij alle plaats voor zich opeiste.¹¹²

Het bier ‘De Koninck’ dat nu nog bestaat, werd door de brouwerij voor het eerst in 1925 op de markt gebracht (zie Bijlage 8: Beschrijving van het brouwproces). Na verschillende jaren te experimenteren met de smaak, begon dit pas goed te verkopen vanaf 1931. Dat was ook het eerste jaar dat ervan ‘De Koninck’ meer dan 1000 hectoliter gebrouwen werd. Ondanks de dalende cijfers van de totale productie tijdens de eerste helft van de jaren dertig steeg de productie van dit bier. In 1937 was het relatieve aandeel ervan gestegen tot 28%, in 1938 bedroeg het reeds 32%.¹¹³

De belangrijkste oorzaak van de enorme daling van de verkoop in de periode 1929 – 1936 is te wijten aan de opkomst van de lage gistingsbieren. In België werd de eerste echte pils pas in 1929 in Alken gebrouwen.¹¹⁴ Dit helder bier viel in de smaak bij de consument. Voor vele brouwerijen die niet overschakelden op dit type van bier betekende dit het einde. Brouwerij ‘De Koninck’ bleef verder hoge gistingsbieren brouwen, wat resulteerde in een daling van de productie. Ook het succes van bioscoopbezoek en sportclubs verklaren de vermindering van de totale productie. Tenslotte liet de economische crisis zich voelen vanaf 1931.¹¹⁵ De brouwerij heeft nooit toegegeven aan de verleiding om het populaire pilsbier te brouwen. Zoals later zou blijken de juiste beslissing. Een na een sloten de pilsbrouwerijen hun deuren of werden opgeslokt door de bierfabrieken.¹¹⁶

Brouwerij De Koninck heeft tientallen andere brouwerijen uit de stad en randgemeenten overleefd, ondanks felle concurrentie in vooral de jaren vijftig. Toen reeds gold een smakelijke ‘De Koninck’ als dé dorstlesser en met alle middelen werd in Hoboken, Wommelgem, Edegem, ... geprobeerd een gelijkwaardig brouwsel uit de kuipen te toveren.¹¹⁷

¹¹⁰ GEUDENS, *De Belgische brouwnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 74-75

¹¹¹ Ibidem, p. 76

¹¹² VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 53 – 55

¹¹³ GEUDENS, *De Belgische brouwnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 76-77

¹¹⁴ CELS, *Het brouwersgeslacht Maes 1880-1990*, p.20

¹¹⁵ GEUDENS, *De Belgische brouwnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 78

¹¹⁶ VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 53 – 55

¹¹⁷ Ibidem, p. 53-55

Het naoorlogs succes van brouwerij De Koninck is bijgevolg grotendeels gebaseerd op het gelijknamige bier. De kwaliteitsbenadering van een product vraagt echter om een onderzoeksmethode die de aanpak van deze onderzoekscasus te buiten gaat. Smaak is immers een subjectief gegeven dat moeilijk meetbaar is. Nog moeilijker zou het zijn om verandering in de smaak van het bier vast te stellen. Een ander belangrijk aspect bij het al dan niet aanslaan van een product bij de consument is de verhouding tussen prijs en kwaliteit. Dat het De Koninck bier voldeed aan de eisen van de consument is evenwel af te leiden uit het succes ervan. Met alle bijhorende gevolgen voor de resultaten en de evolutie van de onderneming zelf.

6. Brouwerij Charles De Koninck tijdens de jaren vijftig

Het duo Joseph Van Bauwel en Modeste Van den Bogaert vormde de afgevaardigd bestuurders van de brouwerij tijdens de jaren 1949 - 1983. De laatste was net afgestudeerd aan de brouwerijschool van Leuven en bekommerde zich om de technische aspecten van het productieproces. Terwijl de eerste vooral de commerciële kant van de zaak behartigde. Waaruit de precieze dynamiek tussen beide managers bestond in het totstandkomen van het besluitvormingsproces is moeilijk in te schatten. Modeste Van den Bogaert was net afgestudeerd en nieuw in zijn functie maar was op de hoogte van alle mogelijkheden van de laatste industriële innovaties. Joseph Van Bauwel had reeds twaalf jaar ervaring in het bedrijf wat zijn positie tegenover zijn onervaren vennoot ongetwijfeld ten goede kwam. Beide heren vertegenwoordigden met hun respectievelijke familieleden ieder 50% van de aandelen. Bijgevolg kon geen enkel uitvoeringsbesluit, in de Algemene Vergadering of de Raad van Bestuur, goedgekeurd worden zonder toestemming van beide partijen. De successen die de onderneming boekte tijdens de jaren vijftig en daaropvolgende jaren zijn derhalve te danken aan het resultaat van deze samenwerking.

Het historisch onderzoek, waaruit het tweede deel van deze licentiethesis bestaat, heeft tot doel een analyse te maken van de strategie van het management tijdens de jaren 1950 –'59. Aan de hand van de reconstructie van de investeringspolitiek en de financiële resultaten van de onderneming trachten we het belang te achterhalen van deze periode in de evolutie van het bedrijf.

Hoofdstuk 5: Bouwdossiers en milieuvergunningen (1950 – '59)

1. Relevantie en motivatie

Op 3 september 1950 lag de jaaromzet van De Koninck ver onder het fatale punt (141.000kg – 6.750hl). De brouwerij had, zoals vele andere, problemen om stand te houden in de harde concurrentiestrijd. Ook de gevolgen van WOII waren hieraan gedeeltelijk schuldig.

Er moest een zware beslissing genomen worden: de boeken sluiten, zoals zovele reeds hadden gedaan, of het bedrijf grondig saneren. Bedrijfsleiders waren toen Joseph Van Bauwel en Modeste Van den Bogaert. Na rijp overleg koos men voor de laatste oplossing. Er werden volledig nieuwe en moderne installaties geplaatst en de eerste filter deed zijn intrede in de brouwerij. Er kwamen ook nieuwe gesloten gistkuipen met een inhoud van 420hl per kuip.

Een groep die zesduizend flessen per uur kon spoelen werd in bedrijf genomen. Men kon nu het bier in flessen op de markt brengen. Tot dan toe werd het enkel in houten vaten verkocht. Wel waren er verschillende afnemers die voor eigen rekening het bier op flessen hadden gestoken. Vier jaar later, in 1954, werd deze installatie reeds vervangen door een grotere. Deze had een capaciteit van twaalfduizend flessen per uur. Amper twee jaar later plaatste men daarnaast nog een tweede installatie met een capaciteit van vierentwintigduizend flessen. Tevens werd een degelijk uitgerust laboratorium in de brouwerij geplant.¹¹⁸

De afgevaardigd beheerders hadden in 1950 de juiste beslissing genomen. Tien jaar na de renovatie van het bedrijf was de jaarlijkse productie meer dan vertienvoudigd (1.172.000kg – 83.000hl).¹¹⁹

2. Bronnenmateriaal

Bouwdossiers en milieuvergunningen dienen hier om deze intensieve renovatie van de brouwerij volledig te kunnen reconstrueren. Kwantitatief gezien was direct duidelijk dat de meeste van deze dossiers (voor wat betreft brouwerij De Koninck) betrekking hadden op de jaren vijftig. Het staat bijgevolg buiten kijf dat de periode werd gekenmerkt door verregaande en unieke investeringen in de infrastructuur. Meer dan veertig jaar lang zou deze installatie de productie van 'De Koninck' bieren verzekeren. Een nieuwe renovatie volgde immers pas in

¹¹⁸ TULFER, J.H., *Belgische biergids met brouwerijhistoriek en brouwtechniek*, Antwerpen, 1986.

¹¹⁹ DEVOS, G. (e.a.), *Gids van bedrijfsarchieven en archieven bij werkgevers- werknemers- en beroepsverenigingen in de provincie Antwerpen: resultaten van twee enquêtes gehouden door het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis, UFSIA, Universiteit Antwerpen*, Brussel, 2002, p. 100

1995, wanneer een computergestuurde brouwinstallatie haar intrede deed. Het succes van de brouwerij tijdens de cruciale tweede helft van de twintigste eeuw stoelde bij gevolg volledig op deze industriële bedrijfsuitrusting.

a) Bouwdossiers

Tot de wet op stedenbouw van 29 maart 1962, die alle bouwheren verplichtte om een aanvraag in te dienen alvorens te bouwen of verbouwen, waren de wettelijke bepalingen met betrekking tot bouwaanvragen beperkt. De gemeentewet stipuleerde enkel dat het college van burgemeester en schepenen bevoegd was voor het goedkeuren van bouwplannen langs grote en kleine wegen in de geagglomereerde delen van gemeenten met minstens tweeduizend inwoners. De reglementering bleef dus hoofdzakelijk beperkt tot de aan de straatzijde zichtbare delen van gebouwen. In tal van gemeenten was verder nauwelijks sprake van enige regelgeving. In grote steden werd meestal wel werk gemaakt van een meer uitgebreide stedenbouwkundige reglementering.¹²⁰ Of men zich daar overal aan hield is een andere vraag.¹²¹

Er werd in feite enkel (oppervlakkig) toezicht uitgeoefend op toestanden die brandgevaarlijk waren, die de algemene veiligheid of gezondheid ernstig konden verstoren, of die het uitzicht van de straten te erg konden verknoeien. Het bouwen en verbouwen in achterbouw en op vroegere binnentuinen kon ongestoord zijn gang gaan.¹²²

De inhoud van de bouwdossiers varieert dan ook van gemeente tot gemeente en hangt af van de lokale regelgeving. Doorgaans bestaan de bouwaanvragen uit een geschreven beschrijving van geplande werken en uit bouwplannen, plattegronden, geveldoorsneden en –tekeningen.¹²³

De documenten uit de bouwaanvraag geven niet noodzakelijk weer wat er daadwerkelijk werd neergezet.¹²⁴ Ze mogen niet zonder meer beschouwd worden als een weergave van de werkelijkheid. Niet alle bouwplannen werden uitgevoerd zoals beschreven. Een bezoek ter plaatse kan hierover duidelijkheid bieden, maar is enkel nuttig wanneer het gebouw na de werken beschreven in de bouwaanvraag niet nogmaals werd verbouwd of afgebroken.¹²⁵

¹²⁰ BRACKE, N., *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 240

¹²¹ VANCOPPENOLLE, CH. (ed.), *Een succesvolle onderneming: handleiding voor het schrijven van een bedrijfsgeschiedenis*, Brussel, 2002, p. 128

¹²² LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, p. 243

¹²³ BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis*, p. 240

¹²⁴ VANCOPPENOLLE, (ed.), *Een succesvolle onderneming*, p. 128

¹²⁵ BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis*, p. 241

b) Gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven (milieuvergunningen)

Dezelfde evolutie van aanvankelijk beperkte, maar in de loop der jaren toenemende overheidsregulering, is vast te stellen inzake de vestiging en uitbating van gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven. Gegevens inzake machines en technische installaties treffen we aan in de zogenaamde dossiers *de commodo et incommodo*.¹²⁶ Hoewel het onderzoek *de commodo et incommodo* slechts een onderdeel uitmaakt van de aanvraag en de aanvraagdossiers dus rijker zijn dan dat, worden deze aanvragen door historici dikwijls kortweg aangeduid als de dossiers *de commodo et incommodo*.¹²⁷

Sommige bepalingen om hinder van bepaalde bedrijven en instellingen tegen te gaan, dateerden van voor de Industriële Revolutie. Het eerste decreet op nationaal vlak werd door Napoleon afgekondigd op 15 oktober 1810. Dit decreet was een rechtstreeks gevolg van talrijke klachten van burgers en bepaalde dat bedrijven die een ongezonde geur verspreidden een vergunning moesten aanvragen vooraleer ze zich op een bepaalde plaats konden vestigen. Deze wetgeving voerde voor het eerst het principe van het onderzoek *de commodo et incommodo* in, waarbij de omwonenden in de gelegenheid gesteld werden bezwaren aan te tekenen tegen een geplande vestiging en waarbij het openbaar onderzoek door de plaatselijke besturen diende gevoerd te worden. De gereglementeerde ondernemingen werden onderverdeeld in drie categorieën. In 1824 werden alle wettelijke bepalingen, zowel van nationale overheid als plaatselijke verordeningen, door Willem I samengebald in het koninklijk besluit 'rakende de vergunningen ter oprichting van sommige fabrieken en trafieken'. Op dit besluit gaan thans Belgische zowel als Nederlandse hinderwetten terug. Het koninklijk besluit van Willem I werd pas op 29 januari 1863 gewijzigd en meer gespecificeerd. De drie categorieën werden herleid tot twee: een categorie bedrijven die hun vergunning kregen van de Bestendige Deputatie en daarnaast een categorie bedrijven die hun vergunning kregen van het College van Burgemeester en Schepenen. Bedrijven konden slechts voor maximum dertig jaar een vergunning krijgen, waarna verlenging mogelijk was – zij het dan na een nieuwe procedure.¹²⁸

De aanvraag, het onderzoek *de commodo et incommodo*, de beslissing en alle bijhorende documenten maken deel uit van het dossier dat op naam van de aanvrager werd aangelegd.

¹²⁶ VANCOPPENOLLE, (ed.), *Een succesvolle onderneming*, p. 129-131

¹²⁷ BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis*, p. 242-243

¹²⁸ LINTERS, *De wortels van Flanders Technology*, p. 244

Indien de vergunning werd toegekend, werden in de daarop volgende jaren de rapporten van toezicht en controle op het naleven ervan, eventuele klachten van omwonenden en politieverlagen bij overtredingen en de gevolgen die hieraan werden gegeven aan het dossier toegevoegd. Elke aanvraag gaf aanleiding tot het openen van een nieuw dossier. Aan de hand van de aanvraagdossiers kunnen we ons een beeld vormen van de plannen om in een gemeente of streek bedrijven op te richten of het productieproces of de machines van een bestaande onderneming te vernieuwen.¹²⁹

c) Vergunningen voor brouwerijen

Aangezien brouwinrichtingen vallen onder de wetgeving op gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven, was er vooraf toelating nodig van het College van Burgemeester en Schepenen om met de bouw van een brouwerij te mogen aanvangen. Het afleveren van deze vergunning was aan verschillende voorwaarden verbonden.

Volgens het KB van 29 januari 1863 moesten de omwonenden op de hoogte worden gebracht van de intenties van de brouwer en werd zijn aanvraag aan het gemeentebestuur openbaar aangeplakt. De burens hadden twee weken de tijd om hun bezwaren te uiten. Omdat een groot deel van de bevolking niet kon lezen ging de politie er zich in een straal van vijftig tot honderd meter ter plaats van vergewissen of er tegenkantingen waren. Dit maakte deel uit van het onderzoek *de commodo et incommodo*. Regelmatig geopperde bezwaren waren ondermeer: de brouwerij zal zoveel grondwater oppompen dat de omliggende huizen zonder drinkwater zullen komen te staan, de paarden zullen stank en ongedierte meebrengen, de neerdwarrelende roet uit de schouw zal het wasgoed dat in openlucht te drogen hing bevuild.

Was echter deze eerste hindernis overwonnen, dan kon de brouwer de bouwplannen voorleggen aan het stads- of gemeentebestuur. De vlotheid waarmee ze werden goedgekeurd was afhankelijk van de omvang en de inplanting van het bedrijf en van de status van de aanvrager. Wou men een bescheiden brouwerijtje oprichten in één van de randgemeenten, dan bracht dit weinig problemen met zich mee.¹³⁰

¹²⁹ BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis*, p. 242-243

¹³⁰ VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 24-26

De basisvoorwaarden waaraan een brouwerij moest voldoen¹³¹:

- De schouw diende ten minste dertig meter (sic) hoog te zijn, in metselwerk opgetrokken, en voorzien van een filterinstallatie tegen de roetuitstoot.
- Het was verboden voor 5 uur 's morgens en na 11 uur 's avonds te werken
- Het was verboden ontplofbare goederen op te slaan op plaatsen waar gestookt werd
- Het parkeren van karren en bierwagens op de openbare weg was eveneens niet toegestaan.
- Indien er een gemeenschappelijke muur was tussen de paardenstallen en het huis van de burens, moesten de dieren worden vastgemaakt met touwen en niet met kettingen. Het rammelen van de kettingen kon de burens immers uit hun slaap houden.
- Er moest een sterfput voorzien worden, waarin het slib van het loos water kon bezinken.
- Dagelijks moest de mest worden verwijderd uit de stallen.

Nadat de wijkagent had gecontroleerd of aan de gestelde voorwaarden was voldaan, werd de toelating tot het in werking stellen van de machines verleend. Was het de burgemeester die brouwambities koesterde, dan kon hij zijn eigen aanvraag goedkeuren. Het gemeentebesluit moest steeds door de provincieraad worden goedgekeurd, doch dit was slechts een formaliteit.

Anders was het gesteld wanneer een vennootschap een brouwerij van grotere omvang in een dicht bewoond gebied plande. De invloed op de naaste omgeving was hier veel groter. Niet zelden diende een gracht gegraven, of een bestaande uitgediept en verbreed, om de afvalwaters te kunnen wegleiden. Wat dan weer de bouw van een brug met zich meebracht. Het drukke verkeer van bierkarren vereiste een minimale wegeninfrastructuur en voldoende plaats op de binnenplaats van het gebouw. Soms werd met de toelating gewacht tot de gemeente een nieuwe straat door de pas verkavelde gronden had getrokken. Omdat bepaalde ingrepen de tussenkomst van de Dienst voor Bruggen en Wegen vereiste, vaardigde de gouverneur een inspecteur af die ter plaatse de toestand ging opnemen en een rapport opstelde. Dit bracht vaak een hele polemiek op gang over wie nu precies welke kosten moest dragen voor de aanleg van een weg, de bouw van een brug of het steken van rioleringen. Met soms aanzienlijke vertraging in de bouw of het in werking treden van de brouwerij tot gevolg.

¹³¹ VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, p. 24-26

Ook toen de stoommachine zijn intrede deed bracht dit bijkomende maatregelen met zich mee. Deze machines mochten pas in werking worden gesteld nadat ze geïnspecteerd waren op hun degelijke werking en een tijd hadden proefgedraaid.

3. Aanvragen door Brouwerij Charles De Koninck N.V. (1950 – '59)

De oprichting van huisbrouwerij De Hand in 1833 is geen verklaring voor het succes van brouwerij De Koninck. Ze beschikte namelijk over de nodige productiecapaciteit, noch over het succesvolle 'De Koninck' bier – dat pas ontstond in het interbellum. De oorspronkelijke bedrijfsinstallaties bleven lange tijd zeer beperkt. Een vergunning voor de installatie van een eerste stoomketel dateert van het jaar 1873. In 1906 installeerde de brouwerij een eerste gasmotor (20 pk). Een koeltoestel en elektromotor waren gepland voor 1930 maar in de uiteindelijke aanvraag staat vermeld dat de werken niet uitgevoerd werden.¹³² In 1933 verkreeg men wel een milieuvergunning voor de exploitatie van een stoomketel, de toelating was geldig tot 1963.¹³³

Een van de belangrijkste gevolgen was een sterk verouderde infrastructuur. Daarenboven was de bedrijfsinrichting beschadigd tijdens de Tweede Wereldoorlog. De kwaliteit van haar producten kwam hierdoor in het gedrang. Een grondige renovatie van de gebouwen zowel als van het productieapparaat drong zich op. Het was duidelijk van vitaal belang dat er geïnvesteerd zou worden.

De hieronder behandelde dossiers zijn allen aangevraagd m.b.t. de gebouwen en inrichting gelegen aan de Mechelsesteenweg 291. Telkens deed men een beroep op architecten C. Peeters en R. Guillaume. Hieruit kunnen we opmaken dat alle verbouwingen en aanpassingen aan de inrichtingen van brouwerij De Koninck door hetzelfde architectenbureau werden uitgevoerd. Tijdens deze periode diende het bedrijf zes aanvragen in door middel van een bouwdossier en vroeg het drie milieuvergunningen¹³⁴ aan. De meeste van deze dossiers bevatten gedetailleerde plans, plattegronden en geveldoorsneden. Deze mochten echter niet gereproduceerd worden zonder toelating van de eigenaar.¹³⁵

¹³² Antwerpen Stadsarchief, bouwdossiers (district Antwerpen, 1826-1983), MA-BD 1930/35820, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (30-02-1930)

¹³³ Antwerpen Stadsarchief, milieuvergunningen (district Antwerpen, 1878-1966), MA 19206, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (26-07-1933)

¹³⁴ Gevaarlijke ongezonde en hinderlijke instellingen

¹³⁵ Om mijn positie als onderzoeker neutraal te houden heb ik hiertoe geen beroep gedaan op Brouwerij De Koninck.

Dit deel van het onderzoek betracht de uitbouw van het industriële productieapparaat van brouwerij De Koninck te reconstrueren, aan de hand van een chronologische analyse van de relevante bouwdossiers en milieuvergunningen (periode 1950 – 1959). Met aandacht voor zowel de inhoud als de kenmerken van deze bronnen. Zo zal er ondermeer gelet worden op welke administratieve diensten bij het besluitvormingsproces waren betrokken en in hoeverre zij eventuele voorwaarden koppelden aan een uiteindelijke bouwtoelating of vergunning. Tevens kunnen we aan de hand van deze bronnen toetsen in welke mate de lokale autoriteiten belang hechtten aan het naleven van de stedelijke bouwcodes. De nadruk van het onderzoek ligt echter in de eerste plaats op het reconstrueren van de ingrepen in de infrastructuur van brouwerij De Koninck en de wijze waarop deze tot stand kwamen.¹³⁶

1950

a) Bouwdossier 18/26359 (Aanvraagdatum: 20-01-1950)¹³⁷

De eerste bouwaanvraag dateert van begin 1950. Net zoals alle volgende bouwdossiers werd het in naam van 'Brouwerij Charles De Koninck N.V.' ingediend door architecten Carlo Peeters en René Guillaume. Hun kantoren waren gelegen in de Boomgaardstraat 33 te Berchem, vlakbij de brouwerij. Zij deden met dit dossier aanvraag bij het College van Burgemeester en Schepenen der Stad Antwerpen om toelating te krijgen tot het 'maken van een nieuw riool onder de open koer en aan te sluiten met de straatriool' (dd. 20-01-1950).

Het Bureel van Veiligheid (Gemeentebestuur Stad Antwerpen) verleende toelating tot het maken van de 'bijzondere goot' en de aansluiting op de straatriolering. Hoofdingenieur-directeur Algoet merkte hierbij wel op dat het eigendom Mechelsesteenweg 291 onderhevig was aan onteigening voor de verbreding van de Mechelsesteenweg en van de Boomgaardstraat, goedgekeurd door Koninklijk Besluit van 4 augustus 1910. De dienst Stadseigendommen en Onteigeningen oordeelde niettemin dat er geen bezwaar was tegen de aflevering van de bouwtoelating daar 'blijkens het adviesformulier van Bruggen en Wegen de

¹³⁶ Gedetailleerde verwijzingen naar verschillende bronnen binnen eenzelfde dossier bleken onmogelijk aangezien de aanvraag telkens bestaat uit een ongeordende en ongenummerde bundel papieren. De vitale informatie is echter steeds aanwezig op het vergunningsformulier dat de kaft vormt voor elke bundel. Omwille van de duidelijkheid wordt evenwel zo vaak als mogelijk de relevante datum vermeld van de beschreven stukken.

¹³⁷ Antwerpen Stadsarchief, MA-BD 18/26359, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (20-01-1950)

werken achter de nieuwe rooilijn gelegen zijn'. Bijkomend positief advies werd tevens verleend door het Ministerie van Openbare Werken (Bestuur der Wegen Directie Antwerpen).

b) Bouwdossier 18/27226 (Aanvraagdatum: 03-07-1950)¹³⁸

Later datzelfde jaar diende brouwerij De Koninck nog een tweede bouwaanvraag in. Ditmaal om toelating te krijgen tot het 'Afbreken van bouwvallige daken en vervangen door gewone betonnen daken. Bijbouwen van hoogspanningscabine en ketelhuis. En binnen inrichtingswerken.'. De hoofdingenieur-directeur F.E. Van Der Goten van het Bestuur van de Stedenbouw Antwerpen oordeelde dat de aanvraag onvolledig was en niet toeliet een uitspraak te doen nopens de toelating. Hij vroeg de bundel volledig te maken door het toevoegen van volgende bescheiden en inlichtingen:

- 'Een ontwerpplan (schaal 1/500) waarop nauwkeurig aangeduid:
 - a. de aanpalende eigendommen (perceelgrenzen) met hun gebouwen rechts, links en achter het betrokken perceel gelegen
 - b. de hoogte dezer gebouwen
 - c. de afdekking deze gebouwen, hetzij een plat dak of een schuin dak. Voor deze gebouwen dient ook vermeld of zij vernield geteisterd of onbeschadigd zijn;
 - d. op het perceel de plaats aangeven waar het gebouw wordt opgericht
- Aanduiding der bouwstoffen van bestaande gevels, hun kleur en oorsprong
- Aanduiding van de bouwstoffen op de tekening van alle gevels'

De door de Code vereiste plans, ondertekend door de architecten, werden vervolgens in achtvoud ter beschikking gesteld. De hoofdingenieur-directeur kon hierna meedelen dat het bouwontwerp aan de bepalingen van de bouwcode beantwoordde en voldoening gaf uit stedenbouwkundig oogpunt.

Opnieuw stelde de dienst Stadswerken dat het eigendom in kwestie onderhevig was aan een onteigening en aan verandering van rooilijn voor de verbreding van de Mechelsesteenweg, goedgekeurd bij K.B. van 4 augustus 1910. Op basis hiervan zou de aangevraagde toelating normaliter moeten worden geweigerd. Ook dit maal werd dit vermeden door tussenkomst van

¹³⁸ Antwerpen Stadsarchief, MA-BD 18/27226, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (03-07-1950)

de Dienst voor Stadseigendommen en Onteigeningen. Tevens diende in een gebeurlijk af te leveren bouwtoelating te worden ingelast: 'De voorgevel van het gebouwtje zonder verdieping langst de Haringrodestraat zal opgericht worden op de rooilijn goedgekeurd bij K.B. van 11 februari 1928. Geen schutsel plaatsen.'. De belanghebbenden moesten bovendien afstand doen van de meerwaarde welke het eigendom ingevolge de uitvoering der werken zou bekomen. Ten slotte voegde men toe dat wat de hoogspanningspost met transformator betrof een aanvraag moest worden ingediend bij de Bestendige Deputatie.

De toelating werd niettemin verleend. Misschien wel als gevolg van volgende vaststelling: 'De werken die reeds aangevat zijn, zijn thans gestaakt en bijna voltooid, en de stroomvormingspost is opgericht op de nieuwe rooilijn.'. Het dossier bevat hierover geen verdere informatie.

c) Milieuvergunning 18599 (Aanvraagdatum: 27-07-1950)¹³⁹

Gedurende het verloop van de voornoemde werkzaamheden vroeg brouwerij De Koninck datzelfde jaar twee milieuvergunningen aan. De eerste om het verkrijgen van toelating tot het in gebruik nemen van 'een verticale hoogdrukstoomketel met kookbuizen en centrale schouwbus, vervaardigd door de firma Spencer-Hopwood, Engeland bouwjaar 1918, bouwnummer 14/2607 zegel 8,5 kg, verwarmingsoppervlakte 12,5m.'.

Dit kan gezien worden als een eerste belangrijke investering in het eigenlijke productieapparaat van de brouwerij. Dat het blijkbaar om een tweedehandse ketel ging kan eventueel wijzen op een strategie van defensief investeren door een bedrijf in krappe financiële omstandigheden (zie Hoofdstuk 6). Anderzijds is het ook mogelijk dat nieuw industrieel materiaal in het naoorlogse België nog steeds moeilijk te verkrijgen was. Het illustreert evenwel de ver gevorderde staat van ontbinding waardin de bedrijfsinstallatie van de brouwerij zich op dat moment bevond, wanneer een stoomketel van meer dan dertig jaar oud een stap vooruit bleek te zijn.

Aangezien het *commodo et incommodo* onderzoek geen bezwaren had opgeleverd oordeelde de afdeling Vaste Stoomtuigen van het provinciebestuur van Antwerpen dat de toelating mocht worden verleend. Evenwel op basis van volgende voorwaarden:

¹³⁹ Antwerpen Stadsarchief, MA 18599, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (27-07-1950)

- 'De ketel mag enkel in werking gesteld worden nadat de ambtenaar die met de inspectie der stoomtuigen belast is, bij proces-verbaal zal vastgesteld hebben dat hij voldoet aan de voorschriften van het reglement op de stoomtuigen en aan de bijzondere voorwaarden door deze opgelegd. Ten dien einde zal de exploitant de Heer hoofdingenieur-directeur voor de Technische Arbeidsorganisatie, Hoofd van de Dienst Stoomtuigen, verwittigen van de dag en het uur dat het mogelijk zal zijn tot deze vaststelling over te gaan
- De ketel zal geplaatst zijn in een gebouw zonder verdieping
- De schouw van de ketel zal voorzien zijn van een kap, in metalen weefsels, waarvan de schakels van de middellijn tot middellijn, niet méér zullen verwijderd zijn dan vijf millimeter'

Bijgevolg leverde de dienst van Gevaarlijke, Ongezonde of Hinderlijke Inrichtingen van het Bureau voor Veiligheid (Stad Antwerpen) nadien de toelating af.

d) Milieuvergunning 18603 (Aanvraagdatum: 1950)¹⁴⁰

De inhoud van de tweede milieuvergunning is zeer uitgebreid en omhelst het aanvragen van vier verschillende toelatingen verspreid over het hele jaar. Dit duidt duidelijk op een grondige metamorfose van de bedrijfsinrichting van brouwerij De Koninck.

- Mazouttank

Op 26 april 1950 diende brouwerij De Koninck een aanvraag in tot een vergunning voor het ingebruikstellen van een mazoutreservoir met inhoud van tienduizend liter. Bestaande uit twee ondergrondse metalen houders van elk vijfduizend liter inhoud. De dienst Stadswerken voerde hiertoe een onderzoek *de commodo et incommodo* maar niemand tekende verzet aan. Bijgevolg leverde hoofdingenieur-directeur Algoet een positief advies af.

Bijkomende bepalingen werden verbonden aan het toekennen van de betreffende vergunning door de dienst Hinderlijke Bedrijven van het provinciebestuur:

¹⁴⁰ Antwerpen Stadsarchief, MA 18603, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (1950)

Hoofdstuk 5: Bouwdossiers en milieuvergunningen (1950 – '59)

- 'De mazout zal bevat zijn in twee goed gesloten, metalen ondergrondse houders, elk van maximum 5000 liter, te vestigen in de hof, zoals aangeduid op het grondplan. De mazout zal benuttigd worden als brandstof voor een stoomketel.
- De mazouthouders dienen beneden de belendende grond aangebracht; hun bovenzijde moet minstens 0,5m lager zijn. De houders dienen stevig door beugels aan niet voor vervorming vatbare fundering bevestigd, waarvan het gewicht zwaar genoeg moet zijn om te beletten dat de ledige houders, bij overstroming zouden worden opgelicht.
- De houders zullen door een bekleding, bestaande uit minstens twee lagen met teer doortrokken jutte- of cocosdoek en uit een laag warm opgelegde teer of door elke bekleding die gelijkwaardige hoedanigheden heeft, beschut worden.
- Het stooklokaal dient degelijk verlucht, derwijze dat de geburen niet kunnen gehinderd worden.
- Om met kunstmatig licht te arbeiden zal men zich bedienen van electrisch licht; het gebruik van petroleum of andere soortgelijke olie en gas is streng verboden. De leidingen moeten in isolerende gewapende buizen geplaatst worden.
- De metalen houders zullen vervaardigd worden uit stevige en sterk verbonden platen. Hun dichtheid dient nagegaan voor het dienst stellen door een waterdrukproef van 7kgr/cm² (5kgr/cm² indien gebruik gemaakt wordt van roest vrije platen), waarvan een getuigschrift, door de vervaardiger afgeleverd, datum, voorwaarden en uitkomst der proef zal vermelden.
- Maatregelen dienen getroffen om bij het uitdoven van de vlam in de haard van de verwarmingsketel, ontploffingen te voorkomen door herontsteking.
- Leidingen, voegen en kranen mogen niet lekken.
- Het is verboden
 - o in het lokaal, zelf voorlopig, onvlambare of brandbare stoffen te bergen, andere dan de toegestane
 - o meer dan 10.000 liter mazout in het eigendom te bergen, zonder bijzondere toelating'

- Hoogspanningspost

Op 28 augustus 1950 vroeg brouwerij De Koninck de officiële toelating voor het in gebruik nemen van een hoogspanningspost met transformator van 75 KVA (voor het omvormen van een draaistroom op hoogspanning (660V) in draaistroom op laagspanning (200/115V)). Hoofdingenieur-directeur Algoet van de Antwerpse Stadswerken had hiertoe aangedrongen (dd. 7 augustus) in zijn beoordeling van bouwdossier 18/27226.

Tijdens het gehouden onderzoek van *commodo et incommodo* werden geen bezwaren ingediend. De dienst Hinderlijke Bedrijven van het provinciebestuur van Antwerpen ging dan ook over tot het toekennen van de vergunning. Op voorwaarde van volgende bepalingen:

- 'De transformatiepost zal gevestigd worden in het lokaal gebouwd uit onbrandbare materialen, tegen de Haringrodestraat gelegen, zoals aangeduid is op het grondplan. De transformatiepost zal hoogspanning in laagspanning omzetten.
 - Om met kunstmatig licht te arbeiden zal men zich bedienen van elektrisch licht, het gebruik van petroleum of andere soortgelijke olie en gas is streng verboden. De leidingen moeten in isolerende gewapende buizen geplaatst worden.
 - De nodige voorzorgen dienen genomen om te beletten dat het lokaal van de transformatiepost onder water kan komen.
 - De elektriciteitsinstelling moet beantwoorden aan de bepalingen van Titel III van het Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming, goedgekeurd bij Regentsbesluit van 27 september 1947
 - Het is verboden:
 - o In het lokaal van de transformatiepost, zelfs voorlopig, ontvlambare stoffen te bergen
 - o In het lokaal van de transformatiepost leidingen te plaatsen welke gassen of vloeistoffen (gas, water, verwarmingsleidingen, ...) inhouden'
- Elektrische motoren

Dd. 14 november 1950 vroeg brouwerij De Koninck toelating tot het plaatsen van zestien elektrische motoren: een van 10 Pk en een van 5 Pk, drie van 3 Pk, zes van 1,5 Pk, twee van 0,75 Pk en drie van 0,5 Pk. In dit geval werd evenwel geen nieuw onderzoek *de commodo et incommodo* ingesteld. De beslissing van de dienst Hinderlijke Bedrijven van het

provinciebestuur volgt op 16 februari 1951. Aan de toelating verbond men volgende voorwaarden:

- 'De elektromotoren zullen gevestigd zijn in de gevloerde kelderlokalen en gelijkvloers van het gemetseld gebouw, aangeduid op het grondplan. Zij zullen de toestellen, insgelijks op hetzelfde aangeduid, aandrijven.
- Het hefwerktuig en de elektrische installatie zullen beantwoorden aan de bepalingen van titel II van het Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming, goedgekeurd bij Regentbesluit van 27 september 1947.'

De dienst Gevaarlijke, Ongezonde of Hinderlijke Inrichtingen (Bureau voor Veiligheid) van de stad Antwerpen besloot op 12 maart 1951 om deze beslissing aan het publiek kenbaar te maken. 'Al wie zich daardoor zou benadeeld achten kan, bij aangetekende brief, beroep instellen bij de Koninklijke Prins, binnen een termijn van tien volle dagen te rekenen van heden, overeenkomstig art. 13, van gezegd Besluit van de Regent.'

- Waterput

Hetzelfde dossier bevat ook een verzoekschrift uit 1955 om machtiging te bekomen voor het boren van een diepwaterput en het herboren van een bestaande put. Beide tot een diepte van dertig meter, met een gezamenlijk dagelijks debiet van 200 m³. De afdeling Grondwaters van het Antwerpse provinciebestuur won het advies in van de Aardkundige Dienst van België. Die kwam tot de conclusie dat de bescherming der natuurlijke grondwaterlagen niet in het gedrang zou komen. Men stelde wel vast dat het debiet tamelijk hoog was zodat het wenselijk zou zijn een plaatselijk onderzoek in te stellen binnen een straal van ongeveer vierhonderd meter. Het provinciebestuur ging in op dit advies en oordeelde dat de stad Antwerpen het besluit zo spoedig mogelijk zou aanplakken. Binnen een termijn van drie weken konden belanghebbenden schriftelijke opmerkingen en bezwaren laten geleden bij de Bestendige Deputatie.

1956

e) Bouwdossier 18/34977 (Aanvraagdatum: 17-01-1956)¹⁴¹

Een tweede renovatiegolf volgde in de tweede helft van de jaren vijftig. Intussen had de stad Antwerpen de toegangsstraat tot de brouwerij heraangelegd, verbreed en verlicht.¹⁴² Of de werken op de bedrijfsterreinen werkelijk stil hebben gelegen tijdens de onderzochte periode is niet geheel duidelijk. Aan de hand van de schaal van de werken valt dit echter te betwijfelen. De bouwaanvraag kwam in dit geval retroactief tot stand. Brouwerij De Koninck had geen aanvraag ingediend bij het stadsbestuur alvorens aan te vangen met ingrijpende verbouwingswerken. Op 14 oktober 1955 berichtte de adjudant politiecommissaris van de zevende wijk dat er in het pand gelegen aan de Mechelsesteenweg 291 herstellingswerken werden uitgevoerd en graafwerken in uitvoering waren. Hij vroeg om een bevoegd persoon af te vaardigen om na te gaan of er al dan niet een bouwvergunning diende aangevraagd te worden. Hoofdingenieur-directeur H. Cooreman van de dienst Stadswerken bracht het College van Burgemeester en Schepenen er vervolgens (dd. 19-12-1955) van op de hoogte dat er inderdaad werken in uitvoering waren. Deze werken behelsden het aanpassen van een bestaande kelder, het plaatsen van een machine voor het automatisch vullen en ledigen van bierbakken en het graven van een nieuwe kelder onder een bestaande hangar. Hij stelde tegelijk vast dat de belanghebbenden een aanvraag met de nodige grondplans moesten indienen bij het stadsbestuur.

Pas op 17 januari 1956 vroeg brouwerij De Koninck een officiële bouwvergunning aan. Het ging om herstellingswerken aan een bouwvallig gebouw dat schade had geleden ‘door de vliegende bommen’ wat ‘een gevaar stelt voor de fabricatie onze bieren’. Het gebouw waarvan sprake was namelijk een van de gistzalen, een vitaal punt in een brouwerij. In de aanvraag vermeldde men: ‘Wij kunnen onmogelijk nog blijven brouwen met succes in het toekomstige seizoen.’. De toenmalige verbouwingswerken aan de brouwerij werden dus door de belanghebbenden beschouwd als zijnde vitaal voor het voortbestaan van het bedrijf.

De adjudant politiecommissaris drong evenwel opnieuw aan (dd. 24-05-1956) dat de aan de gang zijnde werken thans zulke uitbreiding hadden genomen dat volgens zijn mening een

¹⁴¹ Antwerpen Stadsarchief, MA-BD 18/34977, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (17-01-1956)

¹⁴² “Verslag van 4 juni 1951”, *Gemeentebld Antwerpen*, 1951, p. 580; “Verslag van 18 November 1952”, *Gemeentebld Antwerpen*, 1952, p.657

bouwvergunning noodzakelijk was. Deze mening werd gedeeld door de hoofdingenieur-directeur H. Cooreman in zijn schrijven van 28 juni 1956. Hij stelde vast dat: 'Belangrijke bouwwerken, die verder reiken dan de verbouwingswerken vermeld in bouwaanvraag nr. 18/34977, zonder vergunning worden uitgevoerd binnen het pand Mechelsesteenweg 291'. Brouwerij De Koninck moest worden verzocht om de bouwwerken onmiddellijk te staken. De burgemeester maakte deze eis kenbaar aan de brouwerij (dd. 05-07-1956) en verzocht hen tevens de bestuurlijke toelating af te wachten. Controle daarop was in handen van de dienst Stadswerken. Zij stelde tot twee maal vast dat de werken niet gestaakt werden.¹⁴³

Hoofdingenieur-directeur H. Cooreman stelde op 7 december 1956 dat volgende werken in het eigendom Mechelsesteenweg 291 zijn uitgevoerd of in uitvoering waren:

- 'Deze vermeld in mijn verslag van 19-12-1955 nl.: het graven van nieuwe kelders en het leggen van een betonvloer
- De werken aangevraagd onder nr 18/34977: de ingediende plans werden echter niet gevolgd o.a. werd het gebouw hoger uitgevoerd dan voorzien op de plans (18m in plaats van 12.5m) en werd met een uitbouw van 2m uitgevoerd langs de zuidzijde
- De werken, waarvan gewag in mijn verslag nr 88733 van 28-6-1956 en welke behelzen: het oprichten van een trap en liftzaal van +/- 22m hoog, palend aan voornoemd gebouw en het bijbouwen van een nieuw laboratorium boven een bestaande constructie'

Hij voegde hier aan toe dat het bevel tot staken meermaals werd gegeven door zijn afgevaardigden en dat de belanghebbenden hierop hadden verklaard eerstdaags een bouwaanvraag in te dienen.

Op 14 december 1956 verleende het College van Burgemeester en Schepenen zonder meer de toelating voor bouwdossiernummer 18/34977. Er werd kortweg vermeld dat men zich akkoord verklaarde met de ligging van de bouwplaats en de aard van de werken. Eraan toevoegend: 'De bijzondere voorwaarden zijn aan de eigenaar medegedeeld.'

Het obstakel dat het K.B. van 4 augustus 1910 vormde was bovendien definitief van de baan. De dienst Stadseigendommen en Onteigeningen van Antwerpen schreef dat de staat thans

¹⁴³ Zoals schriftelijk gemeld dd. 16-07-1956 en dd. 23-07-1956

geen belang stelde in de spoedige verwezenlijking van het plan tot onteigening bij stroken waarin het pand Mechelsesteenweg 291 begrepen was. Het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw deelde dit besluit.

Het is duidelijk dat de verbouwingen aan brouwerij De Koninck verschillende jaren in beslag namen en het blijft onduidelijk of de werken zonder tussenpauze plaatsvonden. Vast te stellen valt dat het niet ging om oppervlakkige renovatiewerken maar een de facto uitbreiding van de industrieterreinen tot gevolg had. Hoewel een onderzoek *de commodo et incommodo* geen deel uitmaakt van een bouwdoossier bevat deze bundel wel klachten van burens. Aan de hand hiervan kan de ingrijpendheid van de investeringen in de bedrijfsuitrusting van 'De Koninck' verder worden geïllustreerd.

Mijnheer M. Smolderen gehuisvest nr. 285 Mechelsesteenweg te Antwerpen en Mevrouw S. Paessens wonende te Mechelsesteenweg nr. 287 spraken in deze klachten bij monde van advocaat Pierre Misselyn (Quinten Matsyslei 37, Antwerpen). Hun eerste schrijven was gericht aan het College van Burgemeester en Schepenen en dateert van 17 april 1957. Daarin stellen zij dat bij de aankoop van hun woningen vlak na de bevrijding hun eigendommen gelegen waren in een zeer rustige omgeving. Er bevond zich namelijk een zeer mooi park achter hun woonst, toehorende aan Juffrouw De Koninck. Sedert enkele maanden waren er echter 'reusachtige verbouwingen' gedaan aan de brouwerij De Koninck. Zo is er ondermeer een koelinstallatie gebouwd die dag en nacht draait. Wat hinder veroorzaakte van motor- en blaasgeluiden. Achter de hof werden grote pilaren in beton gebouwd, hetgeen erop wees dat er nog 'aanzienlijke verbouwingen' zullen volgen. Bijgevolg concluderen zij dat een mooi park veranderd is in nijverheidsgronden en dat het 'waarlijk treurig is zulk een mooi gelegen wijk van de stad haar rustig karakter te ontnemen'. Het protest van de vertogers had tot doel te laten onderzoeken indien de brouwerij wel toelating bekomen had om deze 'ontzaggelijke verbouwingswerken' te realiseren.

Een tweede brief van dezelfde buurtbewoners volgde op 13 mei 1957. Sinds hun vorig schrijven – amper een maand eerder – was brouwerij De Koninck begonnen met 'reusachtige werken met talrijke ploegen werklieden'. De klagers hadden daarbij de indruk voor een voldongen feit te worden gesteld. Opnieuw informeerde advocaat Pierre Misselyn of er hiertoe toelating verleend werd. Daarenboven verwonderde hij zich over het feit dat buurtbewoners niet geraadpleegd waren.

In antwoord op de klachten en de vragen van de belanghebbenden deelde hoofdingenieur-directeur A. Van Winghem (dienst Stadswerken Antwerpen) op 12 juni 1957 het volgende mee:

‘Het opgerichte gebouw werd toegestaan onder nr. 18/36447 van de 2de directie op 17-5-1957. Het gebouw werd insgelijks uit stedenbouwkundig oogpunt goedgekeurd, zodat het beantwoordt aan de voorschriften ter zake (er bestaat voor dit bouwblok geen bijzonder plan van aanleg). Er werden geen overtredingen vastgesteld.

Verder werden samen met dit gebouw voorbereidingswerken uitgevoerd voor het uitbreiden van de constructie i.k. nl.: wachtstaven in gewapend betonconstructie en funderingszolen. Deze werken zijn thans gestaakt. Een zaakvoerder van de brouwerij verklaarde aan mijn afgevaardigde dat hiervoor een nieuwe bouwaanvraag zal ingediend worden.

Voor de hinder waarover geklaagd werd heeft de Brouwerij De Koninck de nodige werken laten uitvoeren, nl.: de ramen van het lokaal waar de hinderende motoren opgesteld zijn werden dicht gemetseld. Mijn afgevaardigde heeft bij zijn laatste onderzoek geen overdreven motorgeluiden meer kunnen vaststellen. Overigens kunnen bijkomende voorwaarden gesteld worden, indien later toch nog abnormale hinder zou worden vastgesteld.’

f) Bouwdossier 18/36447 (Aanvraagdatum: 24-12-1956)¹⁴⁴

Dit dossier dient als uitbreiding van de vorige aanvraag en is dus ook een retroactieve goedkeuring van een reeds tot stand gekomen situatie. De officiële toelating dateert van 17 mei 1957, terwijl uit de klachten van advocaat Pierre Misselyn bleek dat de werken op dat moment reeds volop in uitvoering waren. Deze bouwaanvraag was dus een feitelijke regularisatie van voornoemde werkzaamheden. Herhaaldelijk werd de brouwerij er door de stadsdiensten attent op gemaakt dat de werken dienden te worden stilgelegd tot de noodzakelijke toelating verkregen was.

Aangezien brouwerij De Koninck er in de eerste helft van de jaren vijftig weldegelijk in geslaagd was om het besluitvormingsproces correct te doorlopen, kan men niet ontkennen dat zij van de geldende bouwcodes en stedenbouwkundige reglementering op de hoogte was. Vraag blijft waarom zij niet bereid was in het geval van deze verregaande

¹⁴⁴ Antwerpen Stadsarchief, MA-BD 18/36447, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (24-12-1956)

verbouwingswerken de beslissing van de bevoegde diensten aan te vragen en af te wachten alvorens met de werkzaamheden te beginnen.

Zoals blijkt uit bouwdossier nr. 18/34977 werd brouwerij De Koninck door de bevoegde stadsdiensten herhaaldelijk aangemaand een bijkomende bouwaanvraag in te dienen met betrekking tot uitbreidingswerken die niet vielen onder de toelating van dat dossier. Op 24 december 1956 gaf het bedrijf hieraan gevolg. Architecten Carlo Peeters en René Guillaume dienden de vereiste plans in voor de 'omverbouwingen en uitbreidingen uit te voeren aan bestaande gebouwen'. De officiële toelating hiervoor werd verkregen op 22 januari 1957. Hoofdingenieur-directeur H. Cooreman (dienst Stadswerken) voegde er wel aan toe dat voor het exploiteren van een geplande liftelektromotor van meer dan 1 kW een aanvraag moest worden ingediend bij de Bestendige Deputatie.

Op 6 mei 1957 vroeg brouwerij De Koninck nogmaals een uitbreiding van de aangevraagde bouwtoelating. Met oog op het bekomen van een machtiging voor het bouwen van een trapzaal en laboratorium, nieuwe gistzalen en een wachtkelder. Blijkbaar bleef de schaal van de werken aan de bedrijfsterreinen steeds uitbreiding nemen. Het bekomen van de noodzakelijke vergunningen liep daarbij duidelijk achter. Niettemin werd de toelating verleend op 17 mei 1957 door het Ministerie van Openbare Werken en van Wederopbouw (Bestuur van de stedenbouw). Het ontwerp wijzigt en vervangt datgene waarvoor eerder toelating werd verleend onder bouwdossiernummer 18/34977. Men legde volgende voorwaarden op:

- 'De werken mogen niet aangevangen worden vooraleer de belanghebbenden een berekeningsnota met detailplans van de gewapende betonconstructie hebben ingediend.
- De gevelstenen moeten vol in mortel geplaatst worden en waterdicht opgevoegd.'

1959

g) Bouwdossier 18/39219 (Aanvraagdatum: 12-01-1959)¹⁴⁵

De inhoud van dit bouwdossier bevat twee opeenvolgende aanvragen onder hetzelfde dossiernummer. Een eerste aanvraag dateert van 6 januari 1959 betreffende verbouwingswerken voor het plaatsen van een nieuwe vergaarbak uit te voeren aan bestaande gebouwen. Reeds op 3 februari 1959 verkregen zij de toelating van hoofdingenieur-directeur H. Cooreman. De ontworpen verbouwingswerken brachten volgens hem bovendien geen wijzigingen teweeg van de exploitatievoorwaarden van de brouwerij aldaar uitgebaat.

De aanvraag door N.V. Brouwerij Charles De Koninck op 26 maart 1959 ingediend met oog op het bekomen van machtiging voor het uitvoeren van verbouwingswerken aan het eigendom gelegen Mechelsesteenweg 291 vroeg grondig onderzoek. Overeenkomstig de bepalingen van besluitwet dd. 2 december 1946 werd de uitspraak dan ook met twee maanden uitgesteld.

Op 15 juni 1959 kwam hoofdingenieur-directeur H. Cooreman (dienst Stadswerken) tot de conclusie dat de toelating geweigerd diende te worden. Dit uit stedenbouwkundig oogpunt daar het ontwerp niet strookte met het voorontwerp van gemeenschappelijk plan van aanleg daterend van 10 november 1958. Er was sprake van een bouwhoogte van 12,4 meter terwijl slechts een maximum hoogte van 5 meter voorzien was. Hij verving hiermee zijn eerder verleende toelating (dd. 3 februari 1959). Op basis van deze motivatie werd dan ook een weigeringsbesluit uitgevaardigd door het Ministerie van Openbare Werken en van Wederopbouw (Bestuur van Stedenbouw) dd. 23 juni 1959. Ook het bestuur van de Stedenbouw en Ruimtelijke ordening (Provinciale Directie Antwerpen) weigerde om dezelfde reden toelating te verlenen. De bouwpolitie stelde echter vast dat de werken reeds waren uitgevoerd. De belanghebbenden werden aangemaand de in overtreding uitgevoerde werken onmiddellijk af te breken. Of hieraan gevolg is gegeven valt niet te verifiëren.

¹⁴⁵ Antwerpen Stadsarchief, MA-BD 18/39219, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (12-01-1959)

h) Bouwdossier 18/40119 (Aanvraagdatum: 14-08-1959)¹⁴⁶

Dit dossier bevat enkel een 'Statistisch formulier – Model II' afkomstig van het Ministerie van Economische Zaken en Middenstand. Het omhelst volgende berekening:

- Totale ruimte voor de werken: 4.066,35m³
- Totale ruimte voorzien na de werken: 9.313,92m³
- Totale ruimte vermeerdering: 5.247,57m³

Hiermee valt onomstotelijk vast te stellen dat de investeringen in de bedrijfsterreinen van brouwerij De Koninck tijdens de onderzochte periode resulteerden in een meer dan verdubbelde bedrijfsoppervlakte.

i) Milieuvergunning 18714/2 (Toelatingsdatum: 28-08-1959)¹⁴⁷

Wanneer de toelating voor de vergunning is ingediend is niet te achterhalen, aangezien de oorspronkelijke aanvraag niet in het dossier aanwezig is. Vast staat dat hoofdingenieur-directeur H. Cooreman (dienst Stadswerken) dd. 13 april 1959 verslag deed van een onderzoek met betrekking op 'Een bergplaats voor gasvormig koolzuur bestaande uit zes verticale tanks van elk vijfduizend liter inhoud, met een werkdruk van 14 kg/cm² bij bestaande inrichting'. Naar aanleiding van de procedure *de commodo et incommodo* tekenden twee buurtbewoners bezwaar aan. Het ging hierbij om de eigenaars van Mechelsesteenweg 285 en 287, die reeds eerder klachten lieten indienen door advocaat Pierre Misselyn (zie dossier 18/34977). Ze maakten zich zorgen over mogelijke hinder bij de uitbreiding van de inrichting in een residentiële woonwijk en over ontploffingsgevaar. Daar er voor de bedoelde zone geen bijzonder plan van aanleg werd bekrachtigd, kon uit stedenbouwkundig oogpunt het verzet tegen het bestaan van de gevraagde inrichting echter niet in aanmerking worden genomen. Voor het overige stelde de hoofdingenieur-directeur dat CO₂ geen ontvlambaar gas is en er dus geen ontploffingsgevaar dreigde.

Dit gunstig advies werd op 30 april 1959 door het Centraal Bestuur (2de directie) van Antwerpen overgemaakt aan de provinciegouverneur. De afdeling Hinderlijke Inrichtingen van het provinciebestuur verleende op 28 augustus 1959 de definitieve toelating. Deze

¹⁴⁶ Antwerpen Stadsarchief, MA-BD 18/40119, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (14-08-1959)

¹⁴⁷ Antwerpen Stadsarchief, MA 18714/2, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (28-08-1959)

vergunning werd verleend voor de nog te lopen termijn ingevolge de oorspronkelijke machtiging van 26 juli 1933. Al de voorgeschreven inrichtingswerken moesten binnen de maand worden uitgevoerd en de inrichting moest verder altijd in goede en zuivere staat gehouden worden.

4. Besluit: *De Koninck is dood, lang leve De Koninck!*

De kenmerken van het behandelde bronnenmateriaal bevestigen dat de stad Antwerpen bevoegd was voor de bouwaanvragen. Bij het verlenen van milieuvergunningen was het de dienst Hinderlijke Bedrijven van het provinciebestuur dat het laatste woord had. In de praktijk volgde deze echter steeds het advies van het stadsbestuur op. De vaak gedetailleerde voorwaarden bepaald in de toekenning van milieuvergunningen is opvallend en bewijst dat de stad nauwlettend toekeek op de veiligheid van industriële inrichtingen. De bezwaren van buurtbewoners vonden weldegelijk gehoor en waren het onderwerp van bijkomend onderzoek door de bevoegde stadsdiensten.

Lange termijn beleidskenmerken die een rol speelden waren ondermeer de zgn. 'erfdienstbaarheid van de rooilijn'. Het Koninklijk Besluit van 4 augustus 1910 bepaalde de verbreding van de Mechelsesteenweg. Het bedrijfseigendom van brouwerij De Koninck gelegen Mechelsesteenweg 291 kwam daardoor in aanmerking voor onteigening door de Belgische staat. De gerealiseerde investeringen betekenden dus een bijkomend risico voor het bedrijf. In 1956 kwam echter bericht van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw dat de staat afzag van de plannen, waardoor de terreinen van de brouwerij definitief veilig werden gesteld. Daarnaast speelde ook het ontbreken van een bijzonder plan van aanleg een belangrijke rol. Gevolg hiervan was dat een park in een residentiële woonwijk kon veranderen in industrieterreinen – zonder dat daarvoor de juiste vergunningen tijdig werden aangevraagd. Het valt dus ook zeer te betwijfelen of deze dossiers perfect overeenstemden met de werkelijkheid, aangezien dat niet eens het geval was op het moment dat ze werden aangevraagd.

De renovatie van brouwerij De Koninck gebeurde in twee stadia. Eerst nam men de gebouwen en de algemene bedrijfsuitrusting onder handen om de regelmatige productie van het bier te kunnen verzekeren. Vervolgens richtte het bedrijf de aandacht op het verhogen van de bestaande productiecapaciteit en de uitbouw van een distributieapparaat. Dit had een de facto verdubbeling van de bedrijfsoppervlakte tot gevolg, die steeg tot zo'n 9km². Op deze manier

kon een ziek bedrijf worden gereanimeerd en werd het nieuw leven ingeblazen. Brouwerij De Koninck had weer een toekomst...

De productiecapaciteit die tijdens de jaren vijftig werd uitgebreid, is een van de aspecten die er mede toe geleid hebben dat brouwerij De Koninck uiteindelijk kon uitgroeien tot Antwerpens enige rendabele bierproducent. Brouwerij De Koninck verzekerde op deze manier de kwaliteit van haar producten. Zonder deze noodzakelijke investeringen is de kans groot dat De Koninck hetzelfde lot zou zijn beschoren als menige andere Antwerpse brouwerijen, die de deuren moesten sluiten. De brouwerij doet bij gevolg ten onrechte beroep op een ambachtelijke traditie die teruggaat tot de oprichting van een gemiddelde Antwerpse huisbrouwerij in 1833. Het succes van het De Koninck bier is te danken aan het naoorlogs industrieel productieapparaat waarvan het afkomstig was. De brouwerij was feitelijk omgebouwd tot een volledig nieuw en modern bedrijf. Dit leidde in 1960 tot de oprichting van een nieuwe naamloze vennootschap genaamd Brouwerij De Koninck.

Niettemin moet het duidelijk zijn dat de analyse van de situatie van brouwerij De Koninck geen inzicht biedt in het verdwijnen van andere brouwerijen. Los van het feit dat ze een geduchte tegenstander kon worden van concurrenten die actief waren in hetzelfde afzetgebied. Deze casus kan dan ook het best tot haar recht komen in een comparatief onderzoek met de industriële ontwikkeling van andere bierproducenten uit dezelfde regio. Enkel zo kan exact bepaald worden welke samenloop van omstandigheden ertoe leidde dat brouwerij De Koninck de enige brouwerij van de stad Antwerpen werd.

Hoofdstuk 6: Gepubliceerde jaarbalansen (1950 – '59)

1. Relevantie en bronnenmateriaal

Dit hoofdstuk heeft tot doel informatie te verschaffen over de prestaties van brouwerij De Koninck tijdens de periode 1950 – '59. De wet van 18 mei 1873 legde het redigeren van een jaarlijkse balans en een winst- en verliesrekening op aan alle naamloze vennootschappen en commanditaire vennootschappen op aandelen. Deze dienden te worden neergelegd op de griffie van de rechtbank van koophandel waarna publicatie in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad volgde. Dit was het geval tot de wet van 24 maart 1978 hieraan een einde maakte. Sindsdien worden er geen jaarrekeningen meer opgenomen in de bijlagen van het staatsblad. Tot de wet van 18 juli 1991 namen de griffies van de rechtbanken van koophandel de jaarrekeningen en de daarbij te voegen stukken in ontvangst waarna een afschrift werd gezonden naar de Nationale Bank van België. Sedert de vermelde wet van 1991 moeten de jaarrekeningen rechtstreeks bij de Nationale Bank worden neergelegd.¹⁴⁸

De jaarbalansen en afkomstig van de N.V. Brouwerij Charles De Koninck zijn bijgevolg terug te vinden in het *Recueil spécial des actes, extraits d'actes, procès-verbaux et documents relatifs aux sociétés commerciales* en zijn een belangrijke bron van inlichtingen betreffende de prestaties van de onderneming gedurende de onderzochte periode (zie Bijlage 9: ter illustratie).

Een jaarbalans is een document waarop staat waar geld vandaan is gekomen en waar het op een bepaald ogenblik voor gebruikt wordt. De balans geeft een beeld van de bezittingen (activa) en schulden (passiva) van de onderneming op één welbepaald ogenblik (de balansdatum). Het verschil tussen de bezittingen en de schulden aan derden is datgene wat toekomt aan de aandeelhouders (eigen vermogen of schuld aan de aandeelhouders).¹⁴⁹ Om succesvol te zijn en haar continuïteit te verzekeren moet een onderneming aan twee essentiële voorwaarden voldoen. Enerzijds moet een onderneming een minimum rendabiliteit behalen en anderzijds dient ze over voldoende liquiditeit te beschikken.¹⁵⁰

Op basis van het bronnenmateriaal zal dit deel van het onderzoek een analyse trachten te maken van de financiële structuur van brouwerij De Koninck. Deze analyse gebeurt aan de hand van het toepassen van zes financiële ratio's of factoren:

¹⁴⁸ VANCOPPENOLLE, (ed.), *Een succesvolle onderneming*, p.135

¹⁴⁹ Financiële situatie en evolutie van een onderneming

¹⁵⁰ DEVLOO, W., *Ratio analyse*, onuitgegeven publicatie van AB-Consult, 2005, p. 2

- Solvabiliteitsratio
- Verkoop
- Winst
- Rentabiliteitsratio
- Liquiditeitsratio
- Eigen vermogen

Een ratio of kerngetal is een verhoudingsgetal waarbij twee of meer posten uit de balans- of resultatenrekening met elkaar in verband worden gebracht. Ratio's worden berekend over verschillende opeenvolgende boekjaren, minstens drie, om de evolutie in de verhoudingen te volgen. Op deze wijze kan nagegaan worden of een verhouding en een onderneming in een terugloophase of een herstelfase zit. We moeten echter telkens rekening houden met het feit dat ratio's worden berekend uit de jaarrekening, die een weergave is van een momentopname. Daarom is het ook noodzakelijk om de verhoudingen van opeenvolgende periodes met elkaar te vergelijken, om een correcter beeld van de financiële toestand van een onderneming te krijgen.¹⁵¹

Dit hoofdstuk heeft dan ook tot doel de verschillende resultaten van de gepubliceerde jaarrekeningen inzichtelijk te maken (zie Bijlage 10: Data uit de jaarbalansen van N.V. Brasserie Charles De Koninck (1950 – 1959)). Op die manier kan men de evolutie van de gezondheid van het bedrijf in kaart brengen. De ratio's of factoren zullen telkens door middel van een tabel en of een grafiek worden voorgesteld en vervolgens besproken.

2. De originele boekhouding

Het Fonds B24 van het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis (UA) bevat van de boekhouding van N.V. Brasserie Charles De Koninck (1912 – 1960). Helaas is ze wat betreft de periode 1950 – '59 onvolledig. De aanwezige dagboeken¹⁵² ('Journal divers' en 'Journal synthétique') lopen tot 1955, de grootboeken¹⁵³ ('Grand livre') tot eind 1952, de inventarisboeken¹⁵⁴ tot

¹⁵¹ DEVLOO, *Ratio analyse*, p. 17

¹⁵² 'Dagboeken of journaals bevatten de meest algemene informatie. Daarin wordt iedere transactie, koop of verkoop, ontvangst en uitgave, schuldvordering en schuld per dag genoteerd. Elke ondernemer diende volgens het Wetboek van Koophandel (1807) een journaal bij te houden.' Uit: VANCOPPENOLLE, (ed.), *Een succesvolle onderneming*, p.99

¹⁵³ 'Vanuit de overeenkomstige journaalposten gebeuren overboekingen naar het grootboek. Welke rekeningen in het grootboek voorkomen is echter sterk verschillend van bedrijf tot bedrijf.' Uit: VANCOPPENOLLE, (ed.), *Een succesvolle onderneming*, p.100

¹⁵⁴ 'Inventarisboeken waren eveneens verplicht. In een inventarisboek wordt jaarlijkse de inventaris van de bezittingen, vorderingen, schulden en verplichtingen van welke aard ook overgeschreven.' Uit: VANCOPPENOLLE, (ed.), *Een succesvolle onderneming*, p.99

1957. Van de verkoopboeken¹⁵⁵ zijn er enkel exemplaren te vinden tot het jaar 1958. Ook andere bijboeken als het kasboek ('Livre de caisse') en bankboek zijn respectievelijk in het archief terug te vinden tot 1955 en 1958. Dit bronnenmateriaal ontsluit dan wel de strategie van dagdagelijkse inkomsten en uitgaven. In het kader van dit onderzoek zou dat voorbij gaan aan de onderhevige vraagstelling. Ze bieden dus geen specifieke meerwaarde aan de gepubliceerde jaarbalansen. Verslagen van de Algemene Vergadering zouden wel een bijdrage kunnen vormen maar zijn slechts aanwezig voor de jaren 1912 – 1921.

Een studie van de originele boekhouding was wel mogelijk met betrekking tot voorgaande periodes. De licentiethesis (Toegepaste Economische Wetenschappen) van E. Geudens omhelst zo'n onderzoek getiteld: *De Belgische brouwnijverheid economisch historisch doorgelicht met bijzondere aandacht voor de geschiedenis van de Antwerpse brouwerij 'N.V. Charles De Koninck (1912-1944) op basis van het origineel bedrijfsarchief'*. Door middel van vergelijking kon hij daarin vaststellen dat vanaf 1932 de gepubliceerde (winst)cijfers van het bedrijf overeenkomen met de (winst)cijfers die terug te vinden zijn in de bedrijfsboekhouding.¹⁵⁶ Bijgevolg kunnen we ervan uit gaan dat dit ook het geval was in de jaren vijftig. Anders als in dit licentieonderzoek kaderen zijn analyses echter niet in een bredere (historische) vraagstelling. Het blijft bij een puur boekhoudkundig verslag.

3. Brasserie Charles De Koninck, Société Anonyme

a) Aandelenstructuur

Op 15 oktober 1912 werd het familiebedrijf omgevormd tot de naamloze vennootschap Brasserie Charles De Koninck. Hierdoor werd de aansprakelijkheid van de vennoten beperkt tot hun inbreng. De nieuwe vennootschap had als doelstelling 'de industriële uitbating van de brouwerij en de mouterij, en de productie van en handel in bieren, gerst en mout'.¹⁵⁷ Josephina De Koninck was de oprichter van de vennootschap. Volgende tabel geeft een overzicht van de andere intekenaars en de verdeling van de kapitaals aandelen:

¹⁵⁵ 'Het verkoopboek dient voor de boeking van alle uitgaande facturen en biedt informatie voor het cliënteel van een bedrijf.' Uit: VANCOPPENOLLE, (ed.), *Een succesvolle onderneming*, p.99

¹⁵⁶ GEUDENS, *De Belgische brouwnijverheid economisch historisch doorgelicht*, p.93

¹⁵⁷ Recueil des actes, 1912, acte nr. 7022, dd. 06-11-1912, p. 729-736

Aandeelhouders	Aantal aandelen
Josephina De Koninck	1540 aandelen
James Levita	10 aandelen
Stanislas Kinard	10 aandelen
Frans Van Der Elst	10 aandelen
Florent Van Bauwel	10 aandelen
Alfons De Craecker	10 aandelen
Ghislain Van De Poel	10 aandelen

Bij de oprichting bedroeg het maatschappelijk kapitaal 1.600.000,- Belgische Frank, verdeeld over 1.600 aandelen van 1000,- BF. De houders van deze kapitaals aandelen kregen stemrecht in de Algemene Vergadering in functie van het aantal aandelen dat ze bezaten en ze hadden ook recht op een dividend bij winstuitkering. Juffrouw De Koninck kreeg in ruil voor haar inbreng van roerende en onroerende goederen 1540 kapitaals aandelen.

De vennootschap werd beheerd door een Raad van Bestuur, bestaande uit drie tot vijf leden, verkozen voor zes jaar door de aandeelhouders. Deze beheerraad verkoos elk jaar een eigen voorzitter onder de personen die er deel van uit maakten. Een ander orgaan binnen de vennootschap was de Algemene Vergadering, die bestond uit alle aandeelhouders. Juffrouw De Koninck was hiervan de voorzitter.

Op 24 mei besloten de aandeelhouders over te gaan tot een verhoging van het maatschappelijk kapitaal van de vennootschap.¹⁵⁸ De eigendomstitels van de kapitaals aandelen werden vervangen door 1.600 geprivilegieerde kapitaals aandelen met elk een nominale waarde van 1000,- BF. De Raad van Bestuur besloot daar nog eens 1.300 gewone kapitaals aandelen en 100 geprivilegieerde kapitaals aandelen aan toe te voegen, elk ter waarde van 1000,- BF. Deze transactie legde het maatschappelijk kapitaal vast op drie miljoen Belgische Frank.

Josephina De Koninck bezat alle 1.700 geprivilegieerde kapitaals aandelen. De 1.300 gewone kapitaals aandelen kwamen in handen van:

Aandeelhouders	Aantal aandelen
Florent Van Bauwel	625 aandelen
Joseph Van den Bogaert	625 aandelen
James Levita	10 aandelen

¹⁵⁸ Receuil des actes, 1919, acte nr. 4829, dd. 24-05-1919, p. 2479-2488

Hoofdstuk 6: Gepubliceerde jaarbalansen (1950 – '59)

Louis Peeters	10 aandelen
Jean Van den Bogaert	10 aandelen
Leon Nuys	10 aandelen
Constant Burgers	10 aandelen

In juni 1919 verkocht Josephina De Koninck haar aandelen aan de twee hoofdaandeelhouders. Het bedrijf kwam zo in handen van de families Van den Bogaert en Van Bauwel.

Voor een volgende verschuiving in deze aandelenstructuur is het wachten tot 12 mei 1951.¹⁵⁹ Het aantal aandelen bleef hetzelfde. Er werd dus niet opnieuw een verhoging van het maatschappelijk kapitaal doorgevoerd.

Aandeelhouders	Gewone kapitaals aandelen	Geprivilegieerde aandelen
Florent Van Bauwel	535 aandelen	735 aandelen
Maria Van Bauwel	23 aandelen	23 aandelen
Jenny Van Bauwel	23 aandelen	23 aandelen
Louis Van Bauwel	23 aandelen	23 aandelen
Henri Van Bauwel	23 aandelen	23 aandelen
Joseph Van Bauwel	23 aandelen	23 aandelen
Modeste Van den Bogaert	32 aandelen	43 aandelen
Etienne Van den Bogaert	32 aandelen	43 aandelen
Thérèse Van den Bogaert	33 aandelen	42 aandelen
Jacques Van den Bogaert	33 aandelen	42 aandelen
Jean Van den Bogaert	130 aandelen	170 aandelen
Xavier Van den Bogaert	130 aandelen	170 aandelen
Marguerite Van den Bogaert	130 aandelen	170 aandelen
Eugénie Van den Bogaert	130 aandelen	170 aandelen

Beide families beschikten over 50% van de aandelen, zowel wat betreft de gewone kapitaals aandelen als de geprivilegieerde kapitaals aandelen. Wat wel opvalt is dat Modeste Van den Bogaert, die sinds het overlijden van zijn vader in 1950 diens bestuurschap van de brouwerij had overgenomen, blijkbaar slechts beschikte over een bescheiden aantal aandelen.

¹⁵⁹ Recueil des actes, 1951, acte nr. 11029, dd. 22 -05-1951, p. 3563-3565

In een stemming van de Algemene Vergadering zou hij bijgevolg steeds beroep moeten doen op de steun van zijn familieleden.

De statuten werden tevens gewijzigd. De vennootschap zou voortaan bestuurd worden door een Raad van Bestuur bestaande uit zes leden, verkozen bij gewone meerderheid in de Algemene Vergadering. Dit betekende een de facto uitbreiding van de Raad van Bestuur. De termijn van zes jaar bleef behouden. Nadat deze termijn verlopen was konden ze opnieuw verkozen worden voor dezelfde functie. De Raad van Bestuur zou bovendien het dagelijks beleid van de vennootschap in handen geven van twee afgevaardigde bestuurders, afkomstig uit de Raad. Hierdoor konden zij beslissingen nemen zonder telkens de Raad van Bestuur te moeten raadplegen, wat het besluitvormingsproces vergemakkelijkte. De veelvuldige werkzaamheden die er op dat moment plaatsvonden in het bedrijf zouden zo eventueel vlotter kunnen verlopen.

Op 29 juni 1960 volgde er een naamswijziging. De naamloze vennootschap Brasserie Charles De Koninck of Brouwerij Charles De Koninck heette voortaan kortweg Brasserie De Koninck of Brouwerij De Koninck. Hiermee werd de nieuwe impuls in de ontwikkeling van brouwerij De Koninck geconsolideerd. Deze periode is in het totstandkomen van het huidige bedrijf van minstens even groot historisch belang als de oorspronkelijke stichtingsdatum in 1833.

b) Financiële evolutie (1919 – 1944)

Aan de hand van de conclusies van het onderzoek van E. Geudens, kunnen we een beeld schetsen van de financiële resultaten van brouwerij De Koninck. Meer bepaald betreffende de jaren 1919 – 1944, voorafgaand aan de hier onderzochte periode.

Opmerkelijk was dat de winstcijfers voor 1919 – 1932 afkomstig uit de bijlagen van het Belgisch Staatsblad, niet altijd overeenstemden met de winstcijfers die voorkwamen in de bedrijfsboekhouding (zie Bijlage 11: Verschil winstcijfers (1919 – 1932)). Deze vertekening was toe te schrijven aan diverse waardeverminderingen die de brouwerij doorgevoerd had. Het voordeel van de lagere winstcijfers was dat de brouwerij minder belastingen diende te betalen. Dit fiscaal voordeel was waarschijnlijk het motief voor de waardeverminderingen. Van 1922 tot 1931 waren de gepubliceerde winstcijfers echter nog meer ondergewaardeerd. Vermits er geen enkel jaar winst werd overgedragen was er eigenlijk sprake van

belastingontduiking. De oorzaak voor deze onregelmatigheden was nergens in de bedrijfsboekhouding terug te vinden.¹⁶⁰

Gedurende de eerste jaren (1919 – 1928) evolueerden de winstcijfers in stijgende lijn. De behaalde resultaten waren een rechtstreeks gevolg van de steeds beter wordende verkoopscijfers en een hogere productie. Vanaf 1929 verminderden de winstcijfers jaar na jaar (zie Bijlage 12: Winstverdeling “Brouwerij Charles De Koninck N.V.” (1919 – 1944)). Dit was volledig te wijten aan de dalende verkoop. De oorzaak was de niet te stuiten opgang van pilsbieren.¹⁶¹

Vanaf 1932 kwamen de gepubliceerde winstcijfers overeen met de winstcijfers die terug te vinden zijn in de bedrijfsboekhouding. In de tweede helft van de jaren 1930 kende de winst een gunstig verloop. Dit was vooral te danken aan de hogere productiecijfers en betere verkoopsresultaten. Gedurende de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog bleven de winstcijfers opmerkelijk goed. Vanaf 1941 gingen de resultaten echter in dalende richting. De verklaring hiervoor is waarschijnlijk de wet van 18 juli 1940. Deze wet verbood het gebruik van gerst, tarwe en rijst of bijproducten in de brouwerij of mouterij. De gevolgen lieten zich pas enkele maanden later voelen.¹⁶²

Uit de samenhang van verschillende ratio's kon E. Geudens uiteindelijk concluderen dat de brouwerij ‘Charles De Koninck N.V.’ een gezonde financiële structuur bezat (zie Bijlage 13: Overzicht van de financiële ratio's (1919 – 1944)). De liquiditeitsratio was goed en het bedrijf had een hoge graad van financiële onafhankelijkheid. Ook wat betreft de rendabiliteit boekte de brouwerij mooie resultaten. De opkomst van de pilsbieren in het begin van de jaren 1930 en het grondstoffenprobleem tijdens de oorlog verzwakten echter de positie van het bedrijf.¹⁶³

¹⁶⁰ GEUDENS, *De Belgische brouwerijnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p.88

¹⁶¹ GEUDENS, *De Belgische brouwerijnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 109

¹⁶² GEUDENS, *De Belgische brouwerijnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 93

¹⁶³ GEUDENS, *De Belgische brouwerijnijverheid economisch-historisch doorgelicht*, p. 109-110

4. Gepubliceerde jaarbalansen van Brouwerij Charles De Koninck N.V. (1950 – '59)

Solvabiliteitsfactor

Berekeningswijze en betekenis

De solvabiliteitsratio peilt direct naar de gezondheid van de financiële structuur van een onderneming (lees: goede verhouding tussen eigen vermogen en schulden) en of zij in staat is om haar lange termijn schulden terug te betalen. De solvabiliteit geeft het belang aan van de financiering met eigen middelen respectievelijk vreemde middelen of schulden. De solvabiliteitsratio wordt ook schuldratio genoemd, waarmee men doelt op de schuldgraad en financiële onafhankelijkheid van een onderneming.¹⁶⁴

De lange termijn schuldgraad van de onderneming wordt bepaald door de verhouding van het eigen vermogen tegenover de schulden (op meer dan een jaar). Hierbij willen we nagaan op welke manier de vennootschap op lange termijn gefinancierd wordt.¹⁶⁵

Tabel 3: Solvabiliteitsfactor (1950 – '59)¹⁶⁶

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
2,08	2,08	1,88	1,79	1,98	1,94	1,71	1,42	1,50	1,51

Waarden tussen 1 en 2 komen in de praktijk vaak voor. Doch hoe hoger de ratio hoe afhankelijker de onderneming is van vreemd kapitaal en hoe meer zij kosten onder de vorm van interesten zal moeten betalen. De schulden op meer dan een jaar zijn bij KMO's immers voornamelijk bankleningen. Deze verhouding wordt vaak beoordeeld door bankiers, vermits zij wensen dat de aandeelhouders gelijkmatige inspanningen blijven leveren.¹⁶⁷

Uit de tabel blijkt duidelijk dat voor brouwerij De Koninck de ratio gestaag afneemt tijdens de jaren vijftig. Dit impliceert dat het bedrijf gaandeweg onafhankelijker werd van haar schuldeisers.

¹⁶⁴ DEVLOO, *Ratio analyse*, p. 10

¹⁶⁵ Ibidem, p. 11

¹⁶⁶ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 – '59)

¹⁶⁷ DEVLOO, *Ratio analyse*, p.11

Winst & Verkoop

Berekeningswijze en betekenis

Het verkoopcijfer geeft de omzet weer die een bedrijf genereerde tijdens het voorbije jaar. Het winstcijfer duidt op de netto winst die de onderneming boekte tijdens dat jaar.

Tabel 4: Verkoopcijfers (1950 – '59)¹⁶⁸

1950	1951	1952	1953	1954
7.690.423,-	9.336.127,-	11.836.655,-	15.159.669,-	17.819.769,-
1955	1956	1957	1958	1959
20.428.643,-	27.124.487,-	29.662.186,-	27.839.729,-	29.561.395,-

Tabel 5: Winstcijfers (1950 – '59)¹⁶⁹

1950	1951	1952	1953	1954
304.154,-	396.411,-	831.277,-	1.974.404,-	2.241.722,-
1955	1956	1957	1958	1959
4.375.338,-	5.693.738,-	5.008.569,-	4.777.053,-	5.089.442,-

Ten opzichte van het voorgaande jaar waren de verkoopscijfers gestegen in 1950. De winst was evenwel gezakt onder de resultaten van 1949, wanneer nog 537.640,- werd geboekt.¹⁷⁰

Pas in 1952 kon het bedrijf dit cijfer overstijgen.

Van 1951 tot 1957 namen de winst en de verkoop fors toe. Nadien begon de winst te dalen. Door een verminderde verkoop zette deze negatieve trend zich verder. Pas in 1959 namen zowel de verkoop als de winst opnieuw toe maar ze konden niet uitstijgen boven de resultaten

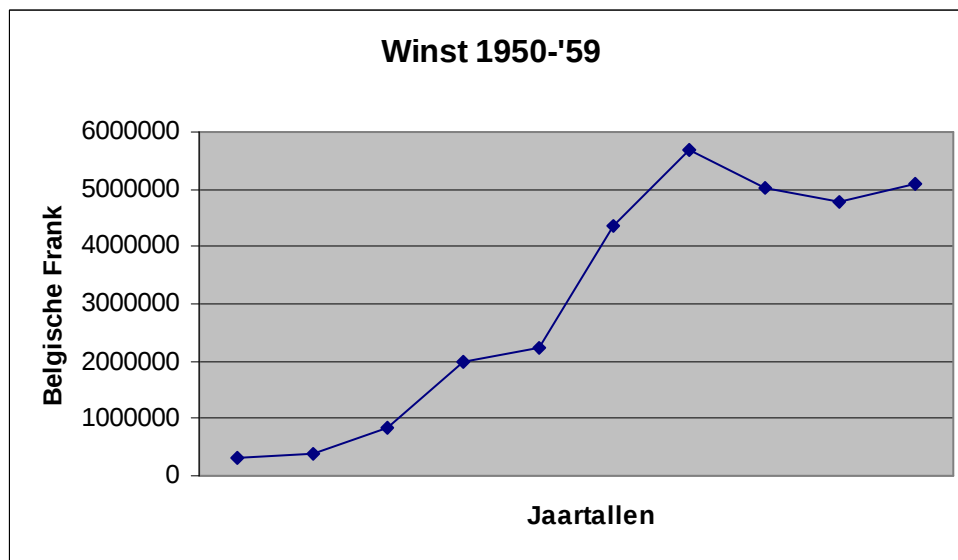
¹⁶⁸ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 – '59)

¹⁶⁹ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V.. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 – '59)

¹⁷⁰ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1949)

van 1957. In ieder geval kon de onderneming op tien jaar tijd haar winstcijfers meer dan vertienvoudigen. De verkoopsijfers kenden een verdrievoudiging.

Grafiek 1: Winst (1950 –'59)¹⁷¹

Rentabiliteitsratio

Berekeningswijze en betekenis

Wie aan rendabiliteit denkt, vergelijkt opbrengsten en kosten en maakt dus al snel een verband met de winstgevendheid van een onderneming. Het behalen van een voldoende rendabiliteit is doorgaans een van de belangrijkste doelstellingen van een onderneming. Een bedrijf met een voortdurend tekort op de betalingsbalans zal immers niet in staat zijn om te overleven.

De rendabiliteit drukt de ondernemingswinst uit als een percentage van het eigen vermogen. Vanuit het standpunt van de aandeelhouder is dit een zeer belangrijk begrip: hij stelt immers financiële middelen ter beschikking van een onderneming en verwacht een zeker rendement.

¹⁷¹ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 –'59)

Vermits een onderneming een risicovolle belegging betreft, zal de rendementseis van de investeerder ook hoger liggen dan wat hij voor een risicoloze belegging zal ontvangen.¹⁷²

Tabel 6: Rentabiliteitsratio (1950 – '59)¹⁷³

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
2,36%	3,03%	5,94%	13,52%	12,12%	16,84%	14,01%	10,48%	9,04%	8,95%

Er valt een sterke stijging van de rendabiliteit vast te stellen gedurende de onderzochte periode. In de tweede helft van de jaren vijftig daalt de rentabiliteitsratio van het eigen vermogen licht. Uit wat volgt zal echter blijken dat het eigen vermogen zelf wel spectaculair blijft stijgen. Hierdoor blijft de rendabiliteit relatief gezien sterk staan. Vooral hoge verkoopsijfers hadden een gunstige invloed op de rendabiliteit.

Liquiditeitsratio

Berekeningswijze en betekenis

Liquiditeit wordt afgeleid uit de vergelijking van kasinkomsten met kasuitgaven. Indien de kasinkomsten permanent ontoereikend zijn om de uitgaven te dekken, ontstaat er een liquiditeitstekort. Wordt er geen bijkomende financiering gevonden om dit tekort op te vangen, dan kan dit leiden tot een faillissement. Voor het voortbestaan van een onderneming is het dus essentieel dat de kasinkomsten op termijn groter zijn dan de kasuitgaven. Het opvolgen en bewaken van de liquiditeit is bijgevolg minstens even belangrijk als de controle over de rendabiliteit: de onmiddellijke aanleiding tot een faillissement ligt immers niet in rendabiliteitsproblemen maar wel in liquiditeitstekorten.

De liquiditeitsratio wordt berekend om na te gaan in welke mate de onderneming haar betalingsverplichtingen op korte termijn kan nakomen. Het belang van deze ratio kan niet genoeg worden benadrukt. Indien een onderneming haar korte termijn schulden niet kan betalen (en dus geen krediet meer heeft!), dan ontstaat een faillissement.¹⁷⁴

¹⁷² DEVLOO, *Ratio analyse*, p. 12-13

¹⁷³ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 – '59)

¹⁷⁴ DEVLOO, *Ratio analyse*, p. 3

Hoofdstuk 6: Gepubliceerde jaarbalansen (1950 – '59)

De liquiditeitsratio kan gemeten worden in ruime zin via de *current ratio*, ook courante of vlottende ratio genoemd. Deze wordt bepaald door de verhouding tussen het vlottend activa en de uitstaande schulden (op ten hoogste een jaar).

Tabel 7: Liquiditeitsratio (1950 – '59)¹⁷⁵

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
0,77	0,67	0,71	0,63	0,88	0,91	0,90	0,84	0,90	1,02

Om een veiligheidsmarge in liquiditeit te hebben dient deze verhouding groter te zijn dan 1. dit betekent namelijk dat de onderneming met de middelen op korte termijn in staat is de schulden op ten hoogste een jaar te betalen. Hoe groter de *current ratio*, hoe groter de veiligheidsmarge. In de praktijk stellen we meestal vast dat een verhouding van 1,2 of 1,3 de weergave is van een gezonde situatie. Wanneer de verhouding echter een resultaat geeft dat kleiner is dan 1, betekent dit dat de onderneming in een benarde liquiditeitssituatie kan verkeren. De vennootschap moet dan immers schulden door andere schulden gaan vervangen. Wanneer de schuldeisers op korte termijn niet bereid zijn de schulden te hernieuwen wordt de onderneming geconfronteerd met een financieringstekort.

Een te hoge *current ratio* is ook niet altijd gunstig. Dit zou kunnen betekenen dat de onderneming teveel in vlottende activa investeert, zoals bijvoorbeeld te grote voorraden. Dit kan eveneens betekenen dat de onderneming met te weinig vreemd vermogen werkt en dus de investeringen grotendeels met eigen middelen financiert.¹⁷⁶

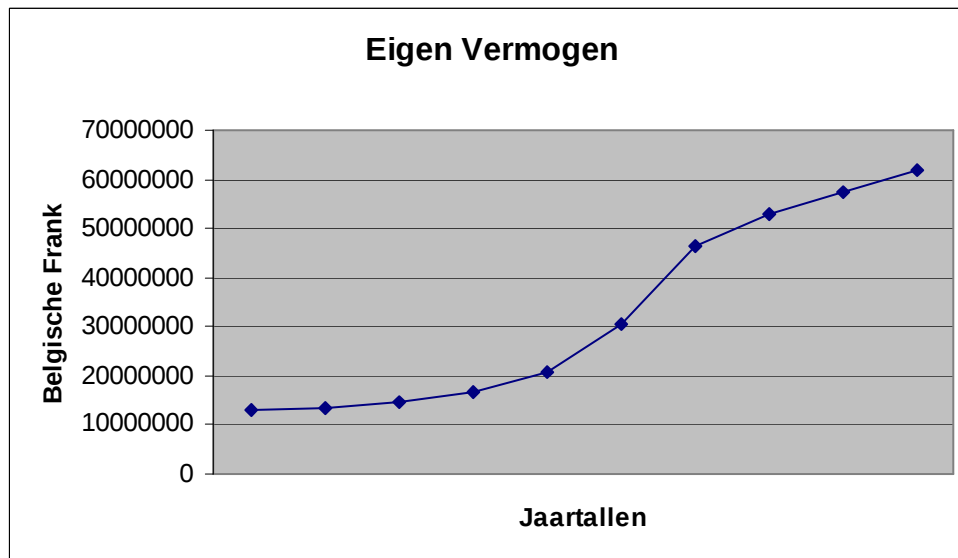
Brouwerij De Koninck verkeerde tijdens de jaren vijftig wel degelijk in liquiditeitsproblemen. Dit waarschijnlijk ten gevolge van de grote investeringen die op dat moment plaatsvonden (Zie Hoofdstuk 5). Dat het bedrijf deze situatie toch zo lang kon volhouden heeft het vermoedelijk te danken aan haar hoge rendabiliteit. Wie namelijk het risico nam om toch voor vreemd kapitaal te zorgen, kon rekenen op een aanzienlijke opbrengst op lange termijn. In 1959 sloeg de brouwerij er uiteindelijk in om haar liquiditeit terug op een veilig niveau te brengen.

¹⁷⁵ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 – '59)

¹⁷⁶ DEVLOO, *Ratio analyse*, p. 4

Eigen Vermogen

Grafiek 2: Eigen vermogen (1950 – '59)¹⁷⁷

De uitbreiding van de bedrijfsinstellingen, de stijgende productiecapaciteit en de toegenomen verkoopsresultaten zorgden voor een forse stijging van het eigen vermogen van brouwerij De Koninck.

5. Besluit: De renaissance van De Koninck

De interpretatie van de financiële ratio's kan op verschillende manieren gebeuren. Voor sommige ratio's werden voorheen bepaalde waarden voorgesteld. Het vooropstellen van waarden, minimum- of maximumwaarden, is echter niet altijd mogelijk voor alle vermelde ratio's. De soort onderneming en de sector waarin deze zich bevindt bepaalt immers mee de kwalificatie van een ratio.

Interpretatie van ratio's is eenvoudiger wanneer vergelijkingen gemaakt worden in de tijd. Een vergelijking in de tijd laat ons toe de evolutie van de verhouding na te gaan en de ratio's beter te interpreteren. Bij die interpretatie van bovenvermelde ratio's mogen we niet uit het

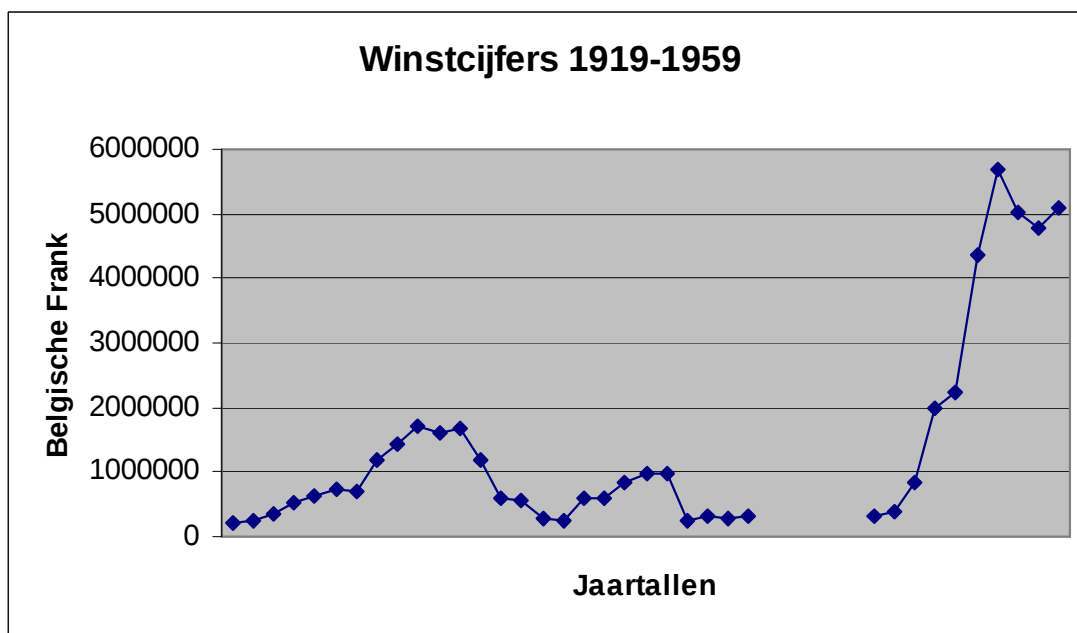
¹⁷⁷ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 – '59)

oog verliezen dat de berekeningen gebeuren op basis van momentopnames vermits zoals gesteld de balans enkel de situatie op de balansdatum weergeeft.

Tenslotte kan het nuttig zijn om de bekomen resultaten te vergelijken met gelijkaardige bedrijven (concurrenten) die actief zijn in dezelfde sector. Slechts op die manier kan worden vastgesteld of er een concurrentieel voordeel of nadeel bestaat tegenover andere bedrijven.¹⁷⁸

We kunnen uit de analyse van de data in dit hoofdstuk vaststellen dat brouwerij Charles De Koninck N.V. tijdens de periode 1950 –'59 een herstelperiode doormaakte. Deze conjunctuur valt op in vergelijking met voorgaande resultaten van het bedrijf (1919 – 1944): toentertijd verkeerde de brouwerij in een terugloofase.

Grafiek 3: Winstcijfers (1919-1959)¹⁷⁹

Het is duidelijk dat de winst zowel als de verkoop spectaculair toenamen. Hiervoor ging het bedrijf wel meer schulden aan op korte termijn. Niettemin was haar liquiditeit aan het einde van de rit in prima staat. Op tien jaar tijd werd de brouwerij nieuw leven ingeblazen. Ook de verschillende aandeelhouders konden daarvan een graantje meepikken. In 1959 blaakte het bedrijf weer van gezondheid.

¹⁷⁸ DEVLOO, *Ratio analyse*, p. 17-18

¹⁷⁹ Berekend op basis van de jaarbalansen van Brasserie Charles De Koninck N.V. verschenen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad (1950 –'59) in combinatie met de onderzoeksresultaten van E. Geudens. Geen cijfers voor de periode 1945-1949.

Hoofdstuk 6: Gepubliceerde jaarbalansen (1950 – '59)

De investeringen zoals beschreven in het vorige hoofdstuk wierpen dus hun vruchten af. Door de uitbreiding van de productiecapaciteit en de verzekering van de kwaliteit van het bier konden de winst en de verkoops cijfers stijgen. Op die manier nam het rendement van de onderneming toe. De uitbreiding en modernisering van de brouwerij betaalde zichzelf in geen tijd terug. Deze succesvolle uiterst performante periode in de geschiedenis van het bedrijf kan bijgevolg een *renaissance van De Koninck* worden genoemd. In het volgende hoofdstuk wordt deze evolutie van de onderneming in een breder economisch kader geplaatst, op basis van sectoriele productie cijfers voor de provincie Antwerpen.

Hoofdstuk 7: Sectoriele productiecijfers (1950 –'59)

1. Relevantie en bronnenmateriaal

De algemene evolutie van de Belgische brouwerswereld gedurende de jaren vijftig kwam eerder al aan bod. Dit hoofdstuk beoogt het plaatsen van brouwerij De Koninck in een specifiek economisch kader. Meer bepaald in de context van de Antwerpse brouwerijsector. Deze was immers direct van invloed op het ondernemersklimaat waarin het bedrijf actief was. Ze vormt dan ook de economische achtergrond waartegen de hierboven besproken ontwikkeling van brouwerij De Koninck zich afspeelde. De combinatie van beide factoren kan deel uitmaken van de verklaring voor het succes van de onderneming en de unieke positie die ze in de stad Antwerpen bekleedt.

Aan de hand van maandelijks productiedata zal de evolutie van de Antwerpse biersector

worden gereconstrueerd. De cijfers omhelzen de hoeveelheid gestorte grondstoffen (voornamelijk mout) waarop men de accijnsaanslag baseerde. Ze verschenen in “*Les versements en*

brasserie – Quantités de matières farineuses et autres matières premières imposables déclarées à l’impôt” als onderdeel van het maandelijks tijdschrift *Le Petit Journal du Brasseur* of *Het (Kleine) Brouwersblad* (zie [Bijlage 14](#); ter illustratie).¹⁸⁰ Dit is een uitgave van de beroepsvereniging van Belgische brouwers. Initieel opgericht als de ‘Fédération Générale des Brasseurs Belges’ in 1869 met als voornaamste doel het streven naar een herziening van het bestaande accijnssysteem. Op 25 juli 1914 werd ze erkend als officieel beroepsorgaan. In 1971 smolt deze samen met de ‘Association belge des Brasseries’ en het ‘Verbond van Kleine en Middelgrote Familiale Brouwerijen van België’ tot de huidige ‘Confederatie van de Brouwerijen van België’ (CBB).¹⁸¹

Vandaag omschrijft het CBB haar functie als volgt: ‘De Unie van de Belgische Brouwers is één van de oudste beroepsverenigingen in de wereld en groepeerde alle brouwerijen van het land. Haar belangrijkste taak bestaat in de verdediging van de algemene belangen van de brouwerijsector en dit op economisch, sociaal en moreel vlak. De Unie treedt op als officieel

¹⁸⁰ Bron afbeelding: *Het Brouwersblad*, 108/1, 2001, p.1

¹⁸¹ PERRIER-ROBERT en FONTAINE, *België door het Bier*, p. 82-83

woordvoerder van de brouwerijen bij de regionale, nationale, Europese en internationale overheden. Haar actie betreft alle materies die belangrijk zijn voor de brouwerijnijverheid. Zij is vooral toegespitst op de economische, sociale, nationale en internationale reglementeringen, fiscale en juridische vraagstukken en promotieactiviteiten voor het bier.¹⁸²

Le Petit Journal du Brasseur is een uitzonderlijk interessante bron met betrekking tot de Belgische brouwerijsector, niet in het minst doordat het tijdschrift onafgebroken verschijnt sinds 1893. De publicatie ervan bevat niet enkel statistische gegevens maar ook artikels over alles wat van ver of dichtbij met deze bedrijfstak te maken heeft. Dit vakblad vormde in dit werk al eerder de basis voor de reconstructie van de evolutie in de brouwerijsector gedurende de jaren vijftig, zie: Hoofdstuk 3.

Niettemin het informatie bevat die rechtstreeks afkomstig is van de tijdgenoot, is het een vaak ondergewaardeerde bron bij relevant historisch onderzoek. Geen enkel recent (thesis)onderzoek met betrekking tot de brouwerijsector omhelst een uitgebreide verwerking van dit bronnenmateriaal. Het blijft veelal bij een sporadische verwijzing ten gunste van de bibliografische volledigheid. Misschien speelt de moeilijke raadpleegbaarheid van deze uitgave hierbij een rol, een volledige collectie is enkel te vinden in Gent en Brussel. Collega H. Anseeuw stelde in zijn thesis als volgt: ‘Ook brouwersbladen werden aan een onderzoek onderworpen. *Le Petit Journal du Brasseur* was zonder meer het meest interessante. De volledige reeks doorzoeken is een titanenwerk van enkele maanden, maar moet uitermate boeiend zijn. Ik heb mij enkel toegespitst op enkele typische data.’¹⁸³

Onderstaand onderzoek is daarentegen gebaseerd op alle honderd twintig maandelijkse uitgaven van *Le Petit Journal du Brasseur* met betrekking tot de periode 1950 –'59 (zie Bijlage 15 & 16: Data uit Le Petit Journal du Brasseur (1950 – 1959)). De gepubliceerde data werden verwerkt tot gemiddelde en jaarlijkse overzichten met betrekking tot de provincie Antwerpen. Zo ontstaat een uniek en accuraat beeld van de toenmalige evolutie in deze bedrijfstak.

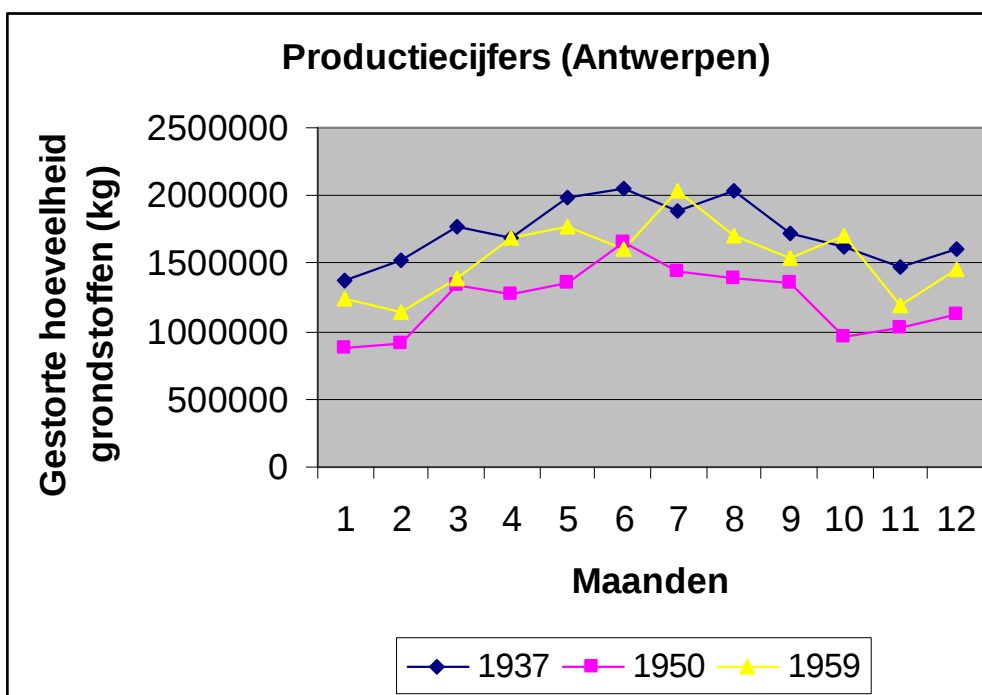
¹⁸² “Belgische Brouwers”, Website van het CBB (<http://www.beerparadise.be/emc.asp?pageId=276>), geconsulteerd op 10-08-2007

¹⁸³ ANSEEUW, *Brouwerij De Halve Maan*, p. 29

2. Sectoriele productiecijfers (1950 –'59)

Onderstaande grafiek geeft de maandelijkse productiecijfers weer van alle brouwerijen in de provincie Antwerpen voor de jaren 1937, 1950 en 1959. Het jaar 1937 werd in *Les versements en brasserie* telkens vermeld ter vergelijking met de geboekte resultaten, als zijnde representatief voor de gemiddelde vooroorlogse bierproductie. In 1950 was de productie van het Antwerpse bier ver gezakt onder het peil van voor de Tweede Wereldoorlog. We kunnen vaststellen dat deze achterstand op tien jaar tijd wel verkleinde. Maar niettemin kon men het vooroorlogse productiepeil niet evenaren. Dit zou overigens ook niet meer lukken in de volgende decennia. De opmerkelijke stijging van de invoer van buitenlands bier was hiervoor de voornaamste verklaring (een verviervoudiging tijdens de jaren vijftig). De maandelijkse variaties in de bierproductie zijn vergelijkbaar doordat er tijdens het warme zomerseizoen gewoonlijk meer bier geconsumeerd werd.

Grafiek 4: Productiecijfers Antwerpen (1950 –'59)¹⁸⁴

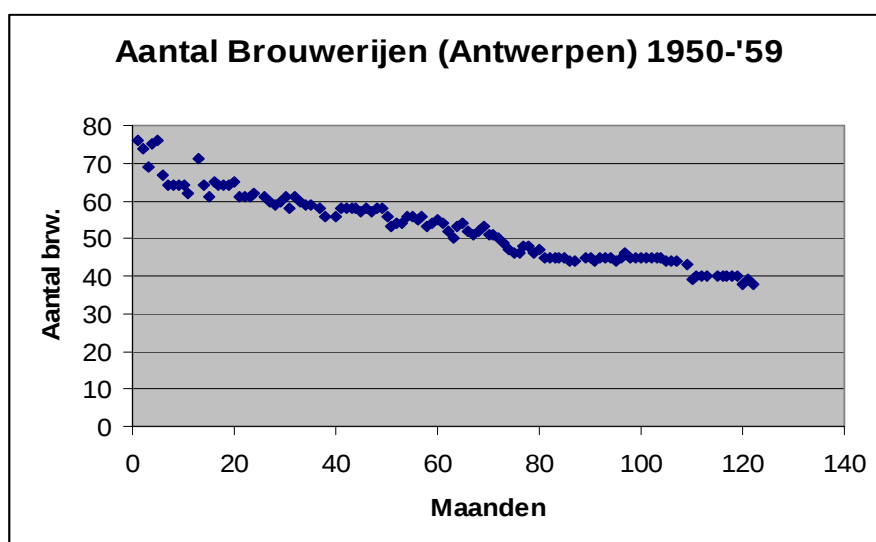
¹⁸⁴ Gebaseerd op de maandelijkse publicatie van “Les versements en brasserie – Quantités de matières farineuses et autres matières premières imposables déclarées à l’impôt”, *Le Petit Journal du Brasseur* (1950 – '59) : maandelijkse productiecijfers van de provincie Antwerpen. Verwerkt tot jaarlijkse overzichten m.b.t. tot 1950 en 1959. Ter vergelijking met de vooroorlogse periode wordt tevens de productie van het jaar 1937 weergegeven.

De gemiddelde productie per brouwerij in Antwerpen lag begin 1950 op 12.642 kg per maand. Eind 1959 was de gemiddelde productie van een Antwerpse brouwerij gestegen tot 38.457 kg.¹⁸⁵ Uiteraard gaat het hier om een vergelijking van momentopnames maar de resultaten wijzen niettemin op een duidelijke toename van de productiecapaciteit per brouwerij. Op nationaal niveau zien we eenzelfde tendens. Eind 1959 lag de gemiddelde productie van een Belgische brouwerij op 30.599 kg tegenover 14.453 kg. begin 1950.¹⁸⁶ Relatief gezien nam de productietoename in van Antwerpse brouwerijen dus sneller toe als die van een gemiddelde Belgische brouwerij.

3. Verdwenen brouwerijen in Antwerpen

In 1850 telde de provincie Antwerpen nog 286 brouwerijen.¹⁸⁷ Honderd jaar later bedroeg dit aantal nog slechts 76. Er had zich dus reeds een verregaand eliminatieproces voltrokken onder invloed van de Industriële Revolutie. Toch bleef deze evolutie zich ook na de Tweede Wereldoorlog doorzetten. Het aantal brouwerijen te Antwerpen decimeerde tijdens de jaren vijftig opmerkelijk met 50%.

Grafiek 5: Aantal brouwerijen Antwerpen (1950 –'59)¹⁸⁸

¹⁸⁵ Berekening : productie / aantal brouwerijen op basis van gegevens m.b.t. Antwerpen (januari 1950 en december 1959)

¹⁸⁶ Berekening : productie / aantal brouwerijen op basis van gegevens m.b.t. België (januari 1950 en december 1959)

¹⁸⁷ BAETENS, “Bierbrouwerijen en stokerijen”, p. 106

¹⁸⁸ Gebaseerd op de maandelijks publicatie van “Les versements en brasserie – Quantités de matières farineuses et autres matières premières imposables déclarées à l’impôt”, *Le Petit Journal du Brasseur* (1950 – '59) : aantal brouwerijen in de provincie Antwerpen. Weergegeven per maand.

Het aantal brouwerijen in België daalde tijdens deze periode met 37% : van 674 in november 1949 tot 427 in december 1959. De afname ging sneller in Antwerpen met een daling van 50% (76 tot 38).¹⁸⁹ De productie steeg terwijl het aantal brouwerijen afnam. Resultaat was dat een kleiner aantal producenten toch meer kon produceren als een groter aantal brouwerijen voordien. Dit bevestigt de doorgedreven dynamiek van schaalvergroting in deze bedrijfstak. De toenemende concurrentie die de sector kenmerkte zorgde voor een sterke afname van het aantal brouwerijen, zowel op regionaal als nationaal niveau.

De volgende tabel biedt een overzicht van de lokale concurrenten van brouwerij De Koninck. De tabel omvat geen kleine huisbrouwerijen en neemt niet de volledige provincie in beschouwing. Ze beslaat enkel industrieel uitgebate brouwerijen die actief waren in de stad Antwerpen. Bijgevolg bedrijven met onmiddellijke aanspraak op hetzelfde afzetgebied als brouwerij De Koninck. Er onderscheiden zich twee afzonderlijke eliminatiegolven: de eerste na Wereldoorlog I, een volgende in de tweede helft van de twintigste eeuw. Uiteindelijk bleef De Koninck over als enige brouwerij in de stad Antwerpen.

Tabel 8: Verdwenen brouwerijen in Antwerpen¹⁹⁰

Naam eigenaars	Adres	°jaar	†jaar
Bavaro-Belgium N.V.	Platin en Moretuslei 106	1892	1982
Tivoli N.V.	Pyckestraat 51	1887	1949
Le Lion	Coebergstraat 41	1881	1914
De Koninck N.V.	Mechelsesteenweg 291	1833	
Van Den Bergh & Co	Oude Leeuwenrui 7	1850	1919
Royers	Ankerrui 18 & 21	1858	1931
Gebrs. Hermans	Adriaan Brouwerstraat 18		Begin 20 ^{ste} E
E.B. Meeussen	Adriaan Brouwerstraat 9	1553	1920
Claes	Stijfselrui 6	1834	1905
Ets. Matthieu	Duinstraat 26	1875	1964
Van Der Molen N.V.	Violetstraat 59	1881	1945
De Preter	Potgieterstraat 11	Eind 19 ^{de} E	1964
G. Van Weayenberch	Maaldersstraat 25	1874	1936
Ceulemans	Lange Lobroekstraat 60	1823	1900
Vuylsteke	Kanonstraat 6		1924
Desmedt	Korte Gasthuisstraat 18	1896	1911
Victoria	Klokstraat 27	1888	1914
Der Abdij	Abdijstraat 34	1888	1952

¹⁸⁹ Vergelijking van het aantal brouwerijen op november 1949 en december 1959 in Antwerpen en België

¹⁹⁰ Gebaseerd op: VERDONCK, *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, 1994.

4. Besluit: *When the going gets tough...*

Dankzij de resultaten van de hier verwerkte data kunnen we de evolutie die gedurende de jaren vijftig in deze bedrijfstak plaatsvond op nationaal niveau (zoals beschreven in Hoofdstuk 3), ook vaststellen met betrekking tot Antwerpen. We kunnen bovendien constateren dat dat voortschrijdende proces van concentratie en eliminatie, in vergelijking met de gemiddelde Belgische brouwerij, relatief sneller verliep te Antwerpen. De scherpe onderlinge concurrentie in deze sector creëerde een ongunstig ondernemingsklimaat. Het was bijgevolg niet vanzelfsprekend om te investeren in een bedrijf dat op dat moment zwakke financiële resultaten boekte. Toch is het net dat wat gebeurde in het geval van brouwerij De Koninck. Dit getuigt van een visie gekenmerkt door doorzettingsvermogen en overlevingsdrang in hoofde van het toenmalige management. Dankzij de aanzienlijke uitbreiding en verbetering van de bedrijfsinstallatie, kon de brouwerij aansluiting vinden bij het schaalvergrotingsproces dat toentertijd plaatsvond in deze sector. Op deze manier verzekerde De Koninck niet enkel haar voortbestaan maar wist ze uiteindelijk een unieke positie te verwerven als enige brouwerij in de stad Antwerpen.

Hoofdstuk 8: Slotbeschouwingen

1. Nabespreking

Dit onderzoek had tot doel de impact van de jaren vijftig te bepalen op de ontwikkeling van Brouwerij De Koninck en het totstandkomen van haar succes tijdens de tweede helft van de twintigste eeuw. Het heeft bijgevolg betrekking op hoe de onderneming erin geslaagd is om uit te groeien tot de enige brouwerij op het grondgebied van de stad Antwerpen. Bij uitbreiding is het een deel van de verklaring voor het feit dat haar product zo nauw verbonden is met de identiteit van die stad.

Op basis van de bouwdoSSIers en milieuvergunningen aangevraagd door brouwerij De Koninck blijkt de grootschaligheid van de investeringswerken tussen 1950 en 1959. We begrijpen de invloed daarvan op de financiële structuur van de onderneming door de analyse van haar jaarlijks geboekte resultaten. Het ondernemingsklimaat waarin dit alles zich afspeelde is duidelijk geworden aan de hand van de interpretatie van de productiecijfers en het aantal brouwerijen in de Antwerpse sector.

Dit onderzoek legde zo een belangrijk knooppunt bloot in het totstandkomen van het succes van de huidige Brouwerij De Koninck. De ontwikkeling van het bedrijf tijdens de onderzochte periode gaf immers gestalte aan haar industriële infrastructuur. Die was ontegensprekelijk een noodzakelijke voorwaarde voor het ontstaan van de unieke positie van deze brouwerij.

2. De Renaissance van De Koninck

In de jaren vijftig werd de Belgische brouwerijsector gekenmerkt door een doorgedreven proces van concentratie en schaalvergroting. Dit deed twijfel ontstaan omtrent het voortbestaan van kleine en middelgrote (familiale) brouwerijen. Terecht zo bleek want de scherpe onderlinge concurrentie leidde tot de ondergang van heel wat van deze ondernemingen. Kleinschalige lokaal georiënteerde brouwerijen waren in deze context niet langer rendabel. Onder invloed van de voorkeur van de consument voor bieren van lage gisting en de mogelijkheden van de industrialisering werd de sector steeds meer kapitaalintensief. De afzetgebieden kwamen overwegend in handen van grote ondernemingen, die kapitaalkrachtig genoeg waren om te investeren in de uitbouw van een gerationaliseerd productieapparaat en een eigen distributienetwerk.

Wie deze trend niet kon volgen werd onvermijdelijk uit de markt geconcentreerd of verdween van het toneel door fusie of overname. Het bekomen van de nodige financiële middelen was moeilijk in de economisch onzekere naoorlogse periode, vooral familiale brouwerijen waren hier het slachtoffer van. Het aantal Belgische brouwerijen nam dan ook in snel tempo af terwijl de geproduceerde hoeveelheid bier toch kon stijgen. Uit dit onderzoek is gebleken dat dit fenomeen zich ook en vooral in Antwerpen afspeelde.

De strategie van de N.V. Brasserie Charles De Koninck was er bijgevolg simpelweg op gericht om aansluiting te vinden bij dit proces. De verouderde en beschadigde infrastructuur van de onderneming werd volledig gerenoveerd en gemoderniseerd. Centraal hierbij stond de installatie van een industrieel productieapparaat. Op deze manier kon de kwaliteit van het geproduceerde bier worden verzekerd. Nadien investeerde men blijvend in de constante uitbreiding van de productiecapaciteit zodat het mogelijk was een steeds grotere afzetmarkt te bestrijken. Gevolg was dat ze er tijdens deze periode in slaagden om de verkoopscijfers te doen verdrievoudigen. Het bedrijf groeide uit tot een geduchte concurrent van andere regionale spelers met hetzelfde afzetgebied.

De investeringen waren gebaseerd op het hoge, lange termijn rendement van de onderneming. De sterke financiële basis van brouwerij De Koninck maakte het mogelijk om schulden op korte termijn aan te gaan. Niettemin was het geen vanzelfsprekende beslissing gelet de context van het toenmalige ondernemingsklimaat. Een belangrijke rol speelde de visie van het management, gekarakteriseerd door moed en doorzettingsvermogen. Gecombineerd met een rotsvast vertrouwen in de toekomst en de eigen mogelijkheden. De nieuwe inzichten van de pasafgestudeerde Modeste Van de Bogaert in samenspel met de ervaring van Joseph Van Bauwel was de motor van dit succes. Ondanks de risico's die zij hiermee namen vertienvoudigde de winst op evenveel jaren tijd.

In sommige publicaties beweert men dat de steeds strenger wordende vergunningsregels een bijkomende negatieve impact hadden op de ontplooiing van kleinschalige brouwerijen. Zoals we uit de evolutie van brouwerij De Koninck kunnen opmaken was het bekomen van nieuw productiemateriaal echter moeilijker dan het verkrijgen van de vereiste vergunningen.

Een ander veelvoorkomend aspect in het verdwijnen van lokale familiale brouwerijen waren interne geschillen omtrent erfeniskwesties. Bij 'De Koninck' kon dit worden vermeden doordat het bedrijf er in zo'n geval telkens in slaagde om op een efficiënte manier te veranderen van eigenaar. Het familiale karakter van de onderneming bleef evenwel behouden.

De familiale kenmerken van de onderneming worden evenwel niet weerspiegeld in haar benaming. De naam De Koninck kwam voor het eerst tot stand in 1912 en sindsdien is het bedrijf minstens drie keer van eigenaar veranderd. Dit familiebedrijf kende bijgevolg geen traditie van overlevering van vader op zoon, zoals dat onder die term vaak begrepen wordt.

Een andere belangrijke verklaring voor het welslagen van de onderneming was haar product, dat in de tweede helft van de twintigste eeuw het favoriete en enige bier van de Antwerpse stedelingen kon worden. Voor het eerst gebrouwen in 1925 is het huidige De Koninck bier vooral een naoorlogs succes, dankzij het industriële productieapparaat waarvan het afkomstig was. Het zou bijgevolg misleidend zijn dit product voor te stellen als een artisanaal brouwsel. Een cruciaal aspect bij de appreciatie van dit bier door de consument was de verhouding tussen prijs en kwaliteit. Dit bleek echter moeilijk objectief te evalueren in het kader van dit onderzoek. We kunnen enkel uit de evolutie van de verkoopscijfers opmaken dat het oordeel onverdeeld positief was. Het De Koninck bier voldeed ontegensprekelijk aan de eisen en de smaak van de consument.

Al deze elementen in acht genomen kunnen we zonder overdrijven gewagen van een zogenaamde *renaissance van De Koninck*. Het nieuwe momentum dat de brouwerij creëerde tijdens de jaren vijftig werd in 1960 juridisch bezegeld met de oprichting van de N.V. Brouwerij De Koninck. Deze periode was bijgevolg een ultieme voorwaarde voor de succesvolle ontplooiing van het bedrijf in de tweede helft van de twintigste eeuw en vormde de aanzet tot het ontstaan van de hedendaagse brouwerij. In dat licht is dit tijdperk minstens even significant in de bedrijfshistoriek van brouwerij De Koninck als het jaar 1833.

Dit werk heeft wel de nood doen rijzen aan verder historisch onderzoek naar het verdwijnen van andere Antwerpse brouwerijen. Enkel op die manier kunnen we bepalen hoe de concurrenten van Brouwerij De Koninck ten onder gingen en welke factoren daartoe de aanleiding waren. Het zou ook kunnen vaststellen op welk moment de uniciteit van de brouwerij in Antwerpen een feit was.

3. En verder...

De ontwikkeling van de onderneming culmineerde de daarop volgende decennia in de verdere expansie van het bedrijf. Tegelijk sneuvelden concurrenten een voor een. Uiteindelijk kon De Koninck officieel haar plaats opeisen als het enige bier van Antwerpen. Pas in 1995 onderwierp men de bedrijfsinfrastructuur opnieuw aan een modernisering om te kunnen blijven voldoen aan de toenemende vraag en om de productie-eenheid aan te passen aan de nieuwe technologische mogelijkheden. Dit bewijst nogmaals de deugdelijkheid van de brouwinstallatie afkomstig uit de onderzochte periode, die deed uiteindelijk bijna vijftig jaar dienst.

De brouwerij boekte niet enkel economische successen maar wist haar product ook inherent te verbinden met het imago van de stad en haar inwoners. Men zou het vandaag kunnen beschouwen als een van de belangrijkste Antwerpse iconen, samen met onder andere de haven, P.P. Rubens, de O.l.v. Kathedraal en het KBC gebouw beter bekend als *Boerentoren*. Het maakt onmiskenbaar deel uit van de Antwerpse identiteit (de ontwikkeling van dit proces zou onderwerp kunnen zijn van verdere studie). Of dit de toekomst van het bedrijf zal kunnen verzekeren in het huidige multinationale brouwerijklimaat is maar zeer de vraag. Het belang dat gehecht wordt aan het verleden zou ook wel eens een hinderpaal kunnen vormen voor de toekomst. Het is vijftig jaar later misschien tijd voor een nieuwe *renaissance van De Koninck*...

4. Tenslotte

Er is goed nieuws met betrekking tot de preservatie van het industrieel archeologisch patrimonium van Brouwerij De Koninck:

‘Het zijn historische tijden voor Brouwerij De Koninck: de Antwerpse brouwerij bestaat volgend jaar 175 jaar en plant naar aanleiding van dat jubileum de opening van een eigen museum. Bovendien worden de twee historische cafés tegenover de brouwerij omgetoverd tot een nieuw horecacomplex dat plaats biedt aan een groot café, een centrale keuken en een feestzaal in de kelder.

Hoofdstuk 8: Slotbeschouwingen

De twee historische cafés tegenover Brouwerij De Koninck houden definitief op te bestaan. Café De Pelgrim was al failliet sinds maart 2006. Onlangs heeft ook café 't Stoopke definitief de deuren gesloten. Beide cafés worden tegen april volgend jaar omgebouwd tot een groot biercafé. Het kleine huisje naast De Pelgrim wordt omgebouwd tot een centrale keuken voor het horecacomplex. Van de kelders wordt een feestzaal gemaakt en het oude gebouw naast de cafés zal onderdak bieden aan een museum.¹⁹¹

We hopen dat dit onderzoek kan bijdragen tot het aannemen van een gepaste kritische houding, bij de interpretatie van het bedrijfshistorische verleden van deze en andere ondernemingen.

¹⁹¹ “Brouwerij De Koninck opent eigen museum in”, *: Het Laatste Nieuws*, 10/08/2007

Bibliografie

1. Onuitgegeven bronnen

- Antwerpen Provinciearchief: Fonds L217A

Aanvraag tot oprichting van brouwerij, 28-10-1833

Provinciegouverneur, 13-12-1833

- Antwerpen Stadsarchief: Bouwdossiers (district Antwerpen, 1826-1983)

MA-BD 1930/35820, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (30-02-1930)

MA-BD 18/26359, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (20-01-1950)

MA-BD 18/27226, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (03-07-1950)

MA-BD 18/34977, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (17-01-1956)

MA-BD 18/36447, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (24-12-1956)

MA-BD 18/39219, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (12-01-1959)

MA-BD 18/40119, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (14-08-1959)

- Antwerpen Stadsarchief: Milieuvergunningen (district Antwerpen, 1878-1966)

MA 19206, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (26-07-1933)

MA 18599, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (27-07-1950)

MA 18603, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (1950)

MA 18714/2, m.b.t. Mechelsesteenweg 291 (28-08-1959)

- Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis (UA): Fonds B24 (S.A. Brasserie Charles De Koninck (1912 – 1960))

nr. 161.1, nalatenschap J.H. De Koninck, 27-01-1830

nr. 161.2, liquidatie nalatenschap J.H. De Koninck, 14-08-1839

nr. 161.3, inventaris nalatenschap J. Vervliet, 24-04-1845

nr. 161.4, nalatenschap Josephina De Koninck, 20-03-1942

2. Uitgegeven bronnen

- Werken

- ANSEEUW, H., *Brouwerij De Halve Maan. Evoluteschets en vergelijkend historisch onderzoek van dit industrieel-archeologisch patrimonium met andere (Brugse) brouwerijen*, UG, onuitgegeven proefschrift, 1999
- BAETENS, R., “Bierbrouwerijen en stokerijen”, in BAETENS, R., (ed.), *Industriële Revoluties in de provincie Antwerpen*, Antwerpen, 1984
- *Beroepsopvoeding – De brouwerijnijverheid. Gesteld onder de bescherming van de Beroepsorganisatie der Brouwerij*, s.l., 1950
- BRACKE, N., *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000
- “Brouwen en brouwers in Vlaanderen”, *Industrieel erfgoed in Vlaanderen*, 1995
- CELS, J., *Het brouwersgeslacht Maes 1880-1990*, Antwerpen, 1990
- *De Belgische brouwnijverheid*, Brussel, 1966
- DEJONGH, G., “Een nationale drank, een nationale industrie: de ontwikkeling van de biernijverheid”, in: VAN DER HERTEN, B., e.a., *Nijver België: het industriële landschap omstreeks 1850*, Brussel en Antwerpen, 1995
- DEVLOO, W., *Ratio analyse*, onuitgegeven publicatie van AB-Consult, 2005
- DEVOS, G. (e.a.), *Gids van bedrijfsarchieven en archieven bij werkgevers- werknemers- en beroepsverenigingen in de provincie Antwerpen: resultaten van twee enquêtes gehouden door het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis, UFSIA, Universiteit Antwerpen*, Brussel, 2002
- GEUDENS, E., *De Belgische brouwnijverheid economisch-historisch doorgelicht met bijzondere aandacht voor de geschiedenis van de Antwerpse brouwerij “N.V. Charles De Koninck” (1912-1944) op basis van het origineel bedrijfsarchief*, Ufsia, onuitgegeven proefschrift, 1991
- HALLEMA, A. en EMMENS, Ir.J.A., *Het bier en zijn brouwers. De geschiedenis van onze oudste volksdrank*, Amsterdam, 1968
- *Het bier. Belgische Brouwers Verbond. Wereldtentoonstelling van Gent, 1913*, Luik, 1913
- JACOBS, M.P.G.A., (e.a.), *Heineken 1947-1988*, Amsterdam, 1991

Bibliografie

- LINTERS, A., *De wortels van Flanders Technology. Industrieel erfgoed. Industriële archeologie in Vlaanderen*, Leuven, 1987
- OLYSLAGER, P.M., *De localiseering der Belgische nijverheid*, Antwerpen, 1947
- PATROONS, W., *Met Konincklijke Groeten – De geschiedenis van de brouwerij De Koninck, een toekomstgerichte onderneming op mensenmaat*, Antwerpen, 1995
- PERRIER-ROBERT, A. en FONTAINE, C., *België door het Bier. Het Bier door België*, Esch-sur-Alzette, 1996
- SOLY, H., *De brouwerijonderneming van Gilbert van Schoonbeke (1552-1562)*, Gent, 1968
- TULFER, J.H., *Belgische biergids met brouwerijhistoriek en brouwtechniek*, Antwerpen, 1986
- VAN CAUWENBERGE, D., *N.V. Brouwerij Raymond Van Roy & C° in sociaal en economisch perspectief (1866-1994)*, UG, onuitgegeven proefschrift, 2003
- VAN HECKE, L., *De geschiedenis van Brouwerij Maes afgeschuimd : een evolutieschets van een familiebedrijf in sociaal-economisch perspectief (1880-1993)*, UG, onuitgegeven proefschrift, 2002
- VAN OPSTAL, T., *Het Bierboek*, Amsterdam, 2007
- VANCOPPENOLLE, CH. (ed.), *Een succesvolle onderneming: handleiding voor het schrijven van een bedrijfsgeschiedenis*, Brussel, 2002
- VERDONCK G., *Verdwenen brouwerijen in en rond Antwerpen*, Leuven, 1994

- Tijdschriften

- *Le Petit Journal du Brasseur*, Brussel, 57-67, 1949 –'59
- *Recueil spécial des actes, extraits d'actes, procès-verbaux et documents relatifs aux sociétés commerciales*, Annexe au Moniteur Belge, Brussel, 1912, 1919, 1950 –'59
- *Gemeentebled Antwerpen*, Antwerpen, 1950 –'59

3. Mondelinge bronnen

Interview met Modeste Van den Bogaert, Antwerpen, dd. 10/12/2003

Bibliografie

4. Websites

Website Bierliteratuurinfo (<http://www.bierliteratuurinfo.be>), geconsulteerd op 10-08-2007

Website CBB (<http://www.beerparadise.be>), geconsulteerd op 10-08-2007

Website Brouwerij De Koninck N.V. (<http://www.dekoninck.be>), geconsulteerd op 10-08-2007